

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

"Epäselvä cerpiitti, ei vaikuta infektiolta"
Episteeminen modaalisuus sairauskertomusteksteissä

Sari Kemppainen
Suomen kieli
Itä-Suomen yliopisto
Filosofinen tiedekunta
Humanistinen osasto
6.5.2023

Itä-Suomen yliopisto, Filosofinen tiedekunta

Humanistinen osasto

Suomen kielen koulutusohjelma

Kemppainen, Sari: "Epäselvä cerpiitti, ei vaikuta infektiolta". Episteeminen modaalisuus sairauskertomusteksteissä.

Pro gradu -tutkielma, 92 sivua, 3 liitettä (3 sivua)

Toukokuu 2023

Asiasanat: modaalisuus, episteeminen modaalisuus, evidentialisuus, tekstilaji, tekstintutkimus, sairauskertomus

Tutkielmassa selvitetään episteemisen modaalisuuden kielellisiä ilmaisukeinoja ja niiden välittämiä merkityksiä sairauskertomusteksteissä. Tämän lisäksi tutkitaan episteemisten kielenainesten jakautumista sairauskertomustekstien eri osiin. Osana episteemistä modaalisuutta tutkimuksessa käsitellään myös evidentialisuutta. Tutkimus kuuluu tekstintutkimuksen alaan.

Tutkimusaineisto koostuu sadasta anonymisoidusta sairauskertomustekstiä vuosilta 2002–2017. Tutkimusaineistona olevat tekstit analysoitiin laadullisen aineistopohjaisen tutkimuksen menetelmin. Teksteistä poimittiin episteemiset ilmaukset, jotka ryhmiteltiin käytetyn kielellisen keinon mukaan. Episteemisten ilmausten välittämät merkitykset sijoitettiin episteemiselle asteikolle varmuuden, todennäköisyyden, mahdollisuuden, epävarmuuden, epätodennäköisyyden tai mahdottomuuden alueelle. Evidentialiset ilmaukset luokiteltiin samaan tapaan sekä niissä käytetyn kielellisen keinon että niiden välittämän merkityksen perusteella.

Tutkimus osoittaa, että episteemisen modaalisuuden ilmaisemiseen sairauskertomusteksteissä käytetään enemmän leksikaalisia kuin kieliopillisiä keinoja. Käytetyimpiä keinoja ovat episteemiset adverbit, partikkelit ja adjektiivit. Kieliopillisista keinoista yleisimmin esiintyy konditionaalimodus. Episteemisillä kielenaineilla välitetään pääasiassa todennäköisyyttä, mahdollisuutta ja epävarmuutta. Evidentialisuuden ilmaisemisessa käytetyin keino on postpositiolauseke. Sen avulla ilmaistaan tiedon alkuperä.

Tutkimus tuottaa uutta tietoa aiemmin vähän tutkitusta tekstilajista. Se myös täydentää aiemman modaalisuuden tutkimuksen antamaa kuvaa episteemisen modaalisuuden ilmaisukeinoista.

University of Eastern Finland, Philosophical Faculty
School of Humanities

Institute of Finnish language

Kemppainen, Sari: "Epäselvä cerpiitti, ei vaikuta infektiolta". Epistemic modality in medical records.

Master's thesis, 92 pages, 3 appendices (3 pages)

May 2023

Keywords: modality, epistemic modality, evidentiality, genre, linguistic text research, medical record

This master's thesis examines the linguistic means of epistemic modality and the meanings conveyed by them in medical records. In addition, the distribution of epistemic language elements in different parts of medical records is investigated. As part of epistemic modality, the study also discusses evidentiality. The thesis belongs to the field of text research.

The research data consists of one hundred anonymized medical record texts from 2002–2017. The texts were analyzed using the methods of qualitative data-based research. Epistemic expressions were extracted from the texts and classified according to the linguistic means used. The meanings conveyed by the epistemic expressions were placed on the epistemic scale either in the area of certainty, probability, possibility, uncertainty, improbability or impossibility. Evidential expressions were classified in the same way based on both the linguistic means used in them and the meaning they convey.

This study shows that lexical means are used more often than grammatical means to express epistemic modality in medical records. The most used means are epistemic adverbs, particles and adjectives. The most common of the grammatical means is the conditional mode. Epistemic expressions mainly convey probability, possibility and uncertainty. The most used means of expressing evidentiality is a postpositional phrase. It is used to indicate the origin of the information.

This thesis produces new information about a genre which has previously been studied to a lesser extent. It also complements the previous research of modality in terms of variety of means used to express epistemic modality.

Sisälllys

1 Johdanto	1
2 Mitä modaalisuus on?	3
2.1 Episteeminen modaalisuus ja sen ilmaisukeinot.....	6
2.1.1 Varmuus-mahdottomuus	10
2.1.2 Todennäköisyys-epätodennäköisyys.....	12
2.1.3. Mahdollisuus-epävarmuus	13
2.2 Evidentiaalisuus ja sen ilmaisukeinot.....	15
2.2.1 Toisen käden tieto	16
2.2.2 Päättely	16
2.2.3 Puhujan omat havainnot	17
2.3 Modaalisuuden aiempi tutkimus	18
3 Tekstilajina sairauskertomus	23
3.1 Tekstilajeista yleisesti	23
3.2 Vastaanotolta sairauskertomukseksi	25
4 Tutkimuksen toteutus	29
4.1 Aineisto	29
4.2 Tutkimusmenetelmä	29
4.3 Tutkimuseettiset periaatteet	31
5 Episteemiset kielenaineokset sairauskertomuksissa	33
5.1 Modukset	35
5.1.1 Konditionaali	35
5.1.2 Potentiaali.....	38
5.2 Modaaliverbit	40
5.3 Modus ja modaaliverbi yhdessä	42
5.4 Vaikutelmaverbit.....	44
5.5 Modaaliset adjektiivit ja -vA-partisiipit.....	45
5.6 Modaaliset adverbis ja partikkelit	51
5.7 Episteemiset kehysilmaukset	56
5.8 Muut leksikaaliset keinot	58
5.9 Kysymysmerkki	59
5.10 Episteemisten merkitysten jakauma ja kontekstit.....	61

6 Evidentiaaliset kielenaineokset sairauskertomuksissa	67
6.1 Postpositioliouseke.....	67
6.2 Evidentiaaliset adverbit ja partikkelit	70
6.3 Muut leksikaaliset keinot	73
6.4 Perfekti	74
6.5 Evidentiaalien välittämät merkitykset	75
7 Modaalainesten jakautuminen sairauskertomusteksteissä.....	77
7.1 Modaaliset ainekset sairauskertomustekstien eri osissa	77
7.2 Paljon modaalaineoksia sisältävät tekstit	78
7.3 Tekstit, joissa ei ole lainkaan modaalaineoksia.....	78
8 Yhteenveto ja pohdinta	81
Lähteet	87

Liitteet

1 Johdanto

”Mikään ei ole niin varmaa kuin epävarma.” Näin luonnehtivat lääkärit Tuire Sannisto (2001) ja Pauliina Paananen (2018) työtään *Aikakauskirja Duodecimissa* ja *Lääkärilehdessä*. Vaikka yleisesti lääketiedettä pidetään eksaktina tieteenalana, liittyy sen harjoittamiseen käytännössä paljon epävarmuutta. Puhutaanhan terveyskeskuksistakin arvauskeskuksina. Kun lääkäri kohtaa potilaan vastaanotolla, selvitetään ensin potilasta haastatteleamalla, mikä on saanut hänet hakeutumaan hoitoon. Sen jälkeen tehdään tutkimuksia diagnoosin selvittämiseksi sekä suunnitellaan hoitoa. Vastaanoton jälkeen lääkäri laatii käynnistä sairauskertomustekstin, jossa hän kuvaa mahdollisimman yksiselitteisesti ja totuudenmukaisesti edellä kuvattuja seikkoja.

Jokaiseen hoidon vaiheeseen liittyy kuitenkin epävarmuustekijöitä: Onko jokin oire tai löydös merkki sairaudesta vai ei? Mistä esitiedot ovat peräisin, ja miten luotettavia ne ovat? Mitä eri diagnoosi- tai hoitovaihtoehtoja on olemassa? Edellä mainittujen epävarmuustekijöiden kielelliset ilmaisutavat sairauskertomusteksteissä ovat tämän tutkimuksen aihe. Millaisia varmuuden tai epävarmuuden ilmauksia lääkäri käyttää sairauskertomustekstissä? Miten tiedon alkuperä ilmaistaan? Miten otetaan kantaa siihen, mitä pitää tai ei saa tehdä seuraavaksi? Nämä kysymykset liittyvät modaalisuuden eri ulottuvuuksiin. Modaalisia ilmauksia on kuvattu keinoiksi synnyttää lukijan mielessä vaihtoehtojen maailma. Miten lääkäri tasapainoilee tekstissä sen kanssa, että jotkin asiat ovat täysin varmoja ja toiset hyvin epävarmoja? Onko tulehdusarvojen nousu infektiosta johtuvaa, vai onko kyseessä sittenkin *epäselvä cerpiitti*¹?

Tämä tutkimusaihe on syntynyt halustani yhdistää lääkärin ammattini ja intohimoni suomen kieltä kohtaan. Olen tehnyt lääkärin työtä yli 20 vuoden ajan ja sen myötä lukenut ja kirjoittanut kymmeniä tuhansia sairauskertomustekstejä. Tekstilajina sairauskertomus on omalaatuinen – maallikoille usein suorastaan kryptinen. Potilaan ja lääkärin välistä vuorovaikutusta on tutkittu

---

¹ *Cerpiitti* (leik.) 'epäselvästä syystä johtuva CRP:n nousu'. CRP eli *C-reaktiivinen proteiini* on yksi tulehduksen merkkiaineista, mutta se voi nousta myös muista syistä kuin tulehduksen seurauksena. Johtimella *-iitti* (< lat. *-itis*) merkitään tulehdusta: esimerkiksi *sinuiitti* 'sinusten l. (poski)onteloiden tulehdus'.

keskustelunanalyysin keinoin (ks. esim. Sorjonen, Peräkylä & Eskola toim. 2001), mutta sairauskertomustekstejä on tutkittu kielitieteen näkökulmasta toistaiseksi vähän. Se johtunee suurelta osin sairauskertomustekstien salassapidosta. Aineiston luonteen vuoksi tutkimuseettiset periaatteet ovat tässä työssä erityisen tärkeitä, ja siksi olen kirjoittanut niistä erillisen alaluvun tähän tutkielmaan (luku 4.3). Sairauskertomusteksti ja sen tuottamisen tavat ovat muuttuneet vuosikymmenten saatossa. On todennäköistä, että tulevaisuudessa tekoälyä aletaan hyödyntää tietojen poimimisessa sairauskertomusteksteistä. Tämä huomioiden on tärkeää, että sairauskertomustekstien kielellisistä piirteistä on saatavissa tutkittua tietoa.

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää sairauskertomusteksteissä esiintyvien modaalisten kielenainesten laatua ja määrää. Keskityn episteemisen modaalisuuden sekä evidentialisuuden ilmauksiin. Tutkimus on sekä kvalitatiivista että kvantitatiivista, mutta pääpaino on kvalitatiivisessa analyysissä.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Millaisia modaalisia kielenaineksia sairauskertomusteksteissä esiintyy?
2. Mitä merkityksiä modaalisilla kielenaineksilla sairauskertomusteksteissä välitetään?
3. Miten modaaliset ainekset ovat jakautuneet sairauskertomuksen eri osien välillä?

Tutkimukseni edustaa modaalisuuden tutkimusta ja kuuluu myös tekstintutkimuksen alaan. Koska tutkittava aineisto edustaa yhtä tekstilajia, voidaan tutkimusta kutsua myös tekstilajitutkimukseksi.

Seuraavissa luvuissa esittelen ensin tutkimaani kielen ilmiötä, modaalisuutta, ja määrittelen keskeisiä käsitteitä (luku 2). Sen jälkeen kerron tekstilajeista yleisesti (luku 3.1) sekä esittelen tutkimusaineistonani olevaa tekstilajia ja sen syntymistä vastaanottotapahtuman jälkeen (luku 3.2). Luvussa 4 kerron aineistosta, tutkimusmenetelmästä sekä tutkimuseettisistä periaatteista. Luvut 5–7 keskittyvät aineiston analyysiin, ja luvussa 8 kokoan yhteen ja pohdin tutkimustuloksiani. Termit *sairauskertomus* ja *potilaskertomus* ovat synonyymeja; tässä tutkielmassa käytän termiä sairauskertomus.

2 Mitä modaalisuus on?

Modaalisuudelle esitetään kirjallisuudessa monia, hieman toisistaan poikkeavia määritelmiä. *Ison suomen kieliopin* (verkkoversio, jatkossa myös VISK) mukaan modaalisuus tarkoittaa arviota siitä, onko asiantila todenmukainen, mahdollinen, välttämätön tai luvallinen (VISK, määritelmät s.v. *modaalisuus*). Tieteen termipankki puolestaan määrittelee modaalisuuden seuraavasti: "asiointilan tulkinta mahdolliseksi tai luvalliseksi, todennäköiseksi tai toivottavaksi, välttämättömäksi tai pakolliseksi, epävarmaksi, epätodennäköiseksi tai ei-toivotuksi, mahdottomaksi tai kielletyksi" (Tieteen termipankki 30.3.2023: Kielitiede: modaalisuus). Shoren (2020: 276) kuvaus modaalisuudesta kielto- ja myöntölauseiden välisenä alueena kuvaa mielestäni hyvin modaalisuuden laajaa kenttää.

Vanhemmassa englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa termiä *modality* on edeltänyt termi *mood*, jota joissain yhteyksissä käytetään edelleenkin synonyyminä modaalisuudelle (Nuyts 2015: 1). Van der Auwera ja Aguilar (2015: 28) ovat laatineet seikkaperäisen katsauksen edellä mainittujen termien historiasta ja toteavat katsauksensa loppuksi, että modaalisuudesta puhuttaessa tulee edelleen määritellä, mitä kirjoittaja tarkoittaa termeillä *mood* ja *modality*. Suomenkielisessä ja suomen kieltä käsittelevässä kirjallisuudessa modaalisuuden käsitteessä ei vaikuta olevan vastaavan kaltaista horjuvuutta.

Modaalisuuden tutkimiseen ja ymmärtämiseen kielitieteessä on vahvasti vaikuttanut filosofian modaalilogiikka (Kangasniemi 1992: 12; modaalilogiikasta enemmän ks. esim. Allwood, Andersson & Dahl 1988: 124–141). Kielessä modaalisuus on kuitenkin monitulkintaisempaa kuin logiikassa. Kuten aiemmin esittelemästäni Tieteen termipankin määritelmästä käy ilmi, on modaalisuudessa monta ulottuvuutta varmuudesta mahdottomuuteen tai välttämättömästä mahdolliseen. Modaalisuudesta voidaankin erottaa kolme lajia: episteeminen (ja osana sitä evidentialinen²), dynaaminen ja deonttinen. Dynaamisen modaalisuuden keskeinen sisältö on kyvyn tai pakon vaikutuksien ilmaiseminen. Kyky tai pakko voi olla toimijan sisäisistä ominaisuuksista johtuvaa tai ulkoisten seikkojen sanelemaa. (VISK, määritelmät s.v. *dynaaminen*

---

² Evidentialisuuden asemasta tarkemmin ks. luku 2.2

modaalisuus.) Deonttinen modaalisuus puolestaan ilmaisee velvoitetta tai lupaa (VISK, määritelmät s.v. *deonttinen modaalisuus*). Episteemisessä modaalisuudessa on kyse asiointilan arvioinnista varmuuden, todennäköisyyden ja mahdollisuuden asteikoilla (VISK, määritelmät s.v. *episteeminen modaalisuus*). Palaan episteemisen modaalisuuden tarkempaan määrittelyyn seuraavassa luvussa 2.1.

Larjavaaran (2007: 401) mukaan eri modaliteetit ovat lähellä toisiaan ja rajoiltaan sumeita. Myös Shore (2020: 276) kuvailee modaalisuuden olevan monitulkintainen ja hankala kieliopin alue, koska siinä käsiteltävät merkitykset ovat osittain limittäisiä ja vaikeasti määriteltäviä. Viime kädessä yksittäisen modaali-ilmauksen merkitys syntyy kontekstissa (VISK § 1552). Klassinen esimerkki saman lauseen erilaisista modaalisista tulkinnoista on *Nyky-suomen lauseopissa* (Hakulinen & Karlsson 1979: 264) oleva *Elma-täti voi puhua puhelimesta tunnin*. Esimerkki havainnollistaa modaalisen *voida*-verbin monia eri merkityksiä, joita ovat *Kielitoimiston sanakirjan* (jatkossa myös KS) mukaan esimerkiksi 'jokin on todennäköistä/mahdollista/luvallista/usein toistuvaa' (KS s.v. *voida*). Olen koonnut lauseen *Elma-täti voi puhua puhelimesta tunnin* modaaliset tulkinnat asetelmaan 1.

Asetelma 1. Lauseen *Elma-täti voi puhua puhelimesta tunnin* tulkinta modaalisuuden eri lajien mukaan (Hakulista ja Karlssonin 1979 mukailen).

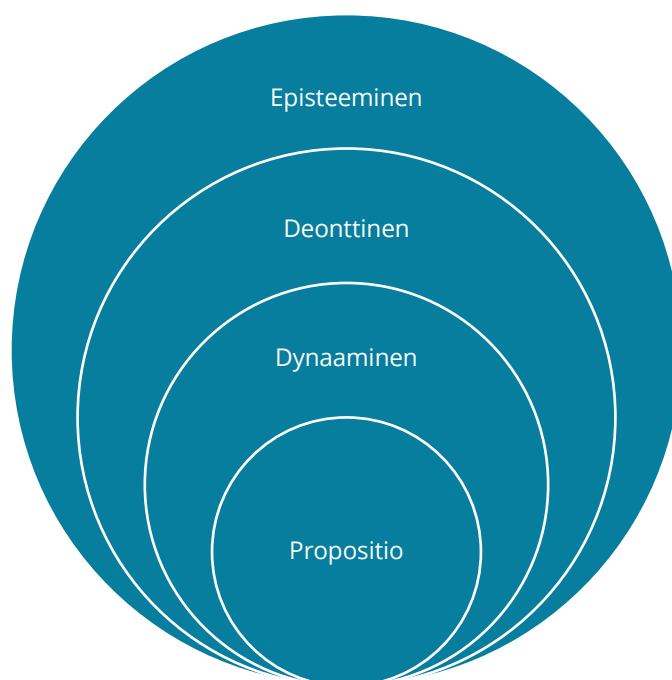
Modaalisuuden laji	Parafraasi	Merkitys
Episteeminen todennäköisyys	<i>Elma-täti saattaa puhua puhelimesta tunnin.</i>	'on todennäköistä, että Elma-täti puhuu puhelimesta tunnin'
Dynaaminen mahdollisuus	<i>Elma-täti jaksaa puhua puhelimesta tunnin.</i>	'Elma-tädillä on kyky puhua puhelimesta tunti'
Deonttinen lupa	<i>Elma-täti saa puhua puhelimesta tunnin.</i>	'Elma-tädillä on lupa puhua puhelimesta tunti'

Kielellisiä keinoja modaalisuuden ilmaisemiseen on monia. Voidaan ajatella, että keinovalikoima asettuu jatkumolle, jonka toisessa päässä ovat puhtaasti kieliopilliset keinot ja toisessa päässä puhtaasti leksikaaliset keinot. Osa keinoista sijoittuu jonnekin näiden ääripäiden väliin.

Kieliopillisiä keinoja ovat esimerkiksi modukset, tempukset sekä tietyt erikoistuneet rakenteet,

kuten nesessiivirakenne. Leksikaalisiin keinoihin kuuluvat muun muassa modaaliset verbit, adjektiivit, adverbit ja partikkelit. (VISK § 1558.)

Modaalisuudelle on ominaista, että samassa lauseessa on useita modaaliaineksia (Shore 2020: 281). Yleensä ainekset toimivat samansuuntaisesti, jolloin muodostuu niin sanottu **modaaliharmonia**. Joskus modaali-ilmaukset voivat kuitenkin toimia erisuuntaisesti. Näissä tapauksissa tulkinnassa on – kontekstin lisäksi – huomioitava eri modaaliainesten vaikutusala. VISK:n mukaan episteemisillä aineksilla on yleensä laajempi vaikutusala kuin dynaamista tai deonttista modaalisuutta ilmaisevilla elementeillä (VISK § 1560). Kangasniemi (1992: 402) on kuvannut modaaliainesten vaikutusalaa kaaviolla episteeminen -> (deonttinen -> (dynaaminen -> (propositio))). Saman voi ilmaista myös sisäkkäisillä ympyröillä kuvan 1 tapaan.

Kuva 1. Modaaliainesten vaikutusala ympyrädiagrammilla kuvattuna.

Havainnollistan modaaliainesten vaikutusalaa vielä seuraavan keksityn esimerkkilauseen avulla:

(1) En usko, että päivystäjän pitää jaksaa valvoa koko yö.

Esimerkkilauseen 1 propositio on 'päivystäjä valvoo koko yön'. Dynaamisen modaalisuuden komponentti *jaksaa* antaa lausumalle merkityksen 'päivystäjällä on kyky valvoa koko yö'. Deonttisen modaalisuuden ilmaus *pitää* tuo lausumaan veloitteen koko yön valvomisesta. Tällä deonttisen modaalisuuden lisäämisellä lausuman parafrasi voisi olla esimerkiksi *päivystäjän on pakko jaksaa valvoa koko yö*. Kun lausumaan liitetään episteeminen kehysilmaus³ *en usko*, asettaa se koko lausuman todenperäisyyden kyseenalaiseksi, ja merkitykseksi muodostuu 'en pidä todennäköisenä, että päivystäjän oletetaan jaksavan valvoa koko yö'.

Koska modaalisuuden kenttä on erittäin laaja ja moniulotteinen, olen rajannut tämän tutkimuksen käsittelemään vain episteemistä modaalisuutta ja evidentialisuutta. Kerron seuraavissa luvuissa tarkemmin näistä modaalisuuden alueista sekä niiden ilmaisemiseen käytettävistä kielellisistä keinoista.

2.1 Episteeminen modaalisuus ja sen ilmaisukeinot

Tässä luvussa määrittelen ensin, mitä episteeminen modaalisuus on. Sen jälkeen esittelen lyhyesti niitä kielellisiä keinoja, joita voidaan käyttää episteemisen modaalisuuden ilmaisemiseen. Käsittelem kielellisiä keinoja semanttisesta näkökulmasta alaluvuissa 2.1.1–2.1.3.

Episteemisellä modaalisuudella tarkoitetaan puhujan arviota asiointilan varmuudesta tai epävarmuudesta, todennäköisyydestä tai epätodennäköisyydestä (VISK, määritelmät s.v. *episteeminen modaalisuus*). Kangasniemen (1992: 147) mukaan episteeminen modaalisuus ilmaisee puhujan sitoutumista proposition todenmukaisuuteen. Fennistisessä kirjallisuudessa episteemisyyttä kuvataan usein jatkumona tai asteikkona seuraavasti: mahdottomuus – epätodennäköisyys – epävarmuus – mahdollisuus – todennäköisyys – varmuus (ks. esim. Matihaldi 1979). Asetelmassa 2 on episteemisen varmuuden asteikko esimerkkeineen. Taulukon esimerkit ovat keksittyjä, ja niihin on lihavoitu episteeminen aines.

---

³ episteemisistä kehysilmauksista tarkemmin ks. s. 9.

Asetelma 2. Episteemisen varmuuden asteikko esimerkkeineen Matihaldia mukaillen.

Arvio proposition tilasta	Esimerkki
Mahdoton	Kertomuksesi ei voi olla totta.
Epätodennäköinen	Kertomuksesi on tuskin totta.
Epävarma	Kertomuksesi ei välttämättä ole totta.
Mahdollinen	Kertomuksesi saattaa olla totta.
Todennäköinen	Kertomuksesi lienee totta.
Varma	Kertomuksesi on varmasti totta.

Episteeminen asteikko ei kuitenkaan ole kovin tarkkarajainen: on mahdotonta määritellä tarkkaan, missä kohti epävarma muuttuu mahdolliseksi ja mahdollinen edelleen todennäköiseksi. Kangasniemi tutki osana väitöskirjatyötään sitä, miten eri henkilöt sijoittivat modaaliset ilmaukset episteemiselle asteikolle. Hän havaitsi, että informanttien arviot episteemisten ilmausten sijoittumisesta asteikolle ovat varsin yhteneväiset. Ainoastaan modaaliverbin *pitää* sijoittumisessa episteemiselle asteikolle oli merkittäviä eroja tutkittavien kesken. (Kangasniemi 1992: 194–198.)

Larjavaaran (2007) mukaan paljaat väitelauseet sijoittuvat episteemisen modaalisuuden ääripäihin. Esimerkkinä hän käyttää lauseparia *huomenna ei sada – huomenna sataa*, jossa kieltoimuotoisen lauseen voidaan ajatella edustavan episteemistä mahdottomuutta merkityksessä 'on mahdotonta, että huomenna sataa'. Myöntölause puolestaan edustaa episteemistä varmuutta merkityksessä 'on varmaa, että huomenna sataa'. Episteemisen modaalisuuden kenttä laajenee kuitenkin liiaksi, jos mukaan tarkasteluun otetaan Larjavaaran esimerkin kaltaiset paljaat väitelauseet, joissa ei ole eksplisiittisiä episteemisyyden ilmauksia. Larjavaara käyttää termejä *varsinainen modaalisuus* ja *ydinmodaalisuus*. Niillä hän tarkoittaa merkityksiä, jotka välitetään erityisiä modaalisuuden ilmaisukeinoja käyttämällä. (Larjavaara 2007: 407–408.) Tässä tutkielmassa keskityn ydinmodaalisuuteen.

Tyypillisiä episteemisen modaalisuuden kielellisiä ilmaisukeinoja suomessa ovat potentiaalimodus, modaaliverbit, kuten *saattaa*, *mahtaa*, *taitaa*, sekä modaaliset adverbit ja

partikkelit, kuten *ehkä, tuskin, varmasti, tietysti, ilmeisesti* (VISK § 1556). Episteemistä modaalisuutta ilmaisemaan sopivat modaaliset adjektiivit, kuten *varma, mahdollinen, todennäköinen ja ilmeinen* (VISK § 1588). Shoren (2020: 289) mukaan myös kesto- tai toistuvuutta ilmaisevia ajan adverbejä (*aina, usein*) voidaan tarkastella modaalisina aineksina, sillä ne sisältävät kirjoittajan arvion todennäköisyydestä.

Konditionaali on episteemisen modaalisuuden näkökulmasta monikäyttöinen modus. Sitä voidaan käyttää muun ohella tulevan ennustamiseen ja suunnittelemiseen (VISK § 1592) sekä todenvastaisuuden ja toteutumattomuuden ilmaisemiseen (Matihaldi 1979: 200–202; VISK § 1594). Sillä on myös paljon ei-modaaliseksi tulkittavaa käyttöä, kuten ehdottaminen, pyytäminen, suostuttelu ja kannanottaminen. Konditionaalia käytetään myös kysymyksissä ja referoinnissa. (Kauppinen 1998: 79–80; Shore 2020: 288.)

Modaaliverbeillä voi ilmaista niin episteemistä, deonttista kuin dynaamistakin modaalisuutta (VISK § 1562). Episteemisten merkitysten välittämiseen käytetään esimerkiksi modaaliverbejä *voida, saattaa, taitaa ja mahtaa* (Kangasniemi 1992: 363). Modaaliverbeille on ominaista, että ne esiintyvät verbiketjuissa infinitiivin kanssa (VISK, määritelmät s.v. *modaaliverbi*). Etenkin nesessiiviset modaaliverbit eroavat muista verbeistä kieliopillisilta ominaisuuksiltaan, sillä niillä ei ole täyttä persoonataivutusta: ei ole kieliopillisesti oikein sanoa **minä täydyn* tai **me täydymme* (ks. esim. Laitinen 1992; Larjavaara 2007: 399). Myös muita verbejä voidaan käyttää modaalisuuden ilmaisemiseen. Verbisemantiikkaa tutkinut Pajunen (2001: 52) nimittää modaaliverbejä ”semanttisesti sekundaarisiksi verbeiksi” ja muita verbejä ”primaareiksi verbeiksi”. Pajusen semanttisessa verbiluokituksessa yhtenä primaarien verbien luokkana ovat kognitioverbit, jotka hän ryhmittelee semanttisesti seuraaviin ryhmiin: aavistamisverbit, luulemis- tai toivomisverbit, ajattelua ja tiedollista tilaa ilmaisevat verbit, vertailuverbit, aikomisverbit ja kykyverbit. Episteemisten merkitysten välittämiseen näistä verbiryhmistä soveltuvat erityisesti ajattelua ja tiedollista tilaa ilmaisevat verbit, kuten *tietää, muistaa, uskoa, luulla, epäillä*. (Mts. 313–319.)

Episteemisiin modaali-ilmauksiin kuuluviksi voidaan laskea myös eksplisiittiset performatiivi-ilmaukset eli episteemiset kehysilmaukset. Näillä puhuja ilmaisee suoraan asennoitumisensa. Episteemisiä kehysilmauksia ovat esimerkiksi *luulen/en luule* tai *uskon/en usko* (ks. Kärkkäinen 2007; Rauniomaa 2007). Shoren (2020: 279) nimitys episteemisille kehysilmauksille on *kehyslause*, ja Kangasniemi nimeää episteemisissä kehysilmauksissa olevat verbit performatiiviverbeiksi (1987: 50). Episteemisissä kehysilmauksissa esiintyy usein implikatiivisia verbejä. Ne ovat VISK:n mukaan verbejä, jotka myöntömuodossaan implikoivat täydennyksensä ilmaisevan asiointilan olevan tosi, mutta kielteisessä muodossa niiden täydennys on epätosi. (VISK § 1561.) Esimerkiksi *nähdä*-verbi on implikatiivinen: *näin hänen tulevan* kertoo varmuudella asiointilan olevan tosi, mutta *en nähnyt hänen tulevan* on edellä esitetyn VISK:n tulkinnan mukaan epätosi. Oma kielitajuni ymmärtää kieltoimuotoisen lauseen pikemminkin epävarmaksi kuin epätodeksi.

Verbin persoonamuoto ja tempus voivat vaikuttaa lauseen episteemiseen merkitykseen. Esimerkiksi *väittää*-verbin sisältävä yksikön kolmannessa persoonassa oleva lause *hän väittää, että* [asiointila X] voi saada epävarmuuden tulkinnan, kun puolestaan *minä väitän, että* [asiointila X] antaa asiointilasta selvästi varmemman kuvan. (VISK § 1561.) Retoristen kysymystenkin voidaan ajatella ilmaisevan episteemistä modaalisuutta, kuten epävarmuutta tai epäilyä välittävässä kysymyksessä *onnistuukohan tuo* (VISK § 1556). Myös kiello kuuluu episteemisen modaalisuuden alueelle (ks. esim. de Haan 2006: 52; Salminen 2020). Kiellolla ilmaistaan, että jokin asiointila ei tapahdu tai ei päde. Jotta tutkimukseni ei laajenisi liiaksi, olen rajannut kiellon sellaisenaan tutkittavien modaali-ilmausten ulkopuolelle. Muihin modaaliin aineksiin yhdistyneenä otan kieltoilmaukset kuitenkin mukaan analyysiin.

Useilla adverbeilla, partikkeleilla, adjektiiveilla sekä adjektiivien tavoin käyttäytyvillä *-VA*-partisiipeilla voidaan välittää modaalisia merkityksiä. VISK:n toimituksen Parole-korpuksen tekemän otannan perusteella episteemisistä partikkeleista ja adverbeista *ehkä* on yleisin kyseisen korpuksen kaikenlaisissa teksteissä (sanoma- ja aikauslehtitekstit, kaunokirjallisuus, tietotekstit). Muita Parole-korpuksen teksteissä yleisesti esiintyviä episteemisiä partikkeleita ja adverbeja ovat *ilmeisesti*, *varmasti*, *kai(pa)*, *varmaan* ja *tiettävästi*. (VISK § 1601.)

Tarkastelen seuraavissa luvuissa (2.1.1–2.1.3) modaalisuuden ulottuvuuksia merkitysten kautta. Kerron samalla kyseisten merkitysten kielellisistä ilmaisukeinoista. Kielellisten keinojen yleisyyden kuvauksissa pääasiallisin lähteeni on Kangasniemen väitöskirja (1992), jonka pääpaino on modaalisten verbien tutkimuksessa. Hänen tutkimusaineistonsa on peräisin Oulun korpuksesta, joka sisältää noin 29 000 suomen kielen lausetta sanoma- ja aikakauslehdistä, kauno- ja tietokirjallisuudesta sekä radion puheohjelmista 1960-luvulta.

Tarkastelua varten olen muodostanut episteemisen asteikon merkityskentistä parit, sillä saman ilmauksen myöntö- ja kieltomuodolla (tai adjektiivien vastakohdilla) ilmaistaan usein episteemisiä vastakohtia, kuten todennäköinen–epätodennäköinen. Aloitan tarkastelun asteikon ääripäiden muodostamasta parista varmuus–mahdottomuus (luku 2.1.1), minkä jälkeen käsittelen paria todennäköisyys–epätodennäköisyys (luku 2.1.2). Lopuksi siirryn asteikon keskelle epävarmuuden ja mahdollisuuden alueelle (luku 2.1.3).

2.1.1 Varmuus–mahdottomuus

Larjavaaran (2007: 407) tavoin myös Kangasniemi (1992) toteaa paljaan väitelauseen olevan vahvin varmuuden ilmaus. Kangasniemi kuitenkin toteaa, että tätä käsitystä on kritisoinut muun muassa Palmer, jonka näkemyksen mukaan väitelause ei kerro siitä, että propositio pitää paikkansa, vaan siitä, että puhuja on varma paikkansapitävyydestä. (Mts. 147.) Voin siis esimerkiksi sanoa, että *aurinko kiertää maata*, ja myönteisenä väitelauseena lausumani on episteemisesti varma. Tiedämme kuitenkin luotettavampiin lähteisiin perustuen, että varmana esittämäni propositio ei ole reaali maailmassa totta.

Kangasniemen mukaan *täytyä* on episteemisen varmuuden pääverbi, jonka merkityksessä on aste-ero toisen keskeisen verbin *pitää* kanssa. Kangasniemi esittää verbin *täytyä* olevan vahvempi varmuuden ilmaus kuin *pitää*-verbin. *Pitää* esiintyy episteemisessä merkityksessä vain konditionaalien preesensissä ja perfektissä, eli *pitäisi* tai *olisi pitänyt*. (Kangasniemi 1992: 177–178.)

Varmuutta ilmaisevia adjektiiveja ja adverbeja ovat muun muassa *varma* ja *varmasti*, *epäilemättä*, *selvä* ja *selvästi* sekä *ilmeinen* ja *ilmeisesti*. Kaksi viimeksi mainittua poikkeavat edellisistä siinä, että niitä käytetään myös todennäköisyyden ilmaisemiseen. (Kangasniemi 1992: 168, 180–184; VISK § 1588.) Varmuuden partikkeleiksi VISK mainitsee esimerkiksi seuraavat: *kyllä*, *toki*, *tietysti*, *totta kai* ja *tietenkin* (VISK § 1608). Episteemisistä kehysilmauksista varmuutta ilmaisevat Kangasniemen mukaan esimerkiksi *olen varma / on varmaa* (1987: 52) sekä verbi *tietää* (1992: 183). Esimerkki 2 on Kangasniemen:

(2) Ahde **tietää**, että hänen mahdollisuutensa riippuvat kentän tuesta.

Shoren mukaan varmuuden osoittimet voivat toimia myös paradoksaalisesti: paljas väitelause on merkitykseltään varmempi kuin esimerkiksi *varmasti*-adverbilla tehostettu lause (Shore 2020: 280). Tätä ilmiötä kutsutaan *episteemiseksi paradoksiksi* (Larjavaara 2007: 407–408).

Episteemistä mahdottomuutta voidaan ilmaista esimerkiksi verbin *voida* kieltomuodolla, josta Kangasniemi esittää aineistoesimerkin *se ei voi olla totta*. Hänen mukaansa mahdottomuutta ilmaisee myös *pitää*-verbin konditionaalinen kieltomuoto, kuten hänen käyttämässään esimerkissä *tämän ei pitäisi enää olla vaikeaa*. (Kangasniemi 1992: 184–185.) Oma kielitajuni ei pidä edeltävää esimerkkiä kovin vahvana mahdottomuuden ilmauksena, ja tulkitseen sen pikemminkin Kauppisen (1998: 199–200) tapaan kontrafaktuaalisuuden ilmaisuksi. Kontrafaktuaalisiksi nimitetään lausumia, joiden sisältöä puhuja pitää todenvastaisena reaali maailmassa (Forsberg 1998: 44; Kangasniemi 1992: 242). Ne voivat kuitenkin olla tosia joissakin muissa kuvitelluissa maailmoissa. Tämä näkökulma tekee kontrafaktuaalisuutta ilmaisevien lausumien sijoittamisen episteemiselle asteikolle joskus vaikeaksi. Kangasniemen aineistossa kieltomuotoinen *voida* on yleisimmin käytetty episteemisen mahdottomuuden ilmaus. Myös adjektiivi *mahdoton* samoin kuin kehysilmaus *ei ole mahdollista* ilmaisevat episteemistä mahdollisuutta. (Kangasniemi 1992: 184–186.)

2.1.2 Todennäköisyys–epätodennäköisyys

Kangasniemen mukaan (1992: 163) suomen kielen modaaliverbeillä *mahtaa* ja *taitaa* voidaan ilmaista episteemistä todennäköisyyttä. Kangasniemi toteaa, että *taitaa*-verbiä käytetään yleisemmin episteemisessä merkityksessä kuin *mahtaa*-verbiä. Oulun korpuksen perusteella episteemisen todennäköisyyden adverbeistä *kai* on yleisin, mutta Kangasniemen mukaan sen episteeminen vahvuus on vähäinen. Muita todennäköisyyden adverbejä ovat esimerkiksi *kaiketi(kin)*, *arvattavasti* sekä *arvatenkin*. (Mts. 166.) Kangasniemen mukaan *varmaan* on ilmaisultaan lähempänä todennäköisyyttä kuin varmuutta (mts. 167), mikä on mielenkiintoista, kun otetaan huomioon, että saman sanueen *varma* on varmuuden adverbii. Adjektiivit *todennäköinen* ja *ilmeinen* ilmaisevat todennäköisyyttä (Kangasniemi 1992: 168). Edellä mainitut esiintyvät myös adverbeinä *todennäköisesti* ja *ilmeisesti*, ja niistä voidaan muodostaa myös komparaatioadverbejä *todennäköisemmin* – *todennäköisimmin*. Todennäköisyyttä välittäviä verbejä ovat Kangasniemen (1992: 169) mukaan esimerkiksi *arvella*, *epäillä*, *luulla*, *olettaa*, *otaksua* ja *uskoa*.

Potentiaalimodus ilmaisee vahvempaa todennäköisyyden astetta kuin vain mahdollisuutta, ja näin ollen se asettuu usein episteemisen todennäköisyyden semanttiselle alueelle (Kangasniemi 1992: 174). VISK:n mukaan potentiaalinen vahvuus todennäköisyyden ilmaisemisessa on niin vahva, että sillä voidaan ajatella olevan myös deonttista merkitystä (VISK § 1597). Siitä on seuraavassa keksitty esimerkki:

(3) **Siirtänet** kenkäsi pois eteisen lattialta.

VISK kertoo potentiaalinen olevan melko harvinainen kirjoitetussa yleiskielessä. Parole-korpuksen mukaan yleisimmin käytetään *olla*-verbin potentiaalia. Potentiaalinen käyttöä nähdään uutistekstissä, jossa esitetään arvioita tai ennusteita tulevista tapahtumista. Potentiaalinen preesensillä on siis myös futuurista käyttöä, ja nämä kaksi tulkintamahdollisuutta ovat lähellä toisiaan. (VISK § 1597.) Puhutussa kielessä potentiaalia käytetään eniten itämurteiden alueella, ja myös puhutussa kielessä levikiltään laajin on *olla*-verbin potentiaali (Forsberg 1998: 113).

Parole-korpuksen perusteella modaaliverbien *voida* ja *joutua* potentiaalit ovat kymmenen yleisimmän potentiaalissa esiintyvän verbin joukossa (VISK § 1597). Jos verbejä *voida* ja *joutua* tulkitaan niiden deonttisessa tai dynaamisessa merkityksessä ja käytetään moduksena potentiaalia, tulee ilmaukselle episteeminen tulkinta. Episteemisyys jättää vaikutusalansa varjoon deonttisen ja dynaamisen modaalisuuden. (VISK § 1600; Kangasniemi 1992: 402.) Havainnollistan tätä keksityllä esimerkillä *mummi joutunee jäämään yöksi sairaalaan*, jonka merkitykseksi muotoutuu 'on todennäköistä, että mummin on välttämätöntä jäädä yöksi sairaalaan'. Verbien *voida* ja *joutua* potentiaalimuodoilla voi olla episteemisen tulkinnan ohella myös futuurinen tulkinta. Modaaliverbien *täytyä* ja *pitää* potentiaalimuodot *täytynee* ja *pitänee* ovat puolestaan kiteytyneet välittämään arvelun merkitystä (VISK § 1600). Forsbergin (1998: 224) puhutun kielen aineistossa on vain muutamia preesensmuotoisia väitelauseita, joissa esiintyy modaaliverbin potentiaali. Nämä verbit ovat *pitää* ja *saada*.

Epätodennäköisyyttä voidaan ilmaista modaaliverbien *taidaa* ja *mahtaa* kieltomuodoilla, joista *taidaa* on yleisemmin käytetty tässä tarkoituksessa. Muista verbeistä kieltomuotoiset *uskoa* ja *luulla* ilmaisevat epätodennäköisyyttä samoin kuin negatiivimuotoiset todennäköisyyden adjektiivit ja adverbit *ei kai*, *ei luultavasti*. Myös adverbi *tuskin* ilmaisee epätodennäköisyyttä. (Kangasniemi 1992: 187–189.) VISK:n (§ 1614) mukaan *tuskin* on kieltomuotoinen vastine adverbille *varmaan* ja se ilmaisee suurta epätodennäköisyyttä.

2.1.3. Mahdollisuus-epävarmuus

Monien muiden käyttötarkoitustensa ohella konditionaalia voidaan käyttää suunnitteluun, ennustamiseen ja toivomiseen – siis kuvaamaan jossain toisessa maailmassa mahdollista asiointilaa (VISK § 1592). Tämä asiointila voi ajallisesta näkökulmasta katsoen sijaita tulevaisuudessa (konditionaalien ennustusfunktio) tai menneisyydessä, jolloin ilmaistaan menneessä ajassa toteutumatta jäänyttä asiointilaa, joka olisi ollut mahdollinen. Tällöin konditionaalien aikamuoto on perfekti. (Mt. § 1594.)

Modaaliverbit *voida* ja *saattaa* soveltuvat episteemisen mahdollisuuden ilmaisemiseen. Kangasniemen aineistossa *voida* on yleisempi kuin *saattaa*. Molemmat modaaliverbit voivat esiintyä episteemisessä merkityksessä niin yksittäisten päälauseiden finiittiverbeinä kuin episteemisissä kehysilmauksissakin. (Kangasniemi 1992: 153–154.) Keksitty esimerkki *voida*-verbistä finiittiverbinä episteemisessä käytössä on *kissa voi hypätä kohta näppäimistölle* 'on mahdollista, että kissa hyppää kohta näppäimistölle'. Sama propositio kehysilmauksella ilmaistuna on *voi olla, että kissa hyppää kohta näppäimistölle*. On huomioitava, että molemmilla tässä käsitellyillä modaaliverbeillä on myös dynaaminen ja deonttinen merkityksensä. Lausuman merkitystä tulkittaessa tuleekin huomioida modaalainesten vaikutusala sekä konteksti (Kangasniemi 1992: 402). Yleisiä episteemisen mahdollisuuden ilmaisemiseen käytettyjä adverbejä ovat *ehkä*, *kenties* ja *mahdollisesti*. Adjektiiveista *mahdollinen* on taajaan käytetty, samoin sen adverbijohdos *mahdollisesti*. (Kangasniemi 1992: 159–160.)

Vaikka modaalisuudelle sanotaan olevan tyypillistä, että samassa lauseessa on useita modaalaineuksia, Kangasniemen mukaan on kuitenkin harvinaista, että episteemisen mahdollisuuden ilmauksia olisi samassa lauseessa useita. Hänen aineistossaan on vain viisi esiintymää yhdistelmästä *voida* + *ehkä* ja kaksi esiintymää yhdistelmästä *voida* + *kenties*. Lisäksi hänen aineistossaan on yksi esiintymä yhdistelmästä *voida* + *mahdollinen*. (Kangasniemi 1992: 161–162.)

Epävarmuuden ilmaisemiseen voidaan käyttää mahdollisuuden adverbejä ja partikkeleita kieltolauseissa (Kangasniemi 1992: 194), kuten keksityissä esimerkeissä *se ei kenties onnistu* ja *polttoaine ei ehkä riitä kotiin asti*. Varmuuden adjektiivin *varma* käyttäminen kieltolauseessa tekee lauseen tulkinnasta epävarman, kuten keksityssä esimerkissä *ei ole varmaa, onnistuuko se*. Edeltävän esimerkin perusteella varmuuden vastakohtaksi ei siis asetukaan mahdottomuus vaan epävarmuus. Kangasniemen mukaan muita epävarmuuden ilmaisuja ovat esimerkiksi kieltoilmauksena käytetty adverbi *ei välttämättä* sekä adjektiivi *epävarma*. Myös *tietää*-verbin kieltomuoto episteemisessä kehysilmauksessa ilmaisee epävarmuutta. (Mts. 194.)

2.2 Evidentiaalisuus ja sen ilmaisukeinot

Isossa suomen kieliopissa evidentiaalisuus luokitellaan episteemisen modaalisuuden lajiksi. Evidentiaalisilla aineksilla ilmaistaan sitä, mistä tai miten puhuja on saanut tietonsa. Tieto voi olla muualta kuultua, puhujan omaa päättelyä tai hänen omiin havaintoihinsa perustuvaa. (VISK, määritelmät s.v. *evidentiaalisuus*.) Kansainvälisessä kirjallisuudessa evidentiaalisuuden asema modaalisuuden kentällä on kiistanalainen. Osa tutkijoista katsoo sen kuuluvan osaksi episteemistä modaalisuutta, ja joidenkin mielestä se on oma modaalisuuden kategoriansa. (Nuyts 2014.) Fennistisessä modaalisuutta käsittelevässä kirjallisuudessa evidentiaalisuus käsitetään yleensä osaksi episteemistä modaalisuutta tai ainakin siihen läheisesti liittyväksi ilmiöksi (ks. esim. Jaakola 2011: 522). Kangasniemi (1992: 199) katsoo evidentiaalisuuden liittyvän kiinteästi asiointilan arviointiin, mikä puolustaa sen paikkaa osana episteemistä modaalisuutta.

Episteemisen modaalisuuden ilmaisukeinojen tapaan voidaan myös evidentiaalisuuden ilmaisemiseen käytettyjen kielellisten keinojen kuvata sijoittuvan jatkumolle kieliopillisten ja leksikaalisten keinojen välille. Kieliopillisiä keinoja ovat verbien konditionaalimodus sekä menneen ajan tempukset, joista erityisesti liittotempuksilla on evidentiaalista käyttöä (VISK § 1557). Leksikaalisia keinoja ovat partikkelit ja adverbit, kuten *siis*, *varmaankin*, *kuulemma* ja *näköjään*. Larjavaara (2007: 409) luettelee seuraavia evidentiaalisuuden ilmaisimia: *muka*, *tiämmä*, *kuulemma*, *tietääkseni*, *havaitakseni*, *nähdäkseni*, *oletettavasti*, *kaikesta päättäen*. Myös modaaliverbillä *pitää* on evidentiaalista käyttöä (Kangasniemi 1992: 199–200). VISK (§ 1493–1497) käsittelee evidentiaalisuutta myös osana referoimista. Osa referoimiseen käytetyistä keinoista, kuten suora ja epäsuora esitys, osoittavat tiedon alkuperän eksplisiittisesti ja ovat siten osa evidentiaalisuutta. Referoinnin keinoista suora ja epäsuora esitys sekä vapaa epäsuora esitys ovat epärelevantteja tutkimukseni kannalta, enkä käsittele niitä tässä. Muita referoinnin keinoja sen sijaan tutkin.

Seuraavissa alaluvuissa käsittelemäni evidentiaalisuutta semanttisesta näkökulmasta. Evidentiaalisilla kielen keinoilla voidaan ilmaista toisen käden tietoa (luku 2.2.1), päättelyä (luku 2.2.2) sekä omia havaintoja (luku 2.2.3). Seuraavissa luvuissa käyttämäni esimerkit ovat keksittyjä, ellen toisin ilmoita.

2.2.1 Toisen käden tieto

Tieto voi olla kuulopuhetta tai muuta toisen käden tietoa, mikä voidaan kielellisesti ilmaista esimerkiksi partikkeleilla *kuulemma* tai *muka*. *Kuulla*-verbiä voidaan käyttää evidentialisessa merkityksessä partisiippipohjaisten *-neen*-päätteisten verbimuotojen kanssa (VISK § 1493), kuten esimerkissä *naapuri kuului ajaneen ojaan*. Rakenteellisesti ja etenkin merkitykseltään hyvin lähelle referointia asettuvat postpositioliasekkeet *jonkun mukaan* ja *jonkun mielestä* (VISK § 1480).

Modaaliverbin *pitää* konditionaalilla ja indikatiivin imperfektillä voidaan ilmaista puheen olevan toisen käden tietoa (Kangasniemi 1992: 199). Tempuksista perfektiä ja pluskvamperfektiä käytetään niiden temporaalisen funktion lisäksi myös referointiin. Pallaskallio (2016: 86–87) on tutkinut erityisesti pluskvamperfektin funktioita. Hän toteaa, että usein on vaikeaa erottaa toisistaan pluskvamperfektin referoiva ja temporaalinen merkitys. Kuiri (1984: 237) on selvittänyt perfektin ja pluskvamperfektin referatiivisen käytön yleisyyttä Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa. Hänen mukaansa pluskvamperfekti on perfektiä yleisempi referatiivisessa käytössä.

2.2.2 Päättely

Puhujan omaa päättelyä ilmaisevia eli inferentiaalisia keinoja ovat esimerkiksi partikkelit *siis* ja *varmaankin*. Päättelyä ilmaisevista partikkeleista ovat esimerkit 4–5:

(4) Maha kurnii, on **siis** aika syödä.

(5) Täällä tuoksuu pulla. Äiti on **varmaankin** leiponut.

Esimerkin 5 *varmaankin*-partikkelin merkitys on myös episteeminen 'on mahdollista, että äiti on leiponut'. Nähdäkseni evidentialisen ja episteemisen merkityksen erottaminen on tässä lähestulkoon mahdotonta, jos edes tarpeellista. Adverbeillä *luultavasti* ja *oletettavasti* on myös evidentialinen merkitys niiden episteemisen merkityksen ohella (Jaakola 2011: 516).

Predikaattiverbin perfektillä voidaan osoittaa tiedon perustuvan puhujan päättelyyn (VISK § 1557). Seppänen (1997) on tutkinut perfektin merkityksiä keskustelunanalyttisin keinoin. Oman aineistonsa perusteella hän toteaa, että suomen perfektin evidentialinen käyttö on ensisijaisesti inferentiaalista eikä referentiaalista. (Mts. 14.) Seuraavissa esimerkeissä perfektiiä käytetään ilmaisemaan päättelyä.

(6) Täällä **on satanut**.

(7) Joku on ajanut tästä. Sen **on täytynyt** olla isä.

Esimerkissä 7 on modaaliverbi *täytyä*, joka ilmaisee tässä päättelyä merkityksessä 'se ei voi olla muu kuin isä'.

2.2.3 Puhujan omat havainnot

Puhuja voi ilmaista tiedon perustuvan omiin suoriin (aisti)havaintoihinsa esimerkiksi partikkeleilla *näköjään*, *näemmä*, *kuulemma* sekä adverbeilla *nähtävästi*, *havaittavasti* ja *tiettävästi*. Erihausten havaintoverbien leksikaalistuneilla muodoilla, kuten *nähdäkseni*, on evidentialinen merkitys. Sama koskee mentaalisten verbien leksikaalistuneita muotoja. (VISK § 1557.)
Mentaalisiksi verbeiksi kutsutaan sellaisia verbejä, jotka kuvaavat puhujan mielensisäisiä tapahtumia tai toimintoja (VISK, määritelmät s.v. *mentaalinen verbi*). Esimerkiksi *tietäminen* ja *muistaminen* ovat tällaisia toimintoja, ja evidentialleiksi puettuina ne kertovat mielen sisäisen toiminnan havainnoista (VISK § 1557), kuten esimerkissä 8:

(8) **Tietääkseni** tänään on lauantai.

Tietää-verbille merkitykseltään läheinen *käsittää*-verbi kuvaa mentaalisia toimintoja. Verbin *käsittää* leksikaalistunut A-infinitiivin translatiivimuoto *käsittääkseni* voi ilmaista omien havaintojen lisäksi myös päättelyä. (VISK § 1607.)

2.3 Modaalisuuden aiempi tutkimus

Modaalisuuden tutkimuksessa kieliopilliset keinot ovat saaneet paljon enemmän huomiota osakseen kuin leksikaaliset keinot (Nuyts 2015: luku 1.2.2). Muualla kuin Suomessa erityisesti modaaliverbejä on tutkittu paljon, mikä Forsbergin (1998: 41) mukaan selittynee sillä, että englannissa modaaliverbit ovat tärkein modaalisuuden ilmaisukeino. Larjavaara (2007: 399) toteaa, että ”kieliopillisten modaliteettien olemassaolo on helpottanut modaalisuuden tutkimista, mutta toisaalta myös rajoittanut sitä”.

Fennistisessä tutkimusperinteessä modaalisuuden käsitettä on ryhdytty käyttämään vasta 1970-luvulla, vaikka moduksia on toki tutkittu aiemminkin. Suomen kielen modaalisuuden tutkimuksessa keskeisiä teoksia ovat jo aiemmin useasti siteeraamani Kangasniemen lisensiaatintyö ja väitöskirja (1987, 1992), Flintin (1980) ja Kiurun (1977) tutkimukset sekä suomen murteiden potentiaalinalueelta Forsbergin (1993, 1998) lisensiaatintyö ja väitöskirja. Flint on tutkinut 45:n mahdollisuutta ja riittävyttä kuvaavan verbin semantiikkaa puhutussa kielessä. Modaaliverbeistä hänen tarkastelussaan mukana ovat *mahtaa*, *saattaa*, *taistaa* ja *voida*. Flint toteaa, että *voida*-verbillä on keskeinen asema mahdollisuuden ilmaisemisessa, ja muiden edellä mainittujen verbien semanttinen kenttä mahdollisuuden ilmaisemisessa on suurelta osin päällekkäinen *voida*-verbin kanssa. Verbeillä *mahtaa* ja *taistaa* on Flintin mukaan myös todennäköisyyttä ilmaisevaa merkitystä. (Mts. 3–84.)

Kiurun (1977) lisensiaatintyö käsittelee suomen kieltohakuja verbejä. Hän kertoo tutkimuksensa johdantoluvussa Jespersenin (1924) osuvasti verranneen kielto- ja myöntölauseiden välistä aluetta mustan ja valkoisen väliin sijoittuviksi harmaan eri sävyiksi (Kiuru 1977: 1). Edellä mainittu huomioiden Kiurun tutkimus ainakin sivuaa modaalisuutta, vaikka tätä termiä hän ei itse käytäkään. Tuloksinaan hän toteaa muun ohella, että kielto- ja myöntölauseiden välillä on itsenäisiä verbejä yleisempää sellaisissa verbiliitoissa, joihin liittyy toisen verbin infinitiivi. Selvästi kieltohakuja ovat Kiurun mukaan joidenkin modaaliverbien verbiliitot, kuten *ei kehtaa*, *ei viitsi*, *ei tohdi*, *ei uskalla*, *ei malta tehdä jtkn*. (Mts. 261.)

Laitisen väitöskirja (1992) käsittelee suomen murteiden nesessiivisiä rakenteita ja Matihaldin väitöskirja (1979) puolestaan nykysuomen moduksia. Hakulinen, Karlsson ja Vilkkuna (1980) ovat selvittäneet osana suomen tekstilauseiden piirteiden kvantitatiivista tutkimusta modaalisten ilmaisukeinojen esiintymistä suomen tekstilauseissa. Heidän aineistossaan yleisin modaalisuuden ilmaisukeino on modaaliverbi (58 % modaalisista ilmauksista). Toiseksi yleisin keino on verbimodus, jonka prosenttiosuus modaalilauseista on 29 %. Modaalisten adverbien ja partikkeleiden osuus HKV-korpuksessa on 11 %. (Mts. 119.)

Suomen kielen modaalilauseita käsittelevässä lisensiaatintutkielmassaan Kangasniemi (1987) selvitti mm. eri modaliteettien yleisyyttä Oulun korpuksessa. Kangasniemen tutkimista yli 2100:sta modaalilauseesta sisältävästä lauseesta liki puolessa modaalisuuden laji on dynaamisuus (43,4 %). Deonttisia lauseita sisältävien lauseiden osuus on 39,3 %, ja episteemiseksi luokiteltuja lauseita on 13 %⁴. (Kangasniemi 1987: 219.) On huomionarvoista, että Kangasniemi keskittyy lisensiaatintutkimuksessa lähinnä modaalisiin verbeihin ja mainitsee muut modaalilauseet vain ohimennen (mts. 226). Modaalilauseiden määrä vaihtelee tekstilajista toiseen. Kangasniemi toteaa uutis- ja reportaasiteksteissä olevan vähiten modaalilauseita. Lakiteksteissä ja komiteamietinnöissä esiintyy odotuksenmukaisesti paljon deonttisen modaalisuuden ilmauksia, ja samoin on myös tekniikan alan tietokirjateksteissä. Puhutussa yleiskielessä, kuten Oulun korpuksen radiokeskusteluissa, puolestaan on modaalilauseita enemmän kuin kirjoitetuissa teksteissä. (Kangasniemi 1987: 216–217.) Oman tutkielmani aineisto, sairauskertomustekstit, edustaa tekstilajia, jossa on Kangasniemen tutkimista kirjallisista tekstilajeista poiketen varsin paljon episteemisen modaalisuuden ilmauksia.

Ennen Forsbergin suomen murteiden potentiaalia koskevia tutkimuksia fennistiikassa oli yleisesti vallalla käsitys, että potentiaalia ei juurikaan esiinny puhutussa kielessä (Laitinen 1999: 121). Forsberg toteaa yhtenä tutkimustuloksenaan, että etenkin itämurteissa potentiaalilauseiden käyttö on aiemmin luultua yleisempää ja että sen käyttötavat puhutussa kielessä poikkeavat kirjoitetun

---

⁴ Edellä lueteltujen modaalisuuden lajien lisäksi Kangasniemi erottelee omaksi lajikseen rationaalisen modaalisuuden, jolla hän tarkoittaa esimerkiksi puheaktien metateksteissä olevia pragmaattisia ohjeita. Lisäksi Kangasniemen modaalisuuden lajeissa on mukana evalvoiva modaalisuus. (Kangasniemi 1987: 219–220.)

kielen käyttötavoista. Kirjoitetussa kielessä potentiaalimuotoja esiintyy tavallisimmin väitelauseissa (Forsberg 1998: 215), kun taas murteissa niiden yleisin esiintymisympäristö ovat kysymyslauseet (mts. 242). Itämurteissa potentiaalilla on muutakin kuin episteemistä käyttöä, kuten dynaamisen mahdollisuuden, velvollisuuden, sopivuuden tai tarkoituksenmukaisuuden ilmaiseminen (mts. 243).

Kauppinen väitöskirjan (1998) tutkimuskohteena on puhekuvioiden omaksumisen lisäksi erityisesti konditionaalien esiintyminen puhekuvioissa. Hänen mukaansa konditionaalia käytetään puheessa useissa eri tarkoituksissa, kuten välittämään aikomusta, toivomusta, paheksuntaa, ennustamista tai kohteliaisuutta (mts. 173–219.) Yksi konditionaalien monista käyttötavoista on toimia ”leikinsuunnittelumoduksena”. Seuraava esimerkki (9) on Kauppiselta (mts. 115). Siinä lapsi leikkii olevansa ankanpoikanen.

(9) tää ankanpoikanen **nukkuis**

Modaalisuutta käsitteleviä pro gradu -tutkielmia on tehty niin puhutusta kuin kirjoitetusta tekstistä (esim. Suppola 1970; Järventaus 1988; Laihanen 1993). Suppolan pro gradu -tutkielma käsittelee partikkeleiden *toki*, *tokko* ja *tokkiinsa* levinneisyyttä ja merkityksiä suomen murteissa. *Tokko*-partikkelin käyttötavaksi Suppola kuvailee epäilyn tai arvelun osoittamisen. (Suppola 1970: 70–90.) Järventauksen (1988) pro gradu -tutkielma puolestaan käsittelee epävarmuuden ilmauksia Turun aluepuhekielessä ja Laihasen (1993) tutkielma epävarmuuden ja arvelun ilmauksia kielitieteellisessä tekstissä.

Viime vuosina tutkimusta suomen kielen modaalisista aineksista on tehnyt esimerkiksi Jaakola (ks. esim. 2011, 2018, 2021), joka on selvittänyt mm. episteemisen *tiettävästi*-partikkelin käyttöä sanomalehtitekstissä. Hänen mukaansa sanomalehtitekstissä *tiettävästi* ilmaisee tiedon muualta saaduksi ilmaisematta kuitenkaan tarkkaan, mistä tieto on peräisin. (Jaakola 2011: 534). Hän on myös tutkinut kiteytyneitä A-infinitiivin translatiivimuotoja, kuten *nähdäkseni* ja *tietääkseni*, joilla on sekä episteemistä että evidentialista merkitystä (Jaakola 2021: 225). Nordlund (2011) on puolestaan selvittänyt *muka*-partikkelin merkityksenmuutosta 1800-luvun tekstiaineistojen

avulla. Hän esittää, että partikkelilla *muka* on aiemmin ollut perusteleva ja tiedon lähdeittä ilmaiseva funktio, kun nykyisin sitä käytetään ilmaisemaan epäilevää suhtautumista esitettyyn asiointilaan. (Mas. 509.) Kallio-Soukainen (2022) on selvittänyt pro gradu -tutkielmassaan pörssiyritysten tulosvaroitustiedotteiden modaaliaineiksi. Hänen aineistonsa modaaliainesten esiintymistä 94 % edustaa episteemistä modaalisuutta, ja yleisimmät modaali-ilmaukset ovat verbit *arvioida*, *ennakoida* ja *odottaa*. (Mts. 23–24.) Matrone (2020) on tutkinut epävarmuuden ilmauksia elämäkertateksteissä Martinin ja Whiten (2005) suhtautumisen teorian pohjalta. Matrone havaitsi, että elämäkertateksteissä esiintyy erityisesti adverbejä ja partikkeleita episteemisinä kielenaineiksina. Varsinaisen episteemisen tehtävänsä, varmuusasteen ilmaisemisen, lisäksi kyseisillä ilmauksilla on Matronen mukaan muitakin tehtäviä elämäkertatekstissä. Tarinallistaminen on yksi näistä tehtävistä. (Matrone 2020: 53–57.) Voutilainen (2021) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan *taida*-verbin käyttöä varhaisnykysuomessa. Hän toteaa, että *taida* on nykysuomessa erikoistunut ilmaisemaan episteemistä modaalisuutta, kun sillä varhaisnykysuomessa on ollut nykyistä enemmän myös ei-episteemistä käyttöä. (Voutilainen 2021.)

Latvala (2017) on selvittänyt pro gradu -tutkielmassaan liitepartikkelin *-hAn* käyttöä ja merkitystä. Hän esittää tutkimuksensa johtopäätöksenä mielenkiintoisen hypoteesin, jonka mukaan liitepartikkelilla *-hAn* on episteeminen tehtävä lausuman varmuuden korostamisessa. Tämä hypoteesi poikkeaa esimerkiksi VISK:n kuvaamasta *-hAn* -liitepartikkelin tehtävästä. (Mts. 83–84.) *Tuo*-pronominin modaalisia merkityksiä koskevassa tutkimuksessaan Forsberg (2006) toteaa pronominin *tuo* saavan usein seurakseen liitepartikkelin *-hAn*, jolloin muodostuu rakenne *X-hAn tuo*. Itämurteita edustavan aineistonsa perusteella Forsberg toteaa, että tällä tavoin käytetyllä *-hAn*-liitepartikkelilla ilmaistaan tiedon olevan puhujalle itselleen tuttua toisin kuin puhekumppanille. (Mts. 85–87.)

Olen tässä luvussa esitellyt tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä, modaalisuutta, sekä erilaisia kielellisiä keinoja episteemisen modaalisuuden ilmaisemiseen. Tässä tutkielmassa tarkastelen näitä kielellisiä keinoja ja niiden välittämiä merkityksiä yhden tekstilajin valossa. Seuraavassa

luvussa kerron tutkittavana olevan tekstilajin lisäksi myös yleisemmin tekstilajeista ja niiden tutkimuksesta.

3 Tekstilajina sairauskertomus

Tutkimukseni kohdistuu yhteen piirteiltään erityiseen tekstilajiin, sairauskertomukseen. Ennen sen tarkempaa käsittelyä alaluvussa 3.2 kerron yleisemmin, mistä tekstilajeissa on kyse ja miten tekstilajit poikkeavat toisistaan. Tästä ja tekstilajien tutkimuksen perinteistä kerron seuraavaksi luvussa 3.1.

3.1 Tekstilajeista yleisesti

Ihmisajattelulle on tyypillistä lajitella ja luokitella asioita. Sanan *genre* etymologia on latinan sanassa *genus*, joka tarkoittaa sukua tai sukupuolta, mutta myös yleisemmin ryhmää. Genren käsite on aiemmin tavattu liittää lähinnä taiteisiin, kuten kirjallisuuden ja musiikin genreistä puhuttaessa. Teoksen *Genreanalyysi* johdannossa Heikkinen ja Voutilainen (2012) kirjoittavat, että taiteen lisäksi genren käsite on olennainen myös useilla tieteenaloilla. Näistä tieteenaloista he mainitsevat esimerkkeinä kirjallisuudentutkimuksen ja musiikkitieteen. (Mas. 17–19.) Heikkinen ja Voutilainen käyttävät kielitieteellisestä genretutkimuksesta puhuessaan *genren* synonyymina *tekstilajia* (mas. 23). Päädyin samaan termivalintaan tässä tutkielmassa.

Tekstilajia voidaan tarkastella eri näkökulmista. Se voidaan nähdä rakenteena, jolloin tekstiä tutkittaessa pääpaino on konkreettisessa laadullisessa tai määrällisessä analyysissä. Tarkastelun kohteena voivat olla tekstin kokonaisrakenteen lisäksi erilaiset tekstuaaliset yksityiskohdat, kuten sanavalinnat tai käytetyt kieliopilliset keinot. Rakenteellisesta lähestymistavasta tekstilajeihin Heikkinen ja Voutilainen (2012: 24–26) mainitsevat esimerkkinä systeemis-funktionaalisen kielentutkimuksen. Jos tekstilajia tarkastellaan rakenteen sijaan toimintana, kiinnittyy huomio kielellisten yksityiskohtien asemasta siihen, miten tietyssä yhteisössä tuotetaan ja kulutetaan tutkittavaa tekstilajia. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna tekstilajilla on jokin kommunikatiivinen päämäärä ja tekstilajin ”omistavat” samaan yhteisöön kuuluvat jäsenet. Esimerkkinä toiminnallislähtöisestä tekstilajitutkimuksesta Heikkinen ja Voutilainen (mas. 29) mainitsevat Swalesin (1981, 2004), joka on tutkinut muun muassa tieteellisten artikkeleiden johdantoja. Swalesin (2004) mukaan samaan diskurssiyhteisöön kuuluvat käyttävät keskinäiseen

tiedonvälitykseen tiettyjä, yhteisössä omaksuttuja tekstilajeja, jotka yhteisön nuoremmat jäsenet omaksuvat vanhemmilta. Yhteisöille kehittyi myös omaa erikoissanastoaan.

Miten eri tekstilajit voidaan erottaa toisistaan? Historiallisesti genretutkimuksessa on erotettavissa kaksi suuntausta: luokitteleva ja tyypittelevä. Luokitteleva lähestymistapa otti mallia biologiasta tutusta eliöiden taksonomisesta luokituksesta, mikä teki tekstilajien jaon varsin hierarkkiseksi ja normatiiviseksi. Luokittelevan lajiteorian on sittemmin korvannut tyypittelevä lajiteoria, jonka mukaan samaan tekstilajiin kuuluvilla teksteillä on yhteisiä piirteitä ja yhteinen käyttötarkoitus. Tekstilajien rajojen ymmärretään kuitenkin olevan sumeita, päällekkäisiä ja muuttuvia. (Heikkinen & Voutilainen 2012: 30–34.) Yhdessä tekstilajissa voi olla piirteitä toisista tekstilajeista, ja saman tekstilajin sisällä voi myös olla toisistaan eroavia tekstejä (Juvonen, Virtanen & Voutilainen 2012: 460). Fennistinen tekstilajitutkimus on painottunut vakiintuneiksi katsottujen tekstilajien tutkimukseen. Tutkimuskohteina ovat olleet mm. median ja työelämän tekstilajit, erityisesti ammatti- ja virkatekstit. (Juvonen ym. 2012: 466.)

Tässä tutkielmassa lähestyn sairauskertomustekstejä ensisijaisesti rakenteellisesta näkökulmasta, kun keskityn tarkastelemaan modaalisia kielenaineiksia. Sairauskertomusteksti on kuitenkin mitä suurimmassa määrin myös toimintaa: sen tehtävä on välittää tietoa ensisijaisesti potilasta hoitavan terveydenhuoltohenkilöstön välillä. Terveydenhuollon ammattilaisten muodostama diskurssiyhteisö sopii Swalesin (2004) kuvaukseen hyvin: tekstilajin käyttö ja ominaispiirteet opitaan vanhemmilta kollegoilta, ja alalle on muodostunut hyvin spesifi oma sanastonsa. Seuraavassa alaluvussa (3.2) kerron, millainen tekstilaji sairauskertomus on ja miten se syntyy potilaan ja terveydenhuollon ammattihenkilön kohtaamisen jälkeen. Vaikka kirjoitankin tässä tutkielmassa lääkärin ja potilaan välisestä vuorovaikutuksesta ja lääkärin laatimista teksteistä, koskevat samat periaatteet myös muita työntekijöitä, jotka kohtaavat potilaita ja laativat sairauskertomustekstejä.

3.2 Vastaanotolta sairauksettomukseksi

Lääkärin ja potilaan välisestä vuorovaikutuksesta merkittävä osa tapahtuu edelleen kasvokkain vastaanottohuoneessa, vaikka erilaiset etävastaanotot ja asioiden hoitaminen sähköisten kanavien kautta onkin lisääntynyt viime vuosina (Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tilastoraportti 14/2022). Vastaanotolla käytyä keskustelua on keskusteluanalyttisin keinoin tutkinut Suomessa esimerkiksi Raevaara (1996, 2000). Hänen tutkimuksensa koskevat mm. potilaiden esittelemiä puheenaiheita ja diagnoosiehdotuksia. Näillä potilaan ehdotuksilla on oma asemansa ja merkityksensä vuorovaikutuksessa, jossa lääkäriellä on lääketieteellisen auktoriteetin asema ja jossa vallitsee yleensä myös lääketieteellisen tiedon epäsymmetria (Raevaara 2000: 210–211). Raevaaran ja muiden tutkimustuloksia lääkärin ja potilaan vuorovaikutuksesta on koottu Sorjosen, Peräkylän ja Eskolan (2001) toimittamaan teokseen *Keskustelu lääkärin vastaanotolla*.

Vastaanotolla lääkäri selvittää potilaalta kyselemällä, mikä on saanut hänet hakeutumaan hoitoon. Näitä *esitietoja* lääkäri voi saada potilaan lisäksi myös potilaasta aiemmin laadituista sairauksettomusteksteistä, potilaan saattajalta tai läheiseltä (potilaan luvalla). Esitietojen hankkimista kysymysten avulla kutsutaan lääkärislangissa *anamneesin ottamiseksi*.⁵ Hankittuaan riittävästi tietoja lääkäri tavallisesti tutkii potilaan, mitä puolestaan voidaan kutsua *statuksen tekemiseksi*.⁶ Vastaanotolla lääkärin itse tekemiä tutkimuksia, kuten sydämen ja keuhkojen kuuntelu tai vatsan tunnustelu, voidaan kutsua *kliiniseksi*⁷ tutkimuksiksi erotuksena laboratorio-, kuvantamis- tai muista erikoistutkimuksista. Lääkäri suuntaa kliinisen tutkimuksensa potilaan esittämän vaivan ja tilanteen edellyttämällä tavalla. *Anamneesin* ja *statuksen* jälkeen – tai jo niiden aikana – lääkärille muodostuu jonkinlainen käsitys siitä, mikä potilasta vaivaa. Diagnoosivaihtoehtoja voi olla useita, ja joskus tarvitaan lisätutkimuksia diagnoosin varmistamiseksi.

---

⁵ *anamnesi* lat. 'muistaminen'. *Anamneesilla* tarkoitetaan potilaan tai muun henkilön antamia tietoja esimerkiksi oireiden alkamisesta ja kestosta. (Lääketieteen termit s.v. *anamnesi*.)

⁶ *status (praesens)* lat. 'tila, kunto, (nykytila)'.

⁷ *kliininen* < lat. *clinicus* 'sairaanhoidollinen' (Lääketieteen termit s.v. *kliininen*)

Vastaanottotapahtuman jälkeen lääkäri laatii potilaan käynnistä sairauskertomusmerkinnät. Käytännössä sairauskertomus laaditaan siten, että terveydenhuollon ammattihenkilö joko kirjoittaa tekstin itse sähköiseen potilastietojärjestelmään tai sanelee kertomuksen tekstinkäsittelijän purettavaksi. Tekstit laaditaan yleensä nopeasti, eivätkä käsitykseni mukaan lääkärit käytä paljon aikaa tekstinsä muokkaamiseen. Kullakin lääketieteen erikoisalalla on omat lomakkeensa, joille sairauskertomustekstit kirjoitetaan aikajärjestyksessä jatkuvaan muotoon. Erikoisalan omia lomakkeita kutsutaan myös *lehdiksi*. Malliesimerkki neurologian erikoisalan lehdestä on liitteessä 1.

Saarelma (1992) on laatinut katsauksen potilasasiakirjojen kehityksestä. Hänen mukaansa jo 1700-luvulla on laadittu merkintöjä potilaiden hoidosta. Tuolloin välineinä käytettiin kynää ja paperia. Tehtyjen merkintöjen ensisijainen tarkoitus oli tautien – erityisesti tarttuvien tautien – tilastointi. (Mts. 21.) Sairauskertomuksen merkitys potilaan hoidon apuvälineenä alkoi kasvaa Yhdysvalloissa sairaaloissa 1800-luvun lopulla, kun huomattiin, että samaa potilasta hoitavien eri lääkäreiden olisi hyvä olla perillä toistensa tekemisistä (mts. 23.) 1930-luvulta eteenpäin Suomessa lääkäreillä on ollut apunaan toimistohenkilökuntaa ja laadituista teksteistä alkoi muodostua lääkärin henkilökohtainen potilaskortisto. Vuonna 1951 Suomessa annettiin laki yleisestä lääkärinhoidosta. Laki määräsi kunnanlääkärin pitämään potilaskortistoa. (Mts. 23.) Hoitoon liittyvää paperityötä ryhdyttiin rationalisoimaan ja systematisoimaan 1960-luvulla, ja vasta tuolloin Suomen sairaaloissa alettiin koota eri osastoilla toisistaan erillään olleita potilasasiakirjoja nykyisen kaltaiseksi, niin sanotuksi jatkuvaksi sairauskertomukseksi. Ensimmäiset atk-pohjaiset potilastietojärjestelmät saatiin Suomessa käyttöön 1980-luvulla. (Mts. 24–28.)

Sosiaali- ja terveysministeriö on laatinut terveydenhuollolle oppaan potilasasiakirjojen laatimisesta ja käsittelystä (jatkossa *Potilasasiakirjaopas*). Oppaassa määritellään sairauskertomus jatkuvaan muotoon laadituksi, aikajärjestyksessä eteneväksi potilasasiakirjaksi (Potilasasiakirjaopas s. 25). Sairauskertomukseen kirjataan potilaalta itseltään tai muualta saadut esitiedot, vastaanotolla tehdyt tutkimushavainnot, laboratorio- ja röntgentutkimusten tulokset,

tehdyt toimenpiteet ja hoitosuunnitelma (mts. 26; Mustajoki, Pelkonen & Sane toim. 1996: 225–226).

Sairauskertomusteksti laaditaan vakiintuneiden, määrämuotoisten otsikoiden alle. Näitä otsikoita ovat esimerkiksi *Tulosyy, Esitiedot, Nykytila, Jatkohoidon järjestämistä koskeva suunnitelma* (tai pelkkä *Suunnitelma* tai *Jatkosuunnitelma*), *Toimenpiteet, Tutkimustulokset, Väliarvio, Loppuarvio, Lääkitys* ja *Diagnoosit*. Kaikkia otsikoita ei käytetä jokaisessa tekstissä, vaan kirjattavien tietojen laajuus ja tarkkuus määräytyvät tilanteen mukaan (Potilasasiakirjaopas s. 45). Karkeasti jaettuna sairauskertomusteksti voidaan jakaa neljään osioon: ensin kerrotaan hoitoon tulon syy, sen jälkeen esitiedot, tehdyt havainnot (= *nykytila* eli *status*) ja lopuksi esitetään suunnitelma jatkohoidosta. Potilasasiakirjojen salassapidon vuoksi en voi tässä tutkielmassa julkaista kokonaista autenttista sairauskertomustekstiä. Jotta tähän tekstilajiin aiemmin perehtymätön lukija saisi käsityksen kokonaisesta tekstistä, olen laatinut tutkielmani liitteeksi kuvitteellisen sairauskertomustekstin (liite 2).

Sairauskertomustekstin ensisijainen funktio on välittää tietoa potilaan terveydentilasta toisille häntä hoitaville terveydenhuollon ammattilaisille, eikä sitä laadita ensisijaisesti potilaalle itselleen annettavaksi (Potilasasiakirjaopas s. 47). Vuodesta 2010 lähtien sairauskertomuksia on tallennettu valtakunnalliseen sähköiseen potilastiedon arkistoon eli Kanta-arkistoon, jonka Omakanta-käyttöliittymän kautta myös potilaat pääsevät lukemaan heistä laadittuja sairauskertomustekstejä (Kanta-arkiston verkkosivut). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (myöhemmin THL) on laatinut ohjeita potilastiedon kirjaamisesta Kanta-arkistoon. THL:n oppaan mukaan potilasasiakirjojen tarkoituksena on palvella potilaan hoidon suunnittelua, toteutusta ja seuranta sekä edistää hoidon jatkuvuutta. Potilasasiakirjojen halutaan myös edistävän potilaan tiedonsaantia ja oikeusturvaa sekä terveydenhuollon ammattihenkilöiden oikeusturvaa. Potilasasiakirjojen avulla valvotaan terveydenhuollon laatua sekä tehdään terveydenhuollon palvelujen suunnittelua, arviointia, tutkimusta ja opetusta. (Kauvo & Virkkunen toim. 2022: 13.)

Sairauskertomuksen kielestä ei ole erityismääräyksiä lainsäädännössä (Potilasasiakirjaopas s. 48). Potilasasiakirjaoppaan mukaan potilasasiakirjamerkintöjen on oltava ”virheettömiä, selkeitä

ja ymmärrettäviä” (mts. 45). Sairauskertomustekstien kielen voidaan katsoa edustavan erikoiskieltä. Tieteen termipankki määrittelee erikoiskielen jonkin tieteen-, ammatti- tai harrastealan kielimuodoksi, joka eroaa yleiskielestä lähinnä sanastonsa vuoksi (Tieteen termipankki 15.4.2023: Terminologiaoppi: erikoiskieli). Lauerman (2012) mukaan erikoiskieli eroaa yleiskielestä sanaston lisäksi myös muilta kielenkäytön keinoiltaan. Esimerkkinä hän mainitsee virka- ja lakikielen mutkikkaine lauserakenteineen. (Mas. 53.)

Sairauskertomustekstien ensisijainen funktio vaikuttaa niiden kieleen. Kallio (2008) on selvittänyt pro gradu -tutkielmassaan potilaskertomuksen prototyypistä rakennetta ja kielellisiä piirteitä yleisellä tasolla. Hän toteaa, että sairauskertomusteksteissä käytetään lääketieteen ammattikieltä, joka on lausetasolla tiivistä ja fragmentaarista sekä sisältää paljon lainasanastoa. Viinikka (2011) puolestaan on tutkinut potilaasta viimeisimmäksi laadittavan asiakirjan, kuolintodistuksen, kielellisiä piirteitä. Hän selvitti erityisesti verbien tempusjakaumaa ja tarkasteli myös performatiivisia verbi-ilmauksia. Viinikan tutkimassa aineistossa valtaosa predikaateista on indikatiivissa. Hänen aineistonsa 184 finiittiverbistä vain yksi on konditionaalissa. (Mts. 49.) Tein samansuuntaisia havaintoja kandidaatintutkielmassani, joka käsittelee sairauskertomustekstien syntaktisia ominaisuuksia. Kandidaatintutkielmani aineiston finiittiverbeistä 95 % on indikatiivissa, 4 % konditionaalissa ja 1 % imperatiivissa. (Kempainen 2017: 18.) Indikatiivin valta-asemaa näissä teksteissä selittää se, että teksteissä kerrotaan pääasiassa varmoina pidetyistä tapahtumista toteavaan tyyliin. Etenkin kuolintodistukseen kirjattujen tapahtumatietojen, joita Viinikka tutki, tulee olla varmoja. Kuolemansyyn selvittämisestä annetun asetuksen mukaan lääkäri kirjoittaa kuolintodistuksen vasta sitten, kun kuolemansyy on selvinnyt (Asetus kuolemansyyn selvittämisestä 948/1973). Edellä mainittujen tutkimusten perusteella, pelkästään verbien modusjakaumaa tarkastelemalla, voitaisiinkin olettaa, että sairauskertomusteksteissä vallitsee episteeminen varmuus. Sairauskertomustekstejä itse laatineena ja toisten kirjoittamia tekstejä lukeneena kuitenkin tiedän, että asiointi ei ole näin yksiselitteinen. Siirrynkkin seuraavaksi luonnehtimaan aineistoa ja tutkimusmenetelmää, joiden avulla osoitan tässä tutkielmassa, että sairauskertomusteksteissä on kuin onkin paljon erilaista epävarmuutta varmuuden lisäksi.

4 Tutkimuksen toteutus

Tämä luku jakautuu kolmeen alalukuun, joista ensimmäisessä (4.1) esittelen aineistoani.

Toisessa alaluvussa (4.2) kerron tutkimusmenetelmästä ja kolmannessa (4.3) tutkimuseettisistä periaatteista, jotka ovat erityisen tärkeitä käsiteltäessä arkaluontoisia henkilötietoja sisältävää tekstiä.

4.1 Aineisto

Tutkimusaineistoni koostuu sadasta paperille tulostetusta sairauskertomustekstistä. Sain tekstit hakemuksesta tutkimuskäyttöön vuonna 2017 Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymältä (jatkossa Kainuun sote, nykyinen Kainuun hyvinvointialue). Aineisto on poimittu sattumanvaraisesti Kainuun soten sähköisestä sairauskertomusarkistosta. Kainuun soten arkistonhoitajalta saamani tiedon mukaan hän poimi tekstit syöttämällä sairauskertomusjärjestelmään sattumanvaraisia syntymäaikoja ja tulosti näin löytämiensä potilaiden tekstejä eri erikoisaloilta. Tekstien pituus vaihtelee puolesta sivusta kahteen sivuun, ja tekstejä on 23:lta eri erikoisalalta. Lääkäreiden lisäksi tekstejä ovat laatineet myös muut terveydenhuollon ammattihenkilöt: fysioterapeutit, psykologit ja puheterapeutit. Tekstit on laadittu vuosina 2002–2017. Koska aineisto on yksinomaan paperisessa muodossa, ei tekstien pituuden tarkempi analysointi sanoina, merkkeinä tai lauseina ole ollut kohtuullisella vaivalla toteutettavissa eikä tutkimuksen tavoitteiden kannalta tarpeellistakaan.

4.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkimukseni on laadullista aineistopohjaista kielentutkimusta, jonka Luodonpää-Manni ja Ojutkangas (2020: 415) toteavat soveltuvan erityisen hyvin monitahoisten kielenilmiöiden tutkimiseen. Tällaisessa tutkimusmenetelmässä keskeinen työväline on kielentutkijan oma kielitaju. Sillä tarkoitetaan tutkijan ymmärrystä omasta äidinkielestään. Ymmärrys on sekä tiedostamatonta että tiedostettua. (Hamunen & Huomo 2020: 212.)

Käsittelin aineistoa siten, että poimin kustakin tekstistä episteemistä ja evidentialista modaalisuutta välittävät kielenaineokset ja kirjasin ne Excel-taulukkoon. Luokittelin esiintymät niissä olevien episteemisten ja evidentialisten kielenainesten tyyppin mukaan asetelman 3 mukaisiin kategorioihin. Oma kategoriansa muodostui ilmauksista, joissa on sekä modus että modaaliverbi. Adverbit ja partikkelit luokittelin samaan luokkaan, sillä niiden erottaminen toisistaan on usein hankalaa, eikä tutkimuksen tavoitteiden kannalta merkityksellistä. Myös VISK:ssa (§ 1601) modaalaisia adverbeja ja partikkeleita käsitellään yhdessä. Käsittelen modaalisten adjektiivien yhteydessä syntaktisesti adjektiivien tavoin käyttäytyviä -*VA*-partisiippeja. Niiden esiintymiä on aineistossani niin vähän, ettei olisi ollut mielekästä tehdä niistä omaa luokkaansa.

Osa aineiston modaalisisista kielenaineksista kantaa sekä episteemistä että evidentialista merkitystä. Tällaisia ovat esimerkiksi *tiettävästi*, *nähdäkseni*, *mielestäni* ja *käsittääkseni*. Luokittelin kunkin tällaisen esiintymän vain jompaankumpaan luokkaan sen perusteella, mikä on arvioni mukaan niiden ensisijainen funktio. Edellä mainitsemani esimerkit olen luokitellut evidentialiaaleiksi. Analyysiosiossa käsittelen kuitenkin tällaisten kielenainesten yhteydessä sekä niiden evidentialista että episteemistä merkitystä.

Keräsin Excel-taulukkoon tiedon siitä, missä tekstin osassa, eli minkä otsikon alla, kyseinen modaalinen aines esiintyy. Osassa tekstejä ei ole käytetty otsikoita lainkaan, mutta näistäkin teksteistä on sisällön perusteella erotettavissa eri osia, kuten *esitiedot*, *nykytila* tai *jatkosuunnitelma*. Tällaisiin teksteihin tein itse otsikoinnit tekstin sisällön perusteella. Taustatiedoiksi keräsin tekstin laatimisvuoden, tiedon tekstin laatijan ammattiryhmästä sekä tekstin erikoisalan (esimerkiksi sis 'sisätaudit', lneu 'lastenneurologia'). Lista aineistoni tekstien erikoisaloista on liitteessä 3.

Asetelma 3. Episteemisten ja evidentialisten kielenainesten esiintymien luokittelukategoriat. Sulkeissa kunkin keinon jälkeen on keksitty esimerkki kielenaineksesta.

Episteemiset kielenaineokset	Evidentialiset kielenaineokset
Modukset (<i>sopisi, johtunee</i>)	Tempus (<i>hän oli kaatunut</i>)
Modus ja modaaliverbi yhdessä (<i>pitäisi</i>)	Adverbit ja partikkelit (<i>tietävästi, siis</i>)
Episteemiset kehysilmaukset (<i>on mahdollista, että</i>)	Postpositiolausekkeet (<i>jnkn mukaan</i>)
Adverbit ja partikkelit (<i>varmasti, ehkä</i>)	Muut leksikaaliset keinot (<i>yllä olevaan viitaten</i>)
Adjektiivit ja -vA-partisiipit (<i>epätodennäköinen, epäilyttävä</i>)	
Modaaliverbit (<i>saattaa</i>)	
Vaikutelmaverbit (<i>näyttää jltkn</i>)	
Muut leksikaaliset keinot (<i>epäily</i>)	
Välimerkki (?)	

Ennen siirtymistä tutkimustulosten käsittelyyn (luvut 5–7) on aineiston luonne huomioiden erityisen tarpeellista kertoa tätä tutkimusta koskevista keskeisistä tutkimuseettisistä periaatteista ja lainsäädännöstä.

4.3 Tutkimuseettiset periaatteet

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (785/1992, potilaslaki) 13 §:n mukaan potilasasiakirjoihin sisältyvät tiedot ovat salassa pidettäviä. Euroopan unionin yleisen tietosuojasetuksen (EPNAs (EU) 679/2016, myöhemmin GDPR) 89 artiklan 1. kohdan mukaan tieteellistä tutkimustarkoitusta varten tapahtuvaan henkilötietojen käsittelyyn on sovellettava asianmukaisia, asetuksessa muualla määriteltyjä suojatoimia, kuten pseudonymisointia.

Suojatoimien tarkoituksena on mahdollistaa henkilötietojen käsittely siten, että rekisteröityä ei ole mahdollista tunnistaa.

Sain aineiston käyttööni tehtyäni kirjallisen hakemuksen Kainuun sotelle vuonna 2017. Hakemuksessa kuvasin, miten anonymisoin tekstit, missä ja miten säilytän niitä sekä miten hävitän tekstit sitten, kun en enää tarvitse niitä tutkimustarkoitukseen. Olen anonymisoinut saamani aineiston siten, että potilaat eivät ole tunnistettavissa. Kaikki suorat tunnistetiedot eli nimet, osoitteet, henkilötunnukset, syntymäajat ja iät on poistettu pysyvästi. Myös muut potilaan mahdollisesti tunnistettavaksi tekevät tiedot on poistettu tai muutettu. Kokonaisia sairauskertomustekstejä tai niiden osia en julkaise edes anonymisoituina, sillä potilas voi olla tunnistettavissa tapahtumatietojen perusteella. Niinpä esitän tutkielmassani teksteistä vain lyhyitä katkelmia. Tutkimuskäyttöön saamiani sairauskertomustekstejä säilytän lukitussa arkistokaapissa, eikä kokonaisia tekstejä ole lainkaan tallennettu sähköisessä muodossa. Tutkimuksessani ei käsitellä henkilötietoja eikä anonymisoiduista teksteistä muodostu GDPR:n tarkoittamaa henkilötietorekisteriä.

Seuraavat luvut keskittyvät tutkimustulosten käsittelyyn. Aloitan episteemisistä kielenaineksista (luku 5), jonka jälkeen käsittelen evidentialaisia kielenaineksia (luku 6). Viimeisessä analyysiluvussa (7) kerron modaaliainesten jakautumisesta sairauskertomusteksteissä.

5 Episteemiset kielenaineokset sairauskertomuksissa

Tämän luvun aluksi kerron yleisiä havaintoja aineistoni episteemisistä kielenaineksista, kuten numeerisia tietoja episteemisten ja evidentialisten ainesten esiintymistä. Sen jälkeen tarkastelen yksityiskohtaisemmin havaintojani episteemisen modaalisuuden esiintymistä aineistoesimerkkien avulla. Esimerkit on kirjoitettu sellaisena kuin ne ovat aineistossa, mahdollisine kirjoitus- ja muine kielivirheineen. Kunkin aineistoesimerkin yhteyteen olen merkinnyt sulkeisiin tekstin numeron ja erikoisalan lyhenteen. Luettelo erikoisalalyhenteistä selitteineen on liitteessä 3. Aineistoesimerkeissä olevat lääketieteellisten termien selitykset olen sijoittanut alaviitteisiin. Termien selitykset ovat pääosin omiani – sellaisia, joita itse käytän selittäessäni asioita potilaalle suomeksi. Joidenkin termien merkityksen olen tarkistanut teoksesta *Lääketieteen termit*. Poistettujen kielenainesten kohdalle olen merkinnyt hakasulkeisiin poistettua tietoa kuvaavan selityksen seuraavaan tapaan: [potilaan nimi] *sairastaa nivelreumaa*.

Aloitin tulosteni käsittelyn verbimoduksista (luku 5.1 alalukuineen), ja käsittelen kutakin modaalisuuden ilmaisukeinoa omassa alaluvussaan (luvut 5.2–5.9). Viimeisessä alaluvussa (5.10) kerron, millaisia merkityksiä käytetyillä episteemisillä kielenaineksilla välitetään.

Kaikissa sadassa tutkittavana olleessa tekstissä ei ole modaalisia kielenaineksia. Niitä on 73 tekstissä. Taulukkoon 1 olen koonnut aineistoa luonnehtivat numeeriset tiedot, kuten modaalisten kielenainesten kokonaismäärän, tekstikohtaisten ainesten vaihteluvälin, keskiarvon ja tyyppiäarvon.

Taulukko 1. Yleisiä tietoja aineistosta lukuina.

Modaaliaineksia yhteensä	243 esiintymää	73 tekstissä
Episteemisiä aineksia	170 esiintymää	60 tekstissä
Evidentiaalisia aineksia	73 esiintymää	40 tekstissä
Sekä episteemisiä että evidentiaalisia aineksia		27 tekstissä
Vain episteemisiä aineksia		33 tekstissä
Vain evidentiaalisia aineksia		13 tekstissä
Modaaliainesten vaihteluväli/teksti	0–16 esiintymää	
Esiintymien keskiarvo/teksti	3,5 esiintymää	
Esiintymien tyyppiarvo/teksti	1 esiintymä	
Useampi kuin yksi esiintymä		53 tekstissä
10 esiintymää tai enemmän		4 tekstissä

Yleisimmin käytettyjä episteemisen modaalisuuden ilmaisukeinoja ovat leksikaalisiin keinoihin lukeutuvat episteemiset adverbit, partikkelit ja adjektiivit. Kieliopillisista keinoista yleisin keino ovat modukset, joista konditionaali on selvästi potentiaalia yleisempi tässä aineistossa. Taulukossa 2 ovat aineistossa esiintyvien episteemisen modaalisuuden ilmaisukeinojen lukumäärät ja prosenttiosuudet.

Taulukko 2. Episteemisen modaalisuuden ilmaisukeinojen lukumäärä ja prosenttiosuus.

Modaaliaineksen tyyppi	Lukumäärä	Prosenttiosuus
Adverbit ja partikkelit	42	25 %
Adjektiivit	37	22 %
Modukset	24	14 %
Vaikutelmaverbi	20	12 %
Episteemiset kehysilmaukset	14	8 %
Modus ja modaaliverbi yhdessä	14	8 %
Kysymysmerkki	11	6 %
Modaaliverbit	3	2 %
Muut kuin aiemmin mainitut leksikaaliset keinot	5	3 %
Yhteensä	170	100 %

Käsittelen seuraavaksi yksityiskohtaisemmin episteemisen modaalisuuden ilmaisukeinoja, ja aloitan moduksista.

5.1 Modukset

Suomen kielen modusjärjestelmän kahdella moduksella, konditionaalilla ja potentiaalilla, voidaan välittää episteemisen modaalisuuden merkityksiä. Käsittelen niitä seuraavaksi omissa alaluvuissaan: konditionaalia luvussa 5.1.1 ja potentiaalia luvussa 5.1.2.

5.1.1 Konditionaali

Kieliopillisista episteemisen modaalisuuden ilmaisukeinoista aineistossani käytetyin on konditionaali. Aineiston 38 konditionaaliesiintymästä yli puolet (21) on joko modaaliverbissä tai vaikutelmaverbissä. Tässä luvussa käsittelen vain sellaisia konditionaali-ilmauksia, joissa on muu verbi kuin modaaliverbi tai vaikutelmaverbi. Muihin palaan alaluvuissa 5.3 (modus ja modaaliverbi yhdessä) ja 5.4 (vaikutelmaverbit).

Esimerkissä 10 on kyseessä neurologin laatima konsultaatiopyyntö ravitsemusterapeutille. Tekstin laatinut lääkäri kirjoittaa, että potilaalla on oireidensa perusteella epäilty tiettyä sairautta, joka voidaan varmistaa DNA-testin avulla. Sairauteen viitataan esimerkissä deiktisellä pronomiinilla *siihen*.

(10) DNA-näytteessäkään ei siihen sopivaa vaikka muuten kliinisesti **sopisi**. (T19 rav)

Konditionaalnin funktio esimerkkilauseessa 10 on kontrafaktuaalisuuden osoittaminen. Valitsemalla konditionaalnin indikaatiivin sijaan kirjoittaja kertoo, että jossakin toisessa mahdollisessa maailmassa oirekuva sopii kliinisesti kyseiseen sairauteen, mutta reaali maailmassa ei.

Esimerkin 11 tilanteessa lapsella on ollut toistuvia korvatulehduksia, joiden ehkäisemiseksi on harkittu tärykalvojen putkittamista.

(11) Korvat nyt täysin terveet, eikä otiitteja ole 1,5 kk:een ollut, joten **en** tässä vaiheessa **lähtisi** vielä tympanostomioihin.⁸ (T40 kor)

Tässä konditionaalnin käyttö voi motivoitua siitä, että esimerkiksi lapsipotilaan huoltaja tai toinen lääkäri on ollut sitä mieltä, että korvien putkitus on tarpeen. Tästä ei ole sairauskertomuksessa merkintää, vaan tulkinta perustuu olettamukseeni. Käyttämällä konditionaalia tekstin laatija luo vaihtoehtojen maailman: hän *ei lähtisi* tekemään putkitusta, mutta joku muu voisi lähteä, ja etenkin jossain muussa tilanteessa putkitus voisi olla paikallaan. Myös yksikön ensimmäisen persoonan käyttäminen tuo eksplisiittisesti esiin sen, että kyseessä on nimenomaan lääkärin oma näkemys. Konditionaalia käyttämällä ilmaus ei myöskään kuulosta niin jyrkältä kannanotolta kuin indikaatiivimuotoinen vaihtoehto *joten en tässä vaiheessa lähde vielä tympanostomioihin*.

---

⁸ *Otiitti* 'korvatulehdus', *tympanostomia* 'ilmastointiputken asennus tärykalvoon'

Seuraava aineistoesimerkki (12) on syöpätautien tekstistä tilanteesta, jossa potilaalle suunnitellaan aloitettavaksi solunsalpaajahoidoa. Valittavana on ollut eri lääkevaihtoehtoja, joilla on erilaisia haittavaikutuksia ja joita voidaan antaa eri antoreittejä (kuten suun kautta tai laskimonsisäisesti). Lääkityksen aiheuttamat haittavaikutukset vaikuttavat hoitomyöntyvyyteen eli *komplianssiin*: jos lääke aiheuttaa hankalia haittavaikutuksia, on suurempi riski sille, että potilas jättää lääkkeen ottamatta. Toisaalta kun lääkkeen antaa hoitaja laskimonsisäisesti (*i.v.*), ei se jää ottamatta ainakaan potilaan unohduksen tai muun vastaavan syyn vuoksi.

(12) Aloitetaan hoidoksi karboplatiini-vinorelbiini, jotta komplianssi **olisi** optimaalinen ja hoito **menisi** suunnitellusti, annetaan molemmat *i.v.*⁹ (T21 onko)

Esimerkin 12 konditionaalimuotojen funktio on ennustaa tulevaa (VISK § 1592). Tekstin kirjoittaja ei vielä tiedä, onko potilaan tuleva hoitomyöntyvyys optimaalinen ja meneekö hoito suunnitellusti. Tekstin kirjoittaja esittää tulevaisuudessa mahdollisen asiointilan käyttämällä konditionaalialia. Tulevaisuudesta puhutaan myös esimerkin 13 tekstissä. Siinä on kyseessä tilanne, jossa sydänoireista kärsivä potilas on pohdiskellut vastaanotolla, onko hänen terveydentilansa riittävän hyvä matkustamista varten.

(13) Potilas huolissaan siitä, että sydän **ei** junamatkaa ja lomareissua Lappiin **kestäisi** (T79 sis)

Myöhemmin kyseisessä tekstissä lääkäri toteaa, että terveydentilan puolesta ei ole esteitä matkalle lähtöön. Tämä huomioiden tulkitsemme, että konditionaalinen funktio on kontrafaktuaalisuuden ilmaiseminen. Lääkäri ilmaisee konditionaalialia käyttäen, että hänen mielestään propositio 'sydän ei kestä junamatkaa' ei ole reaali maailmassa totuudenmukainen. Jossakin toisessa mahdollisessa maailmassa, kuten potilaan ajatuksissa, se voi olla totuudenmukainen.

---

⁹ Karboplatiini ja vinorelbiini ovat solunsalpaajalääkkeitä; *komplianssi* 'hoitomyöntyvyys'; *i.v.*=*intravenoosinen* 'laskimonsisäinen'

Esimerkki 14 on puolestaan peräisin kuntoutustutkimuspoliklinikalta, ja siinä pohditaan, millaisia vaihtoehtoja työkyvyttömän potilaan uudelleen koulutuksen järjestämiseen on.

(14) Sairausperusteet **eivät** kuitenkaan **olisi riittäneet** edes määräaikaan kuntoutustukeen, mikä **mahdollistaisi** päätoimisenkin opiskelun (T42 kun)

Esimerkin kaksi konditionaalien esiintymää ovat funktioiltaan erilaiset. Ensimmäisessä lauseessa kieltomuotoisen konditionaalien perfektin tehtävä on esittää vaihtoehtoinen tulkinta menneen ajan tilanteesta. Kirjoittaja esittää arvion asiointilasta, jonka toteutuminen menneisyydessä jää epävarmaksi. Ilmeisesti kuntoutustukea ei ollut aiemmin haettu, joten ei ole varmaa, olisiko potilas sitä saanut vai ei. Virtanen (2015) käsittelee akateemisia kirja-arvioita koskevassa tutkimuksessaan konditionaalien perfektin. Hän toteaa, että konditionaalien perfektin käyttäminen voidaan ilmaista menneisyyteen sijoitettavien tapahtumien, jotka ovat jääneet toteutumatta. Kyseisistä tapahtumista voidaan myös esittää arvioita konditionaalien perfektin avulla sekä esittää vaihtoehtoisia kulkua menneille tapahtumille. Tätä Virtanen havainnollistaa esimerkiksi seuraavalla aineistossaan olevalla esimerkillä: *monet kirjan luvuista **olisi voinut sijoittaa toiseenkin yhteyteen***. (Mts. 191–195.) Samanlainen tulkinta tulee kyseeseen esimerkin 14 konditionaalien perfektimuodolla *sairausperusteet **eivät olisi riittäneet** edes määräaikaan kuntoutustukeen*.

Oman aineistoesimerkkini 14 jälkimmäisen lauseen konditionaali *mahdollistaisi* puolestaan toimii epävarmaa tulevaisuutta ennustavassa merkityksessä. Myös verbin *mahdollistaa* merkitys pitää sisällään episteemisiä aineksia. KS antaa verbille *mahdollistaa* merkityksen 'tehdä mahdolliseksi' (KS s.v. *mahdollistaa*). *Mahdollinen* on puolestaan *Suomen sanojen alkuperän* (SSA) mukaan johdos modaaliverbistä *mahtaa* (SSA s.v. *mahtaa*).

5.1.2 Potentiaali

Potentiaalimoduksen esiintymiä aineistossani on 6 (3,4 % episteemisen modaalisuuden ilmauksista). Esiintymistä 2 on *olla*-verbin potentiaaleja (esimerkit 15–16), ja ne ovat samassa

tekstissä. Kyseinen teksti käsittelee psykologin tekemiä tutkimuksia ja arviota potilaasta, jolla epäillään muistisairautta.

(15) Vaskulaarisia¹⁰ tekijöitä taustalla ainakin **lienee** (T95 pslg)

(16) Yksinomaan Alzheimerin taudista **ei liene** kyse (T95 pslg)

Forsbergin (1998: 405) mukaan potentiaalın pääasiallinen käyttötapa kirjoitetussa kielessä on todennäköisyyden ilmaiseminen. Siitä on kyse myös esimerkissä 15, jonka parafrasi voisi olla *vaskulaarisia tekijöitä on todennäköisesti [sairauden] taustalla. Olla-verbin aktiivin potentiaalın yksikön 3. persoonan kieltomuoto esimerkissä 16 ei liene puolestaan ilmaisee epätodennäköisyyttä. Sen rinnakkaisilmaukseksi hahmottuu esimerkiksi yksinomaan Alzheimerin taudista ei todennäköisesti ole kyse.*

Esimerkki 17 on hammaslääketieteen tekstistä. Siinä hammaslääkäri tulkitsee potilaan hampaistosta otettuja röntgenkuvia ja toteaa ongelmia yhden hampaan kiinnityskudoksessa.

(17) D22:ssa periodontaalirako¹¹ kauttaaltaan laajentunut, **liittynee** oikomishoitoon? (T94 hamm)

Esimerkin 17 lauseessa hammaslääkäri käyttää potentiaalia esittääkseen yhden mahdollisen tulkinnan siitä, mistä periodontaaliraon laajentuminen johtuu. Potentiaalın lisäksi esimerkissä ilmaistaan epävarmuutta myös ortografisella keinolla, kysymysmerkillä. Aineistossa on useita esiintymiä tällaisesta kysymysmerkin käytöstä. Analysoin niitä tarkemmin luvussa 5.9. Tulkitsen, että käyttämällä samassa lausumassa kahta eri keinoa epävarmuuden ilmaisemiseen kirjoittaja haluaa erityisesti korostaa olevansa epävarma asiasta.

---

¹⁰ *vaskulaarinen* 'verisuoniin liittyvä'

¹¹ D22 'yläleuan toinen etuhammas keskiviivasta vasemmalle kansainvälisen hampaiston numerointijärjestelmän mukaan'; *D* = lat. *dens* 'hammas'; *periodontaalirako* 'hampaan ja leukaluun välinen alue'

Esimerkki 18 on lastenneurologian tekstistä. Lääkäri on tutkinut lasta, jonka motorisessa kehityksessä on epäilty olevan häiriötä. Lääkärimielestä lapsen oikea alaraaja näyttää lyhyemmältä kuin vasen, ja hän pohtii syitä tälle.

(18) **Johtuneeko** tämä oikean kyljen supusta, joka vaikuttaa aika tiukalle? (T98 lneu)

Kysymyslauseen potentiaalinen kuvataan välittävän arvelun merkitystä ja esiintyvän erityisesti retorisisissa kysymyksissä (Forsberg 1998: 17; VISK § 1598). Tällaiseksi tulkitseen myös esimerkin 18 potentiaalinen funktio. Lääkäri esittää retorisen kysymyksen avulla yhden mahdollisen selityksen sille, miksi oikea alaraaja näyttää lyhyemmältä kuin vasen. Esimerkin 18 relatiivilauseessa on myös episteemistä merkitystä kantava vaikutelmaverbi *vaikuttaa*. Vaikutelmaverbien esiintymiä käsittelen alaluvussa 5.4.

5.2 Modaaliverbit

Modaaliverbeistä aineistossani taajimmin käytetty on *voida* (13 es.). Muita aineiston modaaliverbejä ovat *saattaa* (1 es.) ja *pitää* (3 es.). Modaaliverbit esiintyvät seuraavien A-infinitiivimuotojen kanssa: *olla, mieltä, siirtyä, kehittyä, rauhoittua, altistua, jatkaa, onnistua, suunnitella, kertoa*. Modaaliverbien 17 esiintymästä suurin osa esiintyy konditionaalissa tai potentiaalissa. Näitä tapauksia käsittelen myöhemmin luvussa 5.3, ja keskityn tässä luvussa indikatiivimuotoisiin modaaliverbeihin.

Esimerkissä 19 lääkäri kuvailee potilaan keuhkojen toimintaa (*keuhkofunktioita*) ja tehtyjä tutkimuksia.

(19) Keuhkofunktioissa laskua 180-150 ml, joka **voi** olla osittain myös teknistä, mutta diffuusioalenema niin marginaalinen, että diffuusiokapasiteettia ei tarvitse kontrolloida eikä potilaalla parenkyymitautia ole CT:ssä¹² (T81 keu)

¹² *diffuusioalenema* tässä 'keuhkojen kaasunsiirtokyvyn l. diffuusiokapasiteetin heikentyminen'; *parenkyymitauti* 'varsinaisen keuhkokudoksen sairaus erotuksena esim. keuhkoputkien sairaudesta'; *CT* lyh. eng. *computed tomography* 'tietokoneavusteinen kerros- tai leikekuvaus'

Esimerkissä 19 lääkäri ilmaisee modaaliverbiä *voida* käyttämällä hänen mielestään olevan mahdollista, että keuhkofunktioiden lasku johtuu tutkimusteknisistä syistä eikä potilaan keuhkosairaudesta. VISK:n mukaan *voida*-verbi on väljästi episteeminen eikä sen avulla ilmaistu episteeminen mahdollisuus ole välttämättä erotettavissa dynaamisesta mahdollisuudesta (VISK §1571; ks. myös Flint 1980). Tulkitsen esimerkin 19 *voida*-verbillä olevan myös dynaamista funktiota merkityksessä 'teknisillä syillä on kyky aiheuttaa laskua keuhkofunktioihin'. Konditionaalimuotoisia *voida*-verbejä käsittelen enemmän seuraavassa alaluvussa (5.3).

Modaaliverbin *saattaa* ainoa esiintymä on hammaslääketieteen tekstissä (esim. 20), jossa on useita modaalisia ilmauksia. Potilaasta on otettu röntgenkuvat siten, että ensimmäisessä kuvassa hänen suunsa on kiinni ja toisessa auki. Sairauskertomustekstissä hammaslääkäri pohtii kuvissa näkyvää vasemman ja oikean leukanivelen epäsymmetriaa.

(20) Otetussa ortopantomossa¹³ mielestäni en erikoista nivelalueelta löydä, mutta suu auki-suu kiinni leukanivel kuvissa vasen puoli kuvautuu hieman eri kulmasta ja minusta näyttää että voisi olla leukanivel pää syvemmillä kuopassa kuin toisella puolella, mutta **saattaa** olla, että se on kuvaustekninen ongelma. (T59 hamm)

Esimerkin 20 *saattaa*-verbi ilmaisee episteemistä mahdollisuutta. Tekstin kirjoittaja esittää *saattaa*-verbiä käyttäen yhden vaihtoehtoisen selityksen sille, miksi röntgenkuvassa leukanivelissä vaikuttaa olevan puoliero. Lause voitaisiin ilmaista parafrasilla *on mahdollista, että puoliero johtuu kuvausteknisistä syistä*. Ilmaus *saattaa olla, että X* on samalla myös episteeminen kehysilmaus. Näitä käsittelen tarkemmin luvussa 5.7. Esimerkin 20 lausumassa ovat myös evidentialista merkitystä välittävät ilmaukset *mielestäni* sekä *minusta näyttää*. Evidentialisuutta käsittelen luvussa 6.

---

¹³ *ortopantomo* l. *ortopantomografia* 'röntgenkuvausmenetelmä, jolla saadaan kaikki hampaat kuvattua tasoksi samaan kuvaan'

5.3 Modus ja modaaliverbi yhdessä

Aineistossani on 12 konditionaalimuotoisen modaaliverbin ja 2 potentiaalimuotoisen modaaliverbin esiintymää. Esimerkissä 21 lääkäri pohtii, voiko potilas siirtyä sairaalasta jatkohoitoon terveystieteiden tutkimuskeskuksen vuodeosastolle.

(21) Mielestäni potilas **voisi** siirtyä tk:n¹⁴ vuodeosastolle (T5 gyne)

Esimerkin 21 lause ilman konditionaalia *mielestäni potilas voi siirtyä tk:n vuodeosastolle* välittää dynaamisen merkityksen 'potilaan terveydentila on sellainen, että siirto jatkohoitopaikkaan on mahdollinen'. Käyttämällä konditionaalia indikaatiivin sijaan ilmaus tulee episteemisesti mahdolliseksi 'on mahdollista, että potilas voi siirtyä tk:n vuodeosastolle'. Konditionaalin voidaan ajatella tässä välittävän myös tulevaisuuteen suuntaavaa mahdollisuutta 'tulevaisuudessa voi olla mahdollista, että potilas siirtyy tk:n vuodeosastolle'.

Esimerkin 22 lausuma on kontekstista, jossa potilaalla on matala veren kaliumtaso, ja tälle etsitään syitä. Jotkin lääkkeet, kuten litium, voivat aiheuttaa kaliumtason laskua.

(22) lääkityksessä **ei pitäisi** litiumia olla (T13 keu)

Modaaliverbi *pitää* ilmaisee Kangasniemen mukaan episteemistä varmuutta *täytyä*-verbin tavoin, mutta kieltomuodossa se ilmaisee hänen mukaansa episteemistä mahdottomuutta (Kangasniemi 1992: 177). Mielestäni esimerkin 22 tulkitseminen episteemiseksi mahdottomuudeksi olisi liian vahva tulkinta. Itse tulkitsen sen ilmaisevan pikemminkin epätodennäköisyyttä merkityksessä 'on epätodennäköistä, että lääkityksessä on litiumia'. VISK:n mukaan *pitää*-verbiä käytetään pääasiallisesti deonttisessa merkityksessä (VISK § 1562). Nähdäkseni deonttinen tulkinta ei tässä yhteydessä ole kuitenkaan mahdollinen, sillä kontekstista ei käy esiin sellaista normia, joka tekisi litiumin kuulumisen lääkitykseen deonttisesti kielletyksi. Modaaliharmoniakin huomioiden lauseen tulkinta muodostuu episteemiseksi

---

¹⁴ tk lyh. terveystieteiden tutkimuskeskus

epätodennäköisyydeksi 'ei ole todennäköistä, että lääkityksessä on litiumia'. Myös konditionaalinen vakiintuneena pidetty käyttö kontrafaktuaalisuuden osoittajana tukee episteemistä tulkintaa (Kauppinen 1998: 200). Esimerkki 22 on esimerkki modaaliverbien monitulkintaisuudesta ja monikäyttöisyydestä myös siksi, että *pitää*-verbin konditionaali voi saada myös evidentialisen tulkinnan (VISK § 1497). Tällöin esimerkin 22 lause on tulkittavissa kuulopuheeksi 'kuulemma lääkityksessä ei ole litiumia'. Evidentialisuutta käsittelemme laajemmin luvussa 6.

Potentiaalinen esiintymistä kaksi on modaaliverbissä. Esimerkissä 23 on kyseessä loppuraskauden ongelmatilanne. Lääkäri pohtii, onko synnytyksen käynnistäminen mahdollista. Esimerkin 23 potentiaali on passiivin preesensin kieltomuoto, jonka kieliopillisesti korrekti muoto olisi *ei voitane*.

(23) Käynnistykseen **ei** tässä epäkypsässä cervixin tilanteessa nyt **voine** mennä, koska 1 sectio taustalla (T88 gyne)¹⁵

Nähdäkseni esimerkin 23 potentiaali välittää kirjoitetussa kielessä sille tyypillistä arvelevaa merkitystä (ks. Forsberg 1998: 17). Potentiaali sijoittuu episteemisen modaalisuuden asteikolla tyypillisimmin todennäköisyyden alueelle ja vastaavasti kieltomuotoisena epätodennäköisyyden alueelle. Modaaliverbin *voida* kieltomuodolla ilmaistaan yleensä mahdottomuutta (Kangasniemi 1992: 315). Kun kieltomuoto *ei voida* muutetaan indikatiivista potentiaaliin, siirtyy lausuma *ei voitane mennä* mielestäni episteemisellä asteikolla epätodennäköisyydestä epävarmuuden suuntaan. Parole-korpuksen lehtitekstiaineistossa yleisimmin potentiaalissa esiintyvä verbi on *olla* sekä preesensissä että perfektissä. Modaaliverbi *voida* on neljänneksi yleisin, mutta sen yleisyys on kuitenkin murto-osa *olla*-verbin esiintyvyydestä. (VISK § 1597.)

Modaalisen *pitää*-verbin potentiaalista on aineistossani seuraava esiintymä (esim. 24). *Pitää*-verbi ei ole kymmenen yleisimmän Parole-korpuksessa potentiaalissa esiintyvän verbin joukossa. (VISK § 1597.)

(24) Antabushoitoa **pitänee** jatkossa vielä uudelleen arvioida (T28 ge)

¹⁵ *Cervix* 'kohdunkaula'; *sectio* 'keisarileikkaus'

Forsbergin (1998: 366) mukaan potentiaalinen futuurisesta merkityksestä on voinut kehittyä myös velvollisuuden merkitys. Edeltävässä esimerkissä 24 velvollisuuden merkitys välittyy ensisijaisesti deonttisen *pitää*-verbin kautta. Potentiaalinen futuurista ulottuvuutta esimerkissä puolestaan vahvistaa tulevaisuuteen viittaava ajan adverbiaali *jatkossa*. Modaalien vaikutusala huomioon ottaen jää modaaliverbin dynaaminen tai deonttinen merkitys episteemisen modaalisuuden vaikutusalaan (Kangasniemi 1992: 402). Esimerkin 24 parafrasiksi muotoutuu näin ollen *on todennäköistä, että antabushoitoa pitää jatkossa vielä uudelleen arvioida*.

5.4 Vaikutelmaverbit

Vaikutelmaverbien esiintymiä on yhteensä 18. Yleisimmät verbit ovat *vaikuttaa* (10 es.) ja *näyttää jltak* (4 es.). Muita vaikutelmaverbejä ovat *häämöttää*, *muistuttaa* ja *tuntua*. Verbi *näyttää* esiintyy tässä aineistossa tavallisimmin yhteyksissä, joissa lääkäri kuvailee jotakin potilaan ominaisuutta, tutkimushavaintoa tai diagnoosia (esimerkit 25–28).

(25) Mieliala **vaikuttaa** normaalilta (T9 anes)

(26) Ovariolöydös **vaikuttaa** benigniltä¹⁶ (T43 gyne)

(27) Epilepsiadiagnoosi **vaikuttaa** aidolta (T19 rav)

(28) Hiuspohja **näyttää** terveeltä (T12 iho)

Käyttämällä vaikutelmaverbiä esimerkiksi *olla*-verbin sijasta puhuja vähentää sanojensa varmuutta ja jättää tilaa epävarmuudelle. Jos esimerkissä 25 *vaikuttaa*-verbi korvattaisiin *olla*-verbillä, kuulostaisi esimerkin lause *mieliala on normaali* varmalta verrattuna lauseeseen *mieliala vaikuttaa normaalilta*. Esimerkin tilanteessa ilmauksen epävarmuus voi tulkintani mukaan motivoitua esimerkiksi siitä, että lääkäri ei ole erikseen tiedustellut potilaalta, millainen tämän mieliala on, vaan hän tekee oman olettamuksensa. Ilmeisesti potilaalla ei ole ollut ainakaan niin

¹⁶ *ovario* 'munasarja'; *benigni* 'hyvänlaatuinen'

vakavia mielialaongelmia, että ne näkyisivät hänen käytöksessään tai olemuksessaan. Esimerkkien 26 ja 27 vaikutelmaverbin käyttö voi liittyä siihen, että *ovariolöydöksessä* ja *epilepsiadiagnoosissa* on ollut jotakin epäselvää; tätä epävarmuutta ei kuitenkaan tarkemmin tekstissä eritellä. Samankaltainen on tulkintani esimerkistä 28: potilas on voinut vaikkapa kertoa jostakin oireesta hiuspohjastaan, esimerkiksi kutinasta, mutta lääkäri toteaa *hiuspohjan näyttävän terveeltä*. KS antaa *näyttää*-verbille useita merkityksiä, mutta tässä kontekstissa sen merkitys on ”vaikuttaa t. muistuttaa ulkonäöltään jtk, olla jnk näköinen; tuntua, vaikuttaa jltak” (KS s.v. *näyttää*). Esimerkin 28 tapauksessa *näyttää*-verbi sopii käytettäväksi erityisen hyvin, sillä hiuspohjaa arvioidaan ensisijaisesti näköaistin avulla.

Häämöttää-verbistä on yksi esiintymä (esim. 29). Lääkäri on tutkinut potilaan alavatsaa ultraäänellä ja kuvailee näkemäänsä seuraavasti:

(29) oikea ovario **häämöttää** normaalin kokoisena (T5 gyne)

Kielitoimiston sanakirja antaa verbille *häämöttää* merkitykset ’siintää, kajastaa, kangastaa, kuumottaa, kuultaa, pilkottaa’ (KS s.v. *häämöttää*). Merkitykset liittyvät siis jonkin näkymiseen kaukaa tai epäselvästi. Tulkitsen *häämöttää*-verbiä esimerkissä 29 siten, että näkymä ultraäänitutkimuksessa on syystä tai toisesta epäselvä eikä oikea munasarja erotu kunnolla. Käyttämällä *häämöttää*-verbiä lääkäri jättää hieman epävarmaksi sen, onko oikea munasarja normaalin kokoinen vai ei.

5.5 Modaaliset adjektiivit ja -VA-partisiipit

Modaalisten adjektiivien esiintymiä aineistossa on 38. Taajimmin esiintyvät *selvä*- ja *selkeä*-sanueeseen kuuluvat adjektiivit sekä *selvän* vastakohta *epäselvä*. Yhteensä edellä mainituista on 16 esiintymää. Useampi kuin yksi esiintymä on adjektiiveista *mahdollinen*, *ilmeinen* ja *todennäköinen*.

Tarkastelen tässä alaluvussa adjektiiveja niiden merkityksestä lähtien, ja aloitan varmuuden ilmauksista. Esimerkissä 30 lääkäri kommentoi potilaan verikoevastauksia seuraavasti:

(30) Potilaallahan on **selvä** neutrofiilivaltainen diffi¹⁷ (T20 keu)

Potilaan CRP ("tulehdusarvo") on koholla, ja lääkäri pohtii, johtuuko kohoaminen potilaalla todetusta syöpäsairaudesta vai tulehduksesta. *Selvä neutrofiilivaltainen diffi* puhuu sen puolesta, että kyseessä olisi tulehdus, sillä neutrofiilien määrä nousee tulehduksessa. Adjektiivi *selvä* vahvistaa tulkintaa episteemisen varmuuden suuntaan, vaikka toisaalta voitaisiin tulkita kyseessä olevan myös episteeminen paradoksi. Tämän selityksen mukaan pelkkä *potilaallahan on neutrofiilivaltainen diffi* olisi episteemisesti varmempi ilmaus kuin *potilaallahan on selvä neutrofiilivaltainen diffi*.

Esimerkin *-hAn*-liitepartikkelin merkitys ansaitsee myös oman tarkastelunsa, vaikka esiintymiä aineistossani onkin vain yksi. Larjavaara (2007: 435–438) kutsuu *-hAn*-liitepartikkelia *episteemiseksi liitteeksi* ja toteaa sillä olevan lukuisia eri merkityksiä, kuten tuoreen havainnon ilmaisu, yllätys, muistutus, odotuksenvastaisuus, tuoreen tai mainittavan kokemuksen ilmaus, yhteiseen tietoon tai yhteiseen yleiseen tietoon viittaava merkitys, vastaväite, korjaus, vähättely, myönnytytys ja inttäminen. Larjavaaran luettelemista merkityksistä esimerkissä 30 kyseeseen voi tulla tuore havainto, yllätys tai odotuksenvastaisuus, sillä aiemmin kyseisessä tekstissä ei ole mainintaa neutrofiilivaltaisesta diffistä. Toisaalta myös Latvalan (2017: 83–84) hypoteesin mukainen episteemisen varmuuden korostaminen voi tulla kyseeseen.

Esimerkissä 31 lääkäri kuvailee potilaan olkapäästä otettuja röntgenkuvia seuraavasti:

(31) Siihen on kehittynyt erittäin nopeasti hankalannäköiset luumuutokset, erittäin vahva läiskäinen osteoporoosi ja **ilmeisiä** kystisiä muutoksia (T82 kiru)

---

¹⁷ *neutrofiili* tässä 'veren valkosolu, joiden määrä lisääntyy erityisesti bakteeritulehduksissa'; *diffi* 'valkosolujen erittelylaskenta' l. laboratoriotestaus, jolla selvitetään valkosolujen keskinäisten määrien suhdetta

Tekstissä käytetään vahvoja ilmauksia *erittäin nopeasti* ja *erittäin vahva*, ja myös lauseen episteeminen adjektiivi *ilmeinen* on varmuuden osoitus. KS antaa lekseemille *ilmeinen* kaksi merkitystä. Ensimmäisen mukaan *ilmeinen* tarkoittaa 'selvästi havaittavaa, silminnähtävää, ilmettyä; varmaa, kiistatonta, kieltämätöntä, epäämätöntä tai (päivän)selvää'. Toinen merkitys on 'todennäköinen, uskottava tai luultava'. (KS s.v. *ilmeinen*.) Episteemisen asteikon näkökulmasta on mielenkiintoista, että sanakirjamerkitys sisältää sekä episteemisen varmuuden että todennäköisyyden ilmaisuja. Esimerkin 31 kielenkäyttötapa huomioiden kallistun tulkinnessa episteemisen varmuuden puolelle. Episteemisen paradoksin mahdollisuus tulee tässäkin esimerkissä huomioida.

Adjektiivista *selkeä* on seuraavanlainen esiintymä (esimerkki 33). Siinä lääkäri kuvailee potilaan tulehtuneita nielurisoja.

(33) Nieluriset on kookkas turvonneet ja oikealla **selkeä** vihreä-keltaisen peitto¹⁸
(T64 yle)

Käyttämällä adjektiivia *selkeä* tekstin 33 kirjoittaja vahvistaa varmuutta siitä, että nielurisoja todellakin peittää kate, eikä tilanteessa ole mitään kyseenalaista. Tässäkin esimerkissä episteeminen paradoksi on mahdollinen.

Seuraava esimerkki (34) sisältää hyvin eksplisiittisen episteemisen todennäköisyyden ilmauksen. Lääkäri arvioi potilaan keuhkojen tilannetta sairauskertomustietojen perusteella.

(34) [X päivämääränä] todettu, että astma on **todennäköinen** bronkoskopiassa todetun bronkusten supistelun ja spirometriassa näkyvän obstruktion valossa ja nyt potilaan astmaan sopiva oirekuva lisääntynyt¹⁹ (T81 keu)

¹⁸ *Kookkas* p.o. *kookkaat*; *vihreä-keltaisen peitto* 'tulehduksen aiheuttama nielurisoja peittävä vihertävänkeltainen kate'. Tekstin kirjoittajan äidinkieli on oletettavasti muu kuin suomi.

¹⁹ *bronkoskopia* 'henkitorven ja keuhkoputkien täyhystystutkimus'; *bronkus* 'keuhkoputki'; *spirometria* 'tutkimus, jossa mitataan hengitystilavuuksia'; *obstruktio* tässä 'keuhkoputkien ahtautuminen'

Esimerkin 34 tapauksessa on mielenkiintoista, että tutkimustulosten (= bronkoskopian ja spirometrian) perusteella varmalta vaikuttavaa astmaa kuvaillaan kuitenkin *todennäköiseksi* ja potilaan oirekuvaa *astmaan sopivaksi*. Kyseinen teksti on keuhkolääkärille tehty lähete. Lääkäri päätyy palauttamaan lähetteen takaisin sen lähettäjälle, koska hänen mielestään erikoissairaanhoidon tutkimuksia ei tarvita, sillä astmadiagnoosi on selvä. Tekstistä ei käy ilmi syy episteemisen todennäköisyyden ilmaisemiselle.

Esimerkki 35 sijoittuu episteemisellä asteikolla todennäköisyyden ja mahdollisuuden alueille. Siinä kuvaillaan potilaalle tehtyjen psykologisten testien tuloksia.

(35) Tehtävässä tulee esiin myös toiminnanohjauksen vaikeuksiin **viittaavia** piirteitä (T95 pslg)

Verbin *viitata* sanakirjamerkityksen antama episteemisyden tulkinta-apu jää vähäiseksi: KS:n sanalle *viitata* antamista neljästä merkityksestä yksi – ja tähän kontekstiin sopivin – on 'osoittaa, ilmaista jtk; enteillä jtk'. Tulkitsen esimerkin 35 partisiipin *viittaava* antavan lauseelle merkityksen 'tehtävän perusteella on mahdollista, että potilaalla on toiminnanohjauksen vaikeuksia'. Tehtävässä on siis tullut esille jotakin (= *piirteitä*), joka antaa olettaa, että potilaalla on toiminnanohjauksen vaikeuksia. Mikäli esimerkin 35 tehtävissä olisi tullut esille selviä toiminnanohjauksen vaikeuksia, olisi se voitu ilmaista esimerkiksi sanomalla *tehtävässä ilmenee toiminnanohjauksen vaikeuksia*. Episteemisellä asteikolla lauseen merkitys tulee hyvin lähelle epävarmuutta. Lauseen tulkinta perustuu omaan kielitajuuni ja kokemukseeni, jonka mukaan rakenteet *jhkn viittaava* tai *jkn viittaa jhkn*²⁰ ovat sairauskertomuksissa varsin yleisesti käytettyjä. Näen näiden ilmausten käytön liittyvän diagnostiseen pohdintaan, jota kuvaan seuraavassa karkeasti yleistäen. Useille sairauksille on määritelty diagnostisia kriteereitä; toisin sanoen

---

²⁰ Havainnollistan tässä *viitata*-verbin käyttöä aineistoesimerkin avulla. Potilaalle on tehty peräsuolen varjoainekuvaus, jonka tulosta lääkäri on kommentoinut tekstiin ilmauksella *löydös viittaa invaginaatioon 'suolentuppeumaan'* (T14 kiru). Tutkimuksen tuloksen perusteella ei voida varmuudella sanoa, että kyseessä on suolentuppeuma, vaan tulos pelkästään *viittaa* siihen. Jokin muu diagnoosivaihtoehto on siis myös mahdollinen.

potilaalla täytyy olla tiettyjä oireita ja löydöksiä, jotta diagnoosi voidaan asettaa²¹. Mikäli oireita ja löydöksiä ei ole riittävästi kriteereiden täyttymiseen tai oireet ja löydökset ovat epämääräisiä, ne voivat *viitata* kyseiseen sairauteen ilman, että voidaan varmuudella sanoa potilaalla olevan kyseinen sairaus. Partisiippirakenne *jnkn viittaava* on siis tulkittavissa episteemisen mahdollisuuden tai epävarmuuden ilmaukseksi.

Esimerkissä 36 ilmaistaan episteemistä mahdollisuutta. Tekstissä ihotautilääkäri kuvailee potilaan sieni-ihottumaa.

(36) Alaraajoissa rikkiraavittua syheröä, vasemmassa nivustaipeessa jopa **sienisuspektia** muutosta. (T27 iho)

KS:ssa ei ole määritelmää adjektiiville *suspekti*. *Uuden sivistyssanakirjan* mukaan *suspekti* tarkoittaa 'epäiltävää' ja se on peräisin latinan sanasta *suspectus*. *Sienisuspekti* tarkoittaa siis 'sienitulehdusepäilyä', jonka merkityksen tulkitsen esimerkin 36 kontekstissa episteemisen mahdollisuuden ilmaukseksi. Lauseen parafrasiksi voisi muotoilla *alaraajoissa rikkiraavittua syheröä, vasemmassa nivustaipeessa jopa mahdollisesti sienitulehdus*. Esimerkin 36 fokuspartikkeli *jopa* tuo lauseeseen kiinnostavan lisän. Tulkitsen sen lisäävän lauseeseen asteikollista merkitystä (ks. VISK § 849), jolloin *sienisuspekti muutos* on kirjoittajan mielestä ihottuman vaikeuden asteikolla ääripäässä.

Seuraavassa esimerkissä on edeltäviä esimerkkejä selvemmin kyse episteemisestä mahdollisuudesta. Potilaalla on nestekertymä olkanivelessä.

(37) Tilanne on erittäin ongelmallinen ja huolimatta kaikista negatiivisista bakteerinäytteistä, edelleenkin ajatus **mahdollisesta** bakteeri-infektiosta on mielessä (T82 kiru)

Käyttämällä adjektiivia *mahdollinen* esimerkissä 37 lääkäri jättää avoimeksi muutkin vaihtoehdot kuin bakteeri-infektion, joka on vain yksi erotusdiagnostinen vaihtoehto.

---

²¹ *Asettaa*-verbillä on vakiintunut asema diagnoosin määrittämisestä puhuttaessa.

Seuraavissa esimerkeissä (38–39) on kyse epävarmuuden ilmaisuista. Esimerkissä 38 arvioidaan tajuttomana löydetyn potilaan tilaa ja tajuttomuuden kestoa seuraavasti:

(38) Edeltävä tajuttomuusaika hieman **epäselvä** mutta jokatapauksessa useita tunteja (T83 neur)

Esimerkin modaalinen epävarmuus ei koske koko propositionia vaan vain osaa siitä, toisin sanoen sitä aikaa, jonka potilas oli ollut tajuttomana. Seuraavassa esimerkissä lääkäri kuvailee vaikeasta ihottumasta kärsivän potilaan ihoa.

(39) Ei **selkeitä** psoriläiskä²² (T27 iho)

Aiemmin esimerkin 39 tekstissä, osassa *esitiedot*, lääkäri on todennut, että potilaan suvussa ei ole psoriaasia. Tulkitsen esimerkkiä niin, että lääkäri on tutkinut potilasta sen olettaman varassa, että potilaalla olisi psoriaasi. VISK:n (§ 1616) mukaan kieltoilmauksen käyttö implikoi usein, että proposition myönteinen muoto olisikin odotuksenmukainen. Lääkäri on siis todennut iholla läiskä, jotka saattaisivat sopia psoriaasiin, mutta eivät kuitenkaan ole aivan tyypillisiä.

Episteeminen epävarmuus kohdistuu lausumassa siihen, ovatko ihottumaläiskät nimenomaan *psoriläiskä* vaiko eivät. Koska modaalisen epävarmuuden ja mahdollisuuden merkityskentät ovat hyvin lähekkäisiä tai jopa päällekkäisiä, voisi esimerkin 39 tulkita myös mahdollisuuden ilmaukseksi merkityksessä 'on mahdollista, että läiskät ovat psoriläiskä'.

Epätodennäköisyyttä ilmaistaan seuraavassa esimerkissä (40) käyttämällä adjektiivia *todennäköinen* kieltolauseessa:

(40) Myyräkuume ei ole **todennäköinen** kun potilas ei mitään piha- tai varastotöitä ole tehnyt missä olisi voinut altistua sille (T18 sis)

---

²² *psori* (lyh. sanasta *psoriaasi* t. *psoriasis* lat.) 'pitkäaikainen ihosairaus, jolle ovat tyypillistä paksun hilseen peittämät läiskät'

Todennäköisyyden arvioiminen liittyy tässäkin tapauksessa diagnostiikkaan. Potilaan oireet, kuume ja virtsavaivat, voisivat johtua myyräkuumeen ohella myös virtsatietulehduksesta. Lääkäri esittää arvionsa myyräkuumeen epätodennäköisyydestä ja perustelee arviotaan konjunktioilla *kun* alkavassa sivulauseketjussa.

5.6 Modaaliset adverbit ja partikkelit

Modaaliset adverbit ovat aineistossani yleisin tapa ilmaista episteemistä modaalisuutta. Tässä tarkoituksessa käytetyistä adverbeista on kaikkiaan 35 esiintymää (20 % episteemisyiden ilmauksista). Yleisimmin käytetty adverbi on todennäköisyyttä ilmaiseva *ilmeisesti*, jonka esiintymiä on 15 ja josta ovat aineistoesimerkit 41 ja 42. Esimerkin 41 tilanteessa lääkäri on pohtinut Votrient-lääkityksen tauon kestoa, ja esimerkissä 42 on kyseessä potilaan hiustenlähdön syyn selvittäminen.

(41) Votrient ollut tauolla **ilmeisesti** lokakuun puolivälistä saakka (T3 onko)

(42) Hiusten lähtö **ilmeisesti** potilaan perussairauteen liittyvää tai Deprakinelääkityksen²³ aiheuttama (T12 iho)

Kielitoimiston sanakirjassa on adverbille *ilmeisesti* kaksi merkitystä, joista ensimmäinen asettuu episteemisellä asteikolla varmuuden alueelle: 'silminnähten, silmin nähtävästi, selvästi; kiistatta, kiistattomasti, eittämättä, epäilemättä'. Toinen merkitys 'todennäköisesti, luultavasti, kaikei, nähtävästi' puolestaan on episteemisestä todennäköisyyttä välittävä. (KS s.v. *ilmeisesti*.)

Molemmissa yllä olevista esimerkeistä on mielestäni pikemminkin kyse episteemisestä todennäköisyydestä kuin varmuudesta. Esimerkin 41 episteemisyys kohdistuu aikaan, jonka lääkitys on ollut tauolla. Voidaan myös ajatella, että on epävarmaa, onko lääkitys ylipäätään ollut tauolla vai ei. Esimerkin 42 episteeminen todennäköisyys liittyy hiustenlähdön syyn arviointiin. Kirjoittaja pitää todennäköisenä, että jompikumpi mainituista syistä, potilaan perussairaus tai lääkitys, on aiheuttanut hiustenlähdön. Myöhemmin tekstistä käy ilmi, että todennäköisempänä

---

²³ Deprakine on lääke, jota käytetään muun muassa epilepsian hoitoon. Ohimenevä hiustenlähtö on sen yleinen haittavaikutus.

syynä hän pitää sairautta, ja vaihtoehtoinen aiheuttaja, *tai*-konjunktion jälkeen ilmaistu *Deprakinelääkitys*, on vähemmän todennäköinen.

Aineistossa on yksi *ilmeisesti*-adverbin superlatiivinen muoto *ilmeisimmin*, joka on esimerkissä 43. Siinä on kyseessä tilanne, jossa vieraskielisellä synnyttäjällä ja synnytyslääkärillä ei ole yhteistä kieltä. Synnytys on käynnissä, ja supistuksia näkyy käyrällä (*KTG*), joka rekisteröi sikiön sykettä ja supistuksia.

(43) *KTG*²⁴:ssä priima käyrä, supistuksia piiryy reilun 10 min välein. **Ilmeisimmin** eivät tunnu kipeänä. (T88 gyne)

Tulkitsen adverbin *ilmeisimmin* tarkoittavan tässäkin esimerkissä (43) enemmän 'luultavimmin' tai 'todennäköisimmin' – siis pikemminkin episteemistä todennäköisyyttä kuin varmuutta ilmaisevana. Tarve käyttää todennäköisyyden ilmausta liittyy siihen, että yhteisen kielen puuttumisen vuoksi synnyttäjältä ei ole saatu tietoa kipujen voimakkuudesta, eikä hän luultavasti myöskään näytä ilmeiltään tai olemukseltaan kivuliaalta.

Samoin kuin modaalisisissa adjektiiveissa, myös adverbeissa *selvä-* ja *selkeä-*kantaiset johdokset ovat aineistossani yleisiä (7 es.). Seuraavassa esimerkkejä näiden adverbien käytöstä (esimerkit 44–47):

(44) Yleistila **selvästi** heikentynyt (T3 onko)

(45) Testitehtävissä havaitut vaikeudet sopivat hyvin yhteen tutkittavan oman kokemuksen kanssa siitä että arkimuistissa on **selvästi** vaikeuksia. (T96 pslg)

(46) **Selkeästi** suisidaalinen²⁵ (T47 teho)

(47) Takaisin tullessa koko colonin²⁶ limakalvo on normaali, mitään **selkeästi** poikkeavaa ei todeta (T26 ge)

²⁴ *KTG* lyh. sanoista kardiotokografia 'sikiön sydänäänten ja kohdun supistusten rekisteröinti synnytyksen aikana'

²⁵ *suisidaalinen* 'itsetuhoinen'

²⁶ *colon* 'paksusuolen keskimmäinen osa'

Selkeästi-adverbin kantasanan *selkeä* sanakirjamerkityksistä tähän kontekstiin sopii merkitys 'selvä, ilmeinen, eittämätön, kiistaton' (KS s.v. *selkeä*) samoin kuin *selvä*-adjektiivin lähes identtinen merkitys 'ilmeinen, eittämätön, kiistaton' (KS s.v. *selvä*). Esimerkkien 44–46 *selvästi* ja *selkeästi* toimivat episteemisen varmuuden osoittimina. Niitä käyttämällä kirjoittaja pyrkii vahvistamaan sitä, että asiointi on todellakin niin, kuten hän kirjoittaa. Kyseeseen saattaa tulla myös episteeminen paradoksi: olisiko kuitenkin episteemisesti varmempaa sanoa *yleistila heikentynyt* tai *arkimuistissa on vaikeuksia*? Esimerkin 47 kieltolauseessa esiintyvä *selkeästi* liittyy epävarmuuteen siitä, onko paksusuolen limakalvo normaali vai ei. Kieltomuotoisen lauseen käyttäminen voi implikoida, että myöntömuotoinen asiointi olisi kuitenkin odotuksenmukainen (VISK § 1610). Tätä tulkintaa vasten esimerkkiä 47 voisi tulkita siten, että jotakin poikkeavaa kuitenkin oli todettavissa. Toisaalta esimerkin 47 ensimmäinen lause *takaisin tullessa koko colonin limakalvo on normaali* asettuu ristiriitaan tämän tulkinnan kanssa. Kirjoittajalla lienee kuitenkin ollut jokin motiivi lisätä arvioonsa toinen lause *mitään selkeästi poikkeavaa ei todeta*. Vielä kun huomioidaan episteemisen paradoksin mahdollisuus *selkeästi*-adverbin käytössä, muotoutuu kokonaistulkinnaksi se, että jonkinlainen poikkeavuus limakalvolla on kuitenkin mahdollinen.

Myös adverbeista *mahdollisesti* ja *todennäköisesti* on useita esiintymiä (esimerkit 48 ja 49) sekä yksi esiintymä adverbista *todennäköisimmin* (esimerkki 50). Esimerkeissä 48 ja 49 on kyseessä eri diagnoosivaihtoehtojen pohdinta, ja esimerkissä 50 lääkäri pohtii syytä potilaan epäselville hermostollisille oireille. Hän arvelee alkoholinkäytön selittävän oireita suurelta osin.

(48) **Mahdollisesti** pyelonefriitti²⁷ kyseessä (T18 sis)

(49) Potilaalla on **mahdollisesti** alkava kirroosi²⁸, mutta mikäli nyt alkoholin käytön saa kuriin, tällä maksalla **todennäköisesti** pärjää oikein hyvin. (T28 ge)

(50) Neurologisten oireiden syy on **todennäköisimmin** varsin pitkälle myös alkoholi (T28 ge)

²⁷ *pyelonefriitti* 'munuaisaltaan ja munuaisen tulehdus'

²⁸ *kirroosi* tässä [maksan] 'kovettuminen, maksasolujen muuttuminen sidekudokseksi'

Esimerkkien 48 ja 49 *mahdollisesti* liittyy lääkärin erotusdiagnostiseen pohdiskeluun ja luo vaihtoehtoisten asiointilojen maailman. On siis mahdollista, että oireiden taustalla on *pyelonefriitti* (esim. 48) tai *alkava kirroosi* (esim. 49), mutta myös jokin muu diagnoosivaihtoehto voi tulla kyseeseen. Esimerkin 49 sana *todennäköisesti* ilmaisee lääkärin arviota siitä, että potilaan maksa saattaa tulevaisuudessa toimia riittävän hyvin, jos potilas vähentää alkoholinkäyttöään. Käyttämällä adverbiä *todennäköisesti* lääkäri jättää mahdollisuuden myös toiselle vaihtoehdolle eli sille, ettei maksa alkoholinkäytön vähentämisestä huolimatta kuitenkaan toimi riittävän hyvin. Esimerkin 50 superlatiivimuoto *todennäköisimmin* ilmaisee 'varminta todennäköisyyttä', joka asettuisi episteemisellä asteikolla jo hyvin lähelle varmuutta. Kuitenkin intensiteettipartikkelin sisältävä ilmaus *varsin pitkälle* antaa ymmärtää, että potilaan alkoholinkäyttö ei kuitenkaan selitä kaikkia hermostollisia oireita, vaan todennäköisesti suurimman osan niistä.

Adverbistä *varmasti* on aineistossani seuraavanlainen esiintymä (esim. 51). Potilaalla on ollut aivoverenvuoto, jonka jäljiltä hänen vasempaan käteensä on jäänyt neurologisia oireita. Neurologi arvioi potilaan käden tilaa suhteessa tämän ammattiin ja työkykyyn.

(51) Vasemmassa kädessä potilaalla edelleen on tuntehäiriöitä ja hienomotoriikan häiriöitä niin, että **täysin varmasti** kirvesmiehen ammattiin palaamista ei voi luvata. (T23 neur)

Esimerkin 51 episteeminen arvio kohdistuu dynaamiseen mahdollisuuteen *voida luvata*, eli se kuvaa *lupaamisen* kyvyn varmuutta. Tulkinnan voi esittää rinnakkaisilmauksella *täydellä varmuudella ei ole niin, että lääkäriellä on kyky luvata kirvesmiehen ammattiin palaaminen*. Lääkärin dynaaminen *kyky luvata* riippuu tässä tapauksessa ulkoisista olosuhteista eli potilaan oireiden vakavuudesta ja vaikutuksesta hänen työkykyynsä.

Intensiteettipartikkeli *täysin* esiintyy täsmentävänä määritteenä adverbille *varmasti* edeltävässä esimerkissä 51 sekä adjektiiveille seuraavissa esimerkeissä 52–53. Esimerkin 52 potilaalla on oireita kädessä ja esimerkissä 53 keuhkolääkäriltä on pyydetty arviota potilaan keuhkojen tilanteesta.

(52) Fysiatriin puolelta tehty maaliskuussa 2010 ENMG²⁹ jossa **täysin** normaali löydös (T44 neur)

(53) Tulovaiheessa keuhkokuva on **täysin** siistinnäköinen, infekioon viittaavaa ei ole (T13 keu)

Partikkelin *täysin* sanakirjamerkityksistä 'aivan, ihan, vullan, kokonaan, tyystin, täydellisesti, tykkäänään' (KS s.v. *täysin*) ei ole suoraan luettavissa episteemistä funktiota. Kuitenkin esimerkkien 52–53 tavoin adjektiivin intensiteettimäärityksenä toimiessaan sanan *täysin* voidaan tulkita välittävän episteemistä merkitystä erityisesti episteemisen paradoksin muodossa. Voidaan ajatella, että esimerkin 52 lausuma ilman *täysin*-partikkelia *normaali löydös* olisi episteemisesti varma väite, mutta vakuutteleva *täysin* voi tuoda siihen paradoksaalisesti epävarmuutta. Samoin voidaan spekuloida esimerkin 53 ilmausta *täysin siistinnäköinen*. Toisaalta *täysin* voi olla myös reaktiota odotuksenvastaisuuteen. Esimerkin 52 tilanteessa potilaalla oli paljon erilaisia oireita kädessään, mutta tehdyissä tutkimuksissa ei kuitenkaan löytynyt minkään sairauden merkkejä. Potilaan runsaat oireet ovat saattaneet asettaa ennako-odotuksen siitä, että tutkimuksissa löytyisi jokin sairaus. Esimerkin 53 tilanteessa puolestaan potilaalla oli sairaalaan tullessaan ollut *täysin siistinnäköinen* keuhkokuva, mutta myöhemmin hänelle kertyi nestettä keuhkoihin. Kuvaamalla tulovaiheen keuhkokuva *täysin siistinnäköiseksi* lääkäri voi kumota sen mahdollisuuden, että keuhkoissa olisi kuitenkin ollut jotakin vialla jo sairaalaan tullessa.

Modaalipartikkelien esiintymiä on aineistossa 6. Näistä puolet on partikkelin *ehkä* esiintymiä. Esimerkissä 54 potilaalla on alhainen veren kaliumpitoisuus *hypokalemia*, jonka syytä ei tiedetä. Esimerkissä 55 puolestaan on kyse sen arvioimisesta, onko aiemmin aloitetusta lääkityksestä ollut lapselle hyötyä.

(54) Käyttää laxoberonia usein, joka voi **ehkä** provosoida hypokalemiaa³⁰ (T19 rav)

²⁹ ENMG = *elektroneuromyografia* 'hermojen ja lihasten sähköisen toiminnan tutkimus'

³⁰ Laxoberon on ummetuksen hoitoon käytettävä lääke. *Hypokalemia* 'alhainen veren kaliumpitoisuus'

(55) Vanhempien arvioimana Concerta 27 mg x 1 -lääkevaikutuksen lääkevaste ei ole ollut **ehkä** optimaalinen (T37 Ineu)

Partikkelilla *ehkä* voidaan ilmaista sekä episteemistä mahdollisuutta että todennäköisyyttä, jotka ovat merkitykseltään lähellä toisiaan ja osin myös päällekkäisiä. Partikkelin *ehkä* vaikutusala voi kohdistua joko koko lausumaan tai sen osaan. (VISK § 1603.) Molemmissa esimerkeissä (54–55) partikkelin *ehkä* vaikutusala kohdistuu koko lausumaan. Esimerkin 54 merkitykseksi muodostuu 'on mahdollista, että ummetuslääkkeen runsas käyttäminen voi provosoida hypokalemiaa', ja esimerkin 55 'on mahdollista, että lääkevaste ei ole ollut optimaalinen'.

Kieltopartikkelin *tuskin* ainoa esiintymä aineistossani on seuraavanlainen (esimerkki 56):

(56) sytostaattihoitoja³¹ potilas **tuskin** kestää (T5 gyne)

Tuskin ilmaisee esimerkin 56 lauseessa epätodennäköisyyttä. Lääkäri esittää arvion, jonka mukaan on (erittäin) epätodennäköistä, että potilas kestää sytostaattihoitoja. Ilmaus jättää kuitenkin mahdollisuuden myös toisenlaiselle tapahtumien kululle: on mahdollista, että potilas sittenkin kestää sytostaattihoitoja.

5.7 Episteemiset kehysilmaukset

Episteemisistä kehysilmauksista on aineistossani 14 esiintymää. Näistä useat ovat nollapersoonaisia, kuten esimerkit 57–59. Esimerkin 57 tilanteessa lääkäri kuvailee potilaan yleistilaa ja kognitiota.

(57) **synty vaikutelma**, että kaikkea selitettyä asiaa potilas ei ainakaan ensimmäisellä kertomiskerralla sisäistä (T21 onko)

(58) **Herää epäily** neurologisesta problematiikasta. (T45 fysi)

---

³¹ *sytostaatti* 'solunsalpaaja'

(59) Tämän kaltaisen infektiokseeman³² ennusteesta **on vaikea sanoa**, joillakin potilailla ihottuma jatkuu vain vuorokaudet, joillakin loppuelämän (T53 iho)

VISK määrittelee nollapersoonan ”ilmipanamattoman lauseenjäsenen tulkinnaiksi silloin, kun tarkoitetaan ketä hyvänsä ihmistä, usein myös tai nimenomaan puhujaa itseään”. Suomen kielessä yleisimmin esiintyvä nollapersoonana on nollasubjekti. (VISK, määritelmät s.v. *nollapersoonana*.) Varjo (2023: 31) käyttää nollapersoonasta nimitystä *avoin persoonailmaus*. Varjon aineisto on puhuttua arkikieltä (Arkisyn-korpus), joten hänen tuloksiaan ei voi suoraan soveltaa kirjoitettuun kieleen. On kuitenkin mielenkiintoista, että Varjo toteaa nollasubjektilla olevan muiden funktioiden ohella evaluatiivista käyttöä. Se tarkoittaa, että nollasubjektilla useilla voidaan arvioida asiaintilaa. (Varjo 2023: 68.) Nollapersoonan käyttö sairauskertomustekstissä voi motivoitua myös kirjoittajan halusta häivyttää itsensä ja käyttää sen sijaan yleistävää nollapersoonaa. Samanlainen funktio on passiivilla, joka on oman kandidaatintutkielmani mukaan melko yleinen pääluokka kyseisessä tekstilajissa. Kandidaatintutkielmani aineiston finiittiverbeistä 26 % on passiivimuotoisia. (Kempainen 2017.)

Nollapersoonana ei kuitenkaan ole esimerkkien 57–59 pääasiallinen episteemisen tulkinnan aikaansaava kielenaines, vaan se on kehysilmaus sinänsä. Esimerkkien kehysilmaukset ilmaisevat eksplisiittisesti, että jokin on epävarmaa. Esimerkissä 57 käytetään vaikutelmaverbiä *vaikuttaa* (vaikutelmaverbeistä enemmän ks. luku 5.4). Käyttämällä episteemistä kehysilmausta *syntyy vaikutelma* tekstin kirjoittaja jättää avoimeksi myös sellaisen tulkinnan, että asiaintila ei ole täysin varma vaan kyseessä on hänen oma vaikutelmansa, jolloin lausumalla on myös evidentialista merkitystä. Myöskään esimerkissä 58 ei suoraan sanota, että *potilaalla on neurologista problematiikkaa*, vaan siitä ainoastaan *herää epäily*. Esimerkin 59 episteeminen kehysilmaus *on vaikea sanoa* liittyy epävarmuuteen siitä, kuinka kauan ihottuma kestää.

Seuraavan esimerkin (60) episteeminen kehysilmaus on merkitykseltään lähellä esimerkin 59 ilmausta. Syntaktinen ero on persoonassa: esimerkkilauseen 60 kirjoittaja ilmipanee itsensä

---

³² *infektioekseema* 'pitkäaikainen ihottuma, jolle ovat tyypillisiä raajoissa esiintyvät ihottumaläiskät'

subjektiksi, kun esimerkissä 59 on käytössä nollasubjekti. Esimerkissä 61 lääkäri pohtii mahdollisia syitä sille, että potilaan keuhkoihin on kertynyt nestettä.

(60) Tämän tutkimuksen perusteella **en pysty ottamaan selkeää kantaa** oirekuvan etiologiaan³³ (T95 pslg)

(61) **Lähinnä yksi vaihtoehto on se**, että jos potilas on kovin huonolla nutritiolla veren osmolariteetti on matala ja kun runsaasti nesteytetään niin voi kehittyä ihan siitä johtuen nesteytyspöhö³⁴ (T13 keu)

Esimerkissä 60 episteeminen epävarmuus kohdistuu potilaan oireiden syyhyn. Lääkäri ilmaisee varsin eksplisiittisesti, että hän ei pysty muodostamaan varmaa tulkintaa siitä, mistä potilaan oireet johtuvat. Esimerkissä 61 esitetään hyvin eksplisiittisesti yksi mahdollinen tulkinta siitä, miten tapahtumat ovat voineet edetä nesteytyspöhön kehittymiseen. Jossakin toisessa mahdollisessa maailmassa tapahtumien kulku olisi voinut olla toisenlainen.

5.8 Muut leksikaaliset keinot

Luokitelllessani aineiston episteemisyden ilmaisukeinoja jäi tähän luokkaan nomineja, joita en pystynyt jaottelemaan muihin edellä esiteltyihin kategorioihin. Viidestä esiintymästä neljä on substantiivin *epäily* esiintymiä ja yksi on väitelause. *Epäily*-sana esiintyy määriteosana sellaisissa yhdyssanoissa, joiden perusosana on jokin sairaus. Tällaisia ovat esimerkit 62 ja 63.

(62) Asthma**epäily** (T55 las)

(63) spondylartropatia**epäilystä**³⁵ huolimatta ei tulehduksellista reumasairautta tässä vaiheessa potilaalla voida todeta (T89 sis)

Kielitoimiston sanakirja antaa sanalle *epäily* merkitykset 'epäileminen, epäily'. *Epäily*-sanueeseen liittyvää epävarmuuden merkitystä täydentää *epäillä*-verbin sanakirjamerkitys 'luulla, olettaa

³³ *etiologia* 'sairauden syy'

³⁴ *nutritio* 'ravitseemus'; *osmolariteetti* 'nesteeseen liuenneiden aineiden määrä', kuvaa liuoksen konsentraatiota; *nesteytyspöhö*, 'liiallisesta nestehoidosta johtuva nesteen kertyminen keuhkokudokseen'

³⁵ *spondylartropatia* 'selkärangan nivelsairaus'

jostakin jotakin'. (KS s.v. *epäily, epäillä*). Esimerkin 62 *epäily* on kontekstissaan hyvin looginen, sillä se on kirjoitettu tekstin tulosityksi. Lapsi on lähetetty *astmaepäilyn* vuoksi tutkimuksiin, ja astmadiagnoosi varmistuu tai poissuljetaan myöhemmin tehtävissä tutkimuksissa. Esimerkissä 63 potilaalla on aiempien oireidensa ja tehtyjen tutkimusten perusteella epäilty selkärankareumaa, mutta tämä epäily ei kuitenkaan saanut varmistusta kyseisellä käynnillä.

Esimerkki 64 on väitelause. Lääkäri on tutkinut potilaan heijasteita eli refleksejä, ja hän kuvailee löydöksiään seuraavasti:

(64) Patellaheijasteet tulevat selvinä esiin, **muuta heijasteita en saa kunnolla esiin**³⁶ (T35 Ineu)

Esimerkin 64 väitelauseessa *muuta heijasteita en saa kunnolla esiin* voidaan sanoa kieltomuotoisen väitelauseen *en saa* olevan implikatiivinen. Myöntömuodossa se osoittaisi episteemistä varmuutta 'saan muut heijasteet kunnolla esiin', kun taas kieltomuodossaan se jättää asiantilan vähintäänkin epävarmaksi. Epävarmuuden tulkinnan lausumaan tuo erityisesti adverbimäärite *kunnolla*. On siis mahdollista, että muut heijasteet tulevat jollakin tavalla esiin, mutta eivät kuitenkaan kunnolla. Esimerkin 64 ensimmäinen lause *patellaheijasteet tulevat selvinä esiin* on väitelauseena episteemisesti varma, mikä luo kontrastia jälkimmäisen lauseen epävarmuuden kanssa.

5.9 Kysymysmerkki

Kysymysmerkki on tyypillisimmillään kysymysmuotoisen virkkeen päättävä välimerkki. *Kielikellossa* ilmestyneen artikkelin mukaan sulkeissa olevalla kysymysmerkillä voidaan osoittaa, että tekstissä on jokin epäselvä tai epävarma kohta. (Eronen 2006.) Tällaista kysymysmerkin käyttöä ilman syntaktista kysymyslauseetta esiintyy aineistossani 11 kertaa – tosin sillä erotuksella, että sulkeisiin on merkitty vain kaksi esiintymää. Kielenhuollon ohjeiden vastaisesti

---

³⁶ *heijaste* tässä 'tahdosta riippumaton liike, joka toistuu samanlaisena tietyn ärsyksen jälkeen'. Esimerkiksi patellaheijastetta tutkittaessa polvijänteeseen kopauttamalla reisilihas supistuu ja sääri heilahtaa eteenpäin.

ilman sulkeita olevilla kysymysmerkeillä on nähdäkseni kuitenkin sama epävarmuuden osoittamisen funktio, sillä nämäkään lauseet eivät ole syntaktisesti kysymyslauseita. Kysymysmerkki esiintyy aineistossani esimerkiksi NP:n jäljessä ilmaisemassa epävarmuutta siitä, onko potilaalla kyseinen diagnoosi tai ongelma (esimerkit 65–67).

(65) Näköhahmottamisen taidot? (T97 psigl)

(66) Toiminnallinen vika? (T44 neur)

(67) K56.1 Suolentuppeuma?³⁷ (T14 kiru)

Esimerkin 65 kysymysmerkki välittää epävarmuuden potilaan näköhahmottamisen taidoista. Edeltävästi tekstin kirjoittaja on kuvaillut potilaan toimintaa testitilanteessa, jossa tutkittavan täytyy osata kohdistaa katseensa tutkijan sormen osoittamaan suuntaan. Tämä ei ole kyseiseltä potilaalta onnistunut, minkä vuoksi hänen näköhahmottamisen taitonsa on kyseenalaistettu. Esimerkin 66 potilaalla on paljon erilaisia oireita, mutta lukuisissa tutkimuksissa ei ole löydetty sairauden merkkejä. Lääkäri epäilee, että kyseessä voi olla toiminnallinen vika. Esimerkin 67 ilmaus on kirjoitettu sairauskertomuksen kohtaan *diagnoosi*. Lääkärin laatiessa sairauskertomustekstiä periaatteena on, että jokaisesta käynnistä tehtävään sairauskertomusmerkintään tulee kirjata potilaan diagnoosi. Mikäli kyseinen diagnoosi ei ole varma, on tapana merkitä sen perään kysymysmerkki tai lyhenne *susp.* sanasta *suspicio* 'epäily'. Esimerkissä 67 diagnoosiksi on kirjattu suolentuppeuma, joka on merkitty epävarmaksi kysymysmerkkiä käyttämällä.

Kysymysmerkkiä käyttämällä tekstiä voi myös lyhentää ja kuitenkin samalla säilyttää episteemisen merkityksen. Seuraavassa esimerkin 68 tilanteessa potilaalla on veritauti, johon liittyy liian korkea veren valkosolujen määrä. Lääkäri pohtii hoitosuunnitelmassa Hydrea-lääkityksen aloittamista, jos valkosolujen määrä nousee yli määrätyn rajan.

---

³⁷ K56.1 'kansainvälisen tautiluokituksen ICD:n (International Classification of Diseases) mukainen koodi diagnoosille suolentuppeuma'; *suolentuppeuma* 'suolenosan tunkeutuminen viereisen suolenosan sisään'

(68) Jos leukosyyttitaso yli 70, konsultoidaan hematologia, Hydrean aloitus³⁸? (T21 onko)

Ilman kysymysmerkin käyttöä esimerkin 68 virke pidentyisi seuraavanlaiseksi: *Jos leukosyyttitaso yli 70, konsultoidaan hematologia ja mahdollisesti aloitetaan Hydrea.*

Olen edellä luvuissa 5.1–5.9 tarkastellut episteemisyyttä muotolähtöisesti, siis kielenaineksista käsin. Seuraavassa luvussa (5.10) vaihdan näkökulman muodosta merkitykseen.

5.10 Episteemisten merkitysten jakauma ja kontekstit

Tässä luvussa luon katsauksen siihen, miten edellisissä luvuissa esittelemieni kielenainesten välittämät merkitykset jakautuvat episteemisellä asteikolla ja millaisiin tilanteisiin potilaan hoidossa kyseiset merkitykset liittyvät.

Aineiston episteemisistä aineksista suurin osa sijoittuu episteemisen asteikon keskivaiheille. Eniten on todennäköisyyden ilmauksia (30 % esiintymistä), ja lähes yhtä paljon on epävarmuuden ja mahdollisuuden ilmauksia (29 % ja 24 %). Varmuuden ilmauksista on 16 esiintymää (9 %), mutta sen vastakohtana, mahdottomuuden, ilmauksia ei ole lainkaan. Episteemisten merkitysten esiintymien lukumäärät ja prosenttiosuudet on koottu taulukkoon 3.

---

³⁸ *leukosyytti* 'valkosolu', *hematologi* 'veritautien erikoislääkäri'. Hydrea on leukemian ja eräiden muiden veritautien hoidossa käytettävä lääke.

Taulukko 3. Episteemisten esiintymien lukumäärät ja prosenttiosuudet jaoteltuna merkityksen mukaan.

Episteeminen merkitys	Lukumäärä	Prosenttiosuus
Varmuus	16	9 %
Todennäköisyys	51	30 %
Mahdollisuus	40	24 %
Epävarmuus	49	29 %
Epätodennäköisyys	14	8 %
Mahdottomuus	0	0 %
Yhteensä	170	100 %

Varmuuden ilmaukset liittyvät pääasiassa lääkärin tekemiin havaintoihin potilaasta tai tälle tehdyistä tutkimuksista. Yleisimmät kielelliset keinot varmuuden ilmaisemiseen ovat *selvä-* ja *selkeä-*kantaiset adjektiivit ja adverbit (ks. luvut 5.5 ja 5.6). Episteemisestä varmuudesta puhuttaessa tulee muistaa, että varmin ilmaus on tunnusmerkitön indikatiivilause, joita ei tässä tutkimuksessa käsitellä, mutta jotka ovat sairauskertomusteksteissä yleisiä (ks. esim. Viinikka 2011; Kempainen 2017). Voidaankin ajatella, että varmuuden merkitsemiselle on oltava jokin syy. Tarve varmuuden ilmauksille voi motivoitua esimerkiksi siitä, että asiointi on muualla kontekstissa kyseenalaistettu. Tällöin varmuuden ilmauksille tulee vakuuttelun funktio. Kun tulkitaan varmuuden ilmauksia, tulee ottaa huomioon myös episteemisen paradoksin mahdollisuus.

Myös todennäköisyyden ilmaukset liittyvät lääkärin tekemiin havaintoihin potilaasta tai tehdyistä tutkimuksista, mutta mukana on myös esitietoihin liittyvää todennäköisyyttä. Tällainen esiintymä on esimerkissä 69:

(69) Potilas kertoo, että noin 10 vuotta sitten ollut viimeksi virtsatieinfektio ja tuolloin noussut pyelonefriitiksi ja sepsikseksi³⁹ ja **ilmeisesti** tulehdusta aivoissakin ollut. (T18 sis)

³⁹ *pyelonefriitti* 'munuaisaltaan ja munuaisen tulehdus'; *sepsis* 'verenmyrkytys'

Esimerkissä 69 lääkäri referoi johtolauseetta *potilas kertoo* käyttämällä potilaalta saamiaan esitietoja. Lääkäri pitää esitietoja muuten episteemisesti varmoina, mutta aivoissa olleen tulehduksen osalta jää mahdollisuus myös sille, että tulehdus ei ollut samaan tapaan varma kuin virtsatietulehdus tai verenmyrkytys. Aineistossa on sellaisia todennäköisyyden ilmauksia, jotka liittyvät aloitetun hoidon tehon arviointiin tai sairauden ennusteeseen. Esimerkin 70 tilanteessa potilaalle on aloitettu silmätulehduksen hoitoon antibioottivoide (*Chlora-salva*).

(70) Silmään Chlora-salvaa poliklinikalla ja jatkohoitona x 3 ja tämän viikon aikana **pitäisi** rauhoittua (T17 sil)

Lääkäriin käyttämän modaaliverbin *pitää* konditionaalinen funktio esimerkissä 70 on tulevan ennustaminen. Konditionaali luo vaihtoehtoisia tulevaisuuden tulkintoja. Kangasniemi (1992: 177–178) lukee konditionaalista *pitäisi* varmuuden ilmauksiin, mutta toteaa kuitenkin, että se on episteemistä varmuutta ilmaistessaan heikompi kuin *täytyisi*. Etenkin tulevaisuuteen suuntautuvia tapahtumia voidaan harvoin pitää varmoina, ja siksi *pitäisi*-verbin konditionaali asettuu pikemminkin todennäköisyyttä kuin varmuutta ilmaisemaan. Yleisimmät todennäköisyyden ilmaisukeinot aineistossani ovat adjektiivit ja adverbit, joista taajimmin käytettyjä ovat *ilmeinen*- ja *selvä/selkeä* -kantaiset sanat. Vaikutelmaverbien käyttö on myös tavallinen keino ilmaista todennäköisyyttä.

Mahdollisuuden ilmaisukeinoissa nousevat muista modaalisisista merkityksistä poiketen esiin kielipiilliset keinot: moduksen ja modaaliverbin yhdistelmä sekä konditionaalimodus. Mahdollisuutta ilmaistaan diagnoosivaihtoehtoihin ja myös tulevaisuuteen liittyen, eli esitetään vaihtoehtoisia toimintatapoja jatkohoidon suhteen tai arvioita hoidon tehosta. Konditionaalista käytön yleisyys selittyy sillä, että eri hoitovaihtoehtoja pohdittaessa asiointitilat sijoittuvat tulevaisuuteen. Esimerkissä 71 potilaalla on paksu, kutiseva arpi, jonka hoitoa vastaanotolla suunnitellaan. Aiempi hoitokeino ei ole ollut tehokas, ja lääkäri kirjoittaa tekstissä suunnitelmastaan uuden hoidon aloittamiseksi.

(71) Lastenkirurgi aloitellut viime vuoden loppupuolella silikonilaattahoitoa, tämä ei ilmeisesti ole oikein tuottanut tulosta ja nyt yhteistuumin päädytään kokeilemaan

Dermojet-injektiota⁴⁰, jolla ainakin kutina **saataisiin** pois ja arpi madaltumaan (T63 kiru)

Tässä konditionaali-ilmauksen *saataisiin* käyttö motivoituu useista toisiaan täydentävistä syistä. Ensinnäkin sillä ilmaistaan yksi vaihtoehtoinen asiointi, jonka merkitys on 'on mahdollista, että kutina saadaan pois'. Konditionaalimuodolla voidaan ilmaista myös aikomusta, jonka merkitys tässä on 'on aikomus saada kutina pois'. Sekä edellä mainittu vaihtoehtoinen asiointi että aikomus sijoittuvat tulevaisuuteen, jonne sijoittuvien mahdollisuuksien ilmaisemisessa konditionaalilla on keskeinen tehtävä.

Episteemisen epävarmuuden ilmaukset liittyvät tutkimushavaintojen lisäksi myös diagnoosin varmuuteen sekä suunnitellun tai aloitetun hoidon tehoon. Esimerkissä 72 pohditaan, miten potilaan astmaoireita tulisi hoitaa.

(72) Säännöllinen lääkehoito / siitepölyajan yli menevä lääkehoito?

Esimerkissä 72 lääkäri tuo esiin kaksi vaihtoehtoista toimintatapaa, jotka hän on erottanut vinoviivalla. Lääkitystä voidaan siis käyttää jatkuvasti läpi vuoden tai vaihtoehtoisesti vain siitepölykaudella, jolloin astmaoireita yleensä on enemmän kuin muulloin. Epävarmuuden ilmauksena lausuman lopussa on kysymysmerkki. Taajimmin käytettyjä epävarmuuden ilmaisukeinoja aineistossani ovat adjektiivit *epäselvä* ja kieltolauseessa esiintyvä *selvä*, kysymysmerkki sekä episteemiset kehysilmaukset.

Aineistoni vähälukuisista epätodennäköisyyden ilmauksista käytetyin on kieltolauseessa esiintyvä konditionaali (5 es.). Myös kieltolauseessa esiintyvää potentiaalia käytetään samassa tarkoituksessa. Kieltoimuotoisen konditionaalin esiintymä on esimerkiksi 73. Kyseessä on tilanne, jossa potilas on omatoimisesti vähentänyt hänelle aiemmin määrättyä epilepsialääkitystä.

---

⁴⁰ Dermojet on laite, jolla ruiskutetaan lääkeainetta ihon sisään.

(73) Selkeän epilepsialle altistavan syyn johdosta **en** lääkkeettömänä potilasta **uskaltaisi** pitää (T16 neur)

Esimerkin 73 konditionaalinen funktio on kontrafaktuaalisuuden osoittaminen. Lääkäri ilmaisee, että reaali maailmassa 'hän ei uskalla jättää potilasta ilman epilepsialääkitystä', mutta on jokin toinen vaihtoehtoinen maailma, jossa potilas voisi olla ilman lääkitystä. Tämä maailma voi olla potilaan maailma, jossa hän on uskaltanut jättää lääkkeitään käyttämättä joko omasta päätöksestään tai jonkun toisen lääkärin ohjaamana. Yksikön ensimmäisen persoonamuodon käyttö korostaa sitä, että kyseessä on nimenomaan tekstin laatineen lääkärin oma kannanotto tilanteeseen. Aineiston epätodennäköisyyden ilmaukset liittyvät yleisimmin diagnoosin varmuuden arviointiin sekä tulevan hoidon suunnitteluun.

Lähelle episteemistä mahdottomuutta tullaan esimerkin 74 esiintymässä. Siinä kuntoutuslääkäri arvioi potilaan mahdollisuuksia saada eläkelaitokselta tukea ammatilliseen kuntoutukseen:

(74) Eläkelaitosten tukea ammatillisen kuntoutuksen toimiin ja esim. em. pätevyityskoulutukseen **ei** näillä sairausperusteilla **ole** nähdäkseni **mahdollista saada** (T42 kun)

Ilman *nähdä*-verbin A-infinitiivin translatiivia *nähdäkseni* ilmauksessa olisi kyse episteemisestä mahdottomuudesta: *eläkelaitosten tukea [-] ei ole mahdollista saada*. Adverbiaalistunut *nähdäkseni* tuo lausumaan kuitenkin episteemisen epävarmuuden lisän (VISK § 1607). Sillä on myös evidentialista merkitystä 'omien päätelmieni mukaan eläkelaitosten tukea ei ole mahdollista saada'. Toinen lähestulkoon episteemiseksi mahdottomuudeksi tulkittava esiintymä on seuraavanlainen:

(75) Katsottu, että Antabus-hoito **ei ole mahdollinen** maksatilanteen vuoksi (?) (T28 ge)

Sulkeisiin sijoitetun kysymysmerkin liittäminen eksplisiittisesti mahdottomuutta ilmaisevaan lausumaan *ei ole mahdollinen* vie lausuman kokonaistulkinnan epävarmuuden suuntaan. Kontekstista ei kuitenkaan varmuudella selviä, mikä kysymysmerkin vaikutusala on. Voi olla, että kirjoittaja asettaa kyseenalaiseksi jonkun muun tekemän tulkinnan Antabus-hoidon

mahdollisuudesta eikä hoitoa sinänsä. Käyttämällä passiivimuotoa *[on] katsottu* kirjoittaja jättää avoimeksi sen, kuka on tulkinnut Antabus-hoidon mahdottomaksi.

Seuraavassa luvussa 6 käsittelen evidentialiaalisia kielenaineksia samaan tapaan kuin olen tässä luvussa käsitellyt episteemisiä aineksia.

6 Evidentiaaliset kielenaineokset sairauskertomuksissa

Tämän luvun aluksi kerron yleisiä havaintoja aineiston evidentiaalisista kielenaineuksista. Ensin kerron käytettyjen kielellisten keinojen yleisyydestä, ja siirryn sitten käsittelemään kutakin kielellistä keinoa omassa alaluvussaan (luvut 6.1–6.4). Lopuksi kerron, millaisia merkityksiä käytetyillä evidentiaaleilla välitetään (luku 6.5).

Evidentiaalisia kielenaineoksia on aineistossa yhteensä 73 esiintymää. Käytetyin evidentiaalisuuden ilmaisukeino ovat postpositioliasekkeet *jkn mukaan*, *jkn mielestä* tai *jkn perusteella*. Toiseksi yleisimpiä keinoja ovat adverbit ja partikkelit. Aineiston evidentiaalien lukumäärät ja prosenttiosuudet evidentiaalisuuden ilmaisukeinon mukaan luokiteltuna olen koonnut taulukkoon 4.

Taulukko 4. Evidentiaalisuuden ilmaisukeinojen lukumäärä ja prosenttiosuus.

Modaaliaineoksen tyyppi	Lukumäärä	Osuus
Postpositioliaseke	37	51 %
Adverbit ja partikkeli	22	31 %
Muu leksikaalinen keino	10	13 %
Tempus (perfekti)	4	5 %
Yhteensä	73	100 %

Siirryn seuraavaksi käsittelemään evidentiaalisia kielenaineoksia tarkemmin. Aloitan postpositioliasekkeista (luku 6.1).

6.1 Postpositioliaseke

Postpositioliaseke *jkn mukaan* on aineistoni yleisimmin käytetty keino tiedon lähteen osoittamisessa. Siitä on 27 esiintymää. Tiedon lähteeksi postpositioliasekkeella on merkitty esimerkiksi potilas, tämän omainen, toinen lääkäri tai muu sairauskertomusteksti. Potilaalta saaduista tiedoista on seuraavanlaisia esiintymiä (esim. 76–77). Esimerkin 76 potilaalla on

aiemmin ollut vaikean sairauden vuoksi säännölliset kontrollit toisen erikoisalan poliklinikalla. Esimerkissä 77 on kyseessä iäkkään ja monisairaana potilaan anemian syyn selvittäminen. Yksi syy anemialle voi olla suolistoverenvuoto, joka aiheuttaa ulosteen värin muuttumisen.

(76) **Potilaan mukaan** nykyisin ei kontrolleja (T10 anes)

(77) **Potilaan mukaan** ulosteiden väri on ollut normaali (T8 onko)

Tarve tiedon lähteen ilmaisemiseen voi johtua siitä, että halutaan antaa mahdollisuus tiedon luotettavuuden arviointiin. Esimerkin 76 tilanteessa tieto kontrollien loppumisesta olisi voinut vaihtoehtoisesti olla peräisin myös sairauskertomuksesta tai sairaalan ajanvarausjärjestelmästä. Esimerkissä 77 tieto ulosteiden väristä voisi vaihtoehtoisesti olla peräisin hoitoyksiköstä, josta potilas on siirtynyt tutkittavaksi sairaalaan. Tieto voisi olla peräisin myös lääkärin itsensä tekemästä tutkimuksesta. Lääkärillä ja potilaalla voi olla erilainen käsitys siitä, millainen on normaali ulosteiden väri, ja siksi tiedon lähteen merkitseminen on tarpeen.

Potilaan läheiseltä saadusta tiedosta on esimerkit seuraavassa (esim. 78–80). Esimerkin 78 potilas on pieni vauva, jonka kuuloa tutkitaan korvapoliklinikalla. Lääkäri on kirjoittanut esitietoihin äidin käsityksen vauvan kuulosta. Esimerkissä 79 on puhe potilaan käyttämien rauhoittavien lääkkeiden kulutuksesta, ja esimerkissä 80 on kyseessä käynti uniapneaepäilyyn vuoksi.

(78) **Äidin mukaan** vaikuttaa kuulevan hyvin (T51 kor)

(79) **Miehen mukaan** ylimääräistä käyttöä ei ole ollut (T19 rav)

(80) **Puolison sanojen mukaan** öisin hengityskatkoksia, kuorsaamista. (T22 keu)

Tarve merkitä tiedon lähde voi johtua myös siitä, että potilas itse ei pysty antamaan esitietoja, kuten on esimerkin 78 potilaana olevan vauvan tapauksessa. Lääkärillä on usein muutoinkin tarve saada tietoja potilaan läheisiltä, sillä potilas ei välttämättä itse pysty arvioimaan tilannettaan objektiivisesti. Esimerkiksi kuulon huonontuessa potilas saattaa tottua tilanteeseen eikä osaa itse raportoida kuulon huononemista, mutta läheiset ovat sen huomanneet. Joissakin tilanteissa potilaalla saattaa olla tarve olla kertomatta totuutta tilanteestaan. Esimerkin 79

potilaalla saattaisi olla motiivi valehdella rauhoittavien lääkkeiden kulutuksesta, ja siksi miehen merkitseminen tiedon lähteeksi voi tehdä tiedosta luotettavamman. Unen aikaisista hengityskatkoksista tai kuorsaamisesta potilas ei pysty itse raportoimaan, ja siksi esitiedot on merkitty puolisolta saaduiksi esimerkissä 80.

Muusta terveydenhuollon yksiköstä saadusta tiedosta on seuraavanlaisia esiintymiä (esim. 81–82). Esimerkissä 81 viitataan puheterapeutin laatimaan palautteeseen potilaan puheen kehityksestä puheterapian aikana. Esimerkin 82 potilaalla on veressään epäselvä valkosolujen ylimäärä, jonka syytä selvitetään.

(81) **Palautteen mukaan** [potilaan nimi] ilmaisutaidot ovat puheterapian myötä edenneet niin, että lausetasoinen puhe on saavutettu (T38 puhe)

(82) Konsultoitu neutrofiliasta lääkäri [lääkärin nimi], **jonka mukaan** krooninen neutrofiilivoittainen leukemia ei ole täysin poissuljettu vaikka luuydinaspiraatiassa ei krooniseen myeloiseen viittaavaa ollutkaan⁴¹ (T21 onko)

Esimerkin 81 evidentialisella ilmauksella halutaan merkitä tieto saaduksi nimenomaan puheen kehityksen arvioinnin ammattilaiselta, puheterapeutilta, eikä esimerkiksi maallikon arvioksi puheen kehittymisestä. Tiedon alkuperän ilmaisemisella korostetaan tässä tapauksessa tiedon luotettavuutta. Sama funktio on esimerkin 82 *jnkn mukaan* -postpositioliousekkeella.

Mainitseamalla lääkärin nimi vedotaan lääkärin auktoriteettiasemaan, sillä kyseinen lääkäri on erikoistunut veritautien hoitoon.

Postpositioliousekkeet *jnkn mielestä* ja *jnkn perusteella* ovat käytötavaltaan samankaltaisia kuin lauseke *jnkn mukaan*. Aineistossa on näistä seuraavanlaisia esiintymiä (esim. 83–85). Esimerkissä 83 on kyseessä vauvan näkökyvyn arviointi ja esimerkissä 84 puolestaan iäkkään, muistisairaana potilaan liikuntakyvyn arviointi. Esimerkin 85 tekstissä on tutkittavana keskittymisvaikeuksista

---

⁴¹ *neutrofilia* 'tietyn tyyppisten valkosolujen (*neutrofiilien*) ylimäärä veressä'; *krooninen neutrofiilivoittainen leukemia* ja *krooninen myeloinen [leukemia]* 'pitkäaikainen verisyöpä, jolle on tyypillistä valkosolujen ylimäärä'

kärsivä lapsi. Oireiden arviointiin käytetään seulontalomakkeita, joita täytetään sekä kotona että koulussa tai päivähoitossa.

(83) **Äidin mielestä** seurailee hyvin katseellaan (T36 sil)

(84) Muutoinkin kävely **tyttären mielestä** muuttunut aiempaa lyhytaskelisemmaksi (T95 pslg)

(85) Lapsen keskittymisvaikeudet korostuvat kotiloissa keskittymisvaikeuksien **seulontalomakkeiden perusteella** (T37 lneu)

Esimerkin 83 tekstin kirjoittaja on nähnyt tarpeelliseksi ilmaista, että nimenomaan äiti on arvioinut vauvan näkökykyä eikä vaikkapa neuvolan terveydenhoitaja. Samoin esimerkin 84 tilanteessa halutaan tuoda esiin, että arvio potilaan kävelytyylin muuttumisesta on tyttären eikä esimerkiksi potilaan itsensä tai tekstin kirjoittajan. Esimerkissä 85 lääkäri tuo esiin, että tutkittavana olevan lapsen keskittymisvaikeudet korostuvat kotona nimenomaan seulontalomakkeiden tietojen perusteella eivätkä esimerkiksi vanhempien mukaan. Toisesta kohdin kyseistä tekstiä käy ilmi, että keskittymisvaikeuksia on ollut sekä kotona että koulussa, mutta seulontalomakkeen tiedoista nousevat esiin erityisesti kotona esiintyvät oireet. Esimerkeissä 83 ja 84 käytetty *jnkn mielestä* tuo ilmaukseen erilaisen semanttisen sävyn kuin ilmauksessa *jnkn mukaan* olisi. *Mielestä* vihjaa, että kyseessä on mielipide eikä fakta. Näin ollen kyseisillä ilmauksilla voidaan ajatella olevan myös episteemistä merkitystä.

6.2 Evidentiaaliset adverbit ja partikkelit

Yleisin evidentiaalisesti käytetty adverbi aineistossani on *anamnestisesti*. Siitä on 3 esiintymää. Latinan sanaa *anamnesis* 'muistaminen' käytetään *esitietojen* synonyymina. Esimerkissä 86 se on lyhennetty muotoon *anam:sti*. Siinä lääkäri pohtii syytä potilaan alaraajojen huonolle toiminnalle. Yksi diagnoosivaihtoehto on selkäytimen pääteosan puristuminen eli *cauda equina -oireyhtymä*. Tähän oireyhtymään liittyy muitakin oireita kuin alaraajojen heikentynyt lihasvoima, kuten virtsaamisvaikeus. Esimerkissä 87 lääkäri arvioi potilaan vatsan alueen oireita.

(86) **anamnestisesti** ei cauda-oireita⁴² (T3, onko)

(87) **Anam:sti** suolen ja virtsan toiminnassa ei poikkeavaa (T78 yle)

Käyttämällä adverbiä *anamnestisesti* lääkäri merkitsee tiedon potilaalta saaduksi. Tarve merkitä tieto potilaalta saaduksi on sama kuin postpositiolla *jnkn mukaan* käytettäessä (ks. luku 6.1). Edeltävissä esimerkeissä 86–87 lääkäri on halunnut merkitä tiedon *anamnestiseksi* erotukseksi vaikkapa hänen omiin tutkimushavaintoihinsa perustuvasta tiedosta.

Adverbi *anamnestisesti* esiintyy myös yhdessä toisen adverbin, *kliinisesti*, kanssa. Latinan *clinicus* merkitsee 'sairaanhoidollista' (Lääketieteen termit s.v. *kliininen*). Tässä kontekstissa *kliinisesti* tarkoittaa kliinisiin tutkimuksiin perustuvaa, eli lääkärin potilasta katselemalla, kuuntelemalla, tunnustelemalla tai erilaisia toiminnallisia testejä tekemällä saatuihin havaintoihin perustuvaa.

(88) Anamnestisesti ja **kliinisesti** potilaalle todennäköisesti kehittynyt CRPS⁴³ (T9 anes)

Sanavalinnoilla *anamnestisesti* ja *kliinisesti* lääkäri kertoo, että hänen tekemänsä kipuoireyhtymän diagnoosi perustuu sekä potilaan kertomaan että hänen tekemiinsä tutkimushavaintoihin. Kokemukseni mukaan *anamnestisesti* ja *kliinisesti* ovat varsin tavallisia ilmauksia sairauskertomusteksteissä. Muita aineistoni evidentialisia adverbejä ovat *subjektiivisesti*, jolla tarkoitetaan potilaan omaa kokemusta, sekä *jnkn mukaisesti*, jota käytetään viittaamaan sairauskertomustekstistä saatuun tietoon. Näistä esimerkit seuraavassa (esimerkit 89–90):

(89) **Subjektiivisesti** potilaan vointi ei ole muuttunut (T90 ge)

(90) Edellä olevan sanelun **mukaisesti** eturauhassyöpä jo 8 vuoden ajan. (T6 onko)

Esimerkin 89 *subjektiivisesti*-adverbin käyttö motivoituu siitä, että potilaan laboratorioarvoissa on tapahtunut muutoksia, mutta hänen oma kokemuksensa voinnistaan ei ole muuttunut.

Esimerkissä 90 lääkäri kertoo tiedon potilaan eturauhassyövän sairastamisajasta olevan peräisin

⁴² *cauda-oireet* 'selkäytimen pääteosan puristumisesta johtuvat oireet' (Lääketieteen termit, s.v. *cauda equina* -oireyhtymä)

⁴³ CRPS (lyh. eng. complex regional pain syndrome) 'monimuotoinen kipuoireyhtymä'

nimenomaan potilasasiakirjoista erotukseksi esimerkiksi hänen omasta muistinvaraisesta tiedostaan tai potilaalta saadusta tiedosta. *Mukaisesti*-adverbi on käyttötarkoitukseltaan ja myös syntaktisilta ominaisuuksiltaan samankaltainen kuin postpositioliouseke *jnkn mukaan*, jota käsittelin luvussa 6.1.

Yleisin aineistossani esiintyvä evidentialinen partikkeli on päättelyä osoittava *siis*. Sen esiintymiä on 14, ja näistä ovat esimerkit 91–93. Esimerkin 91 tekstissä on aiemmin selvitetty seikkaperäisesti potilaan hemoglobiiniarvon kehittymistä edeltävien viikkojen aikana, ja lääkäri esittää päätelmänään seuraavaa:

(91) hemoglobiini laskenut **siis** lyhyessä ajassa (T8 onko)

Esimerkin 91 kaltaista partikkelin *siis* evidentialista käyttöä on myös esimerkeissä 92 ja 93. Edeltävästi lääkäri on kirjoittanut potilaan oireiden kehittymisestä. Aluksi potilaalla oli ollut niin sanottuun hiirikäsioireyhtymään sopivia oireita, mutta myöhemmin oireet olivat muuttuneet toisenlaisiksi. Esimerkin 93 tekstissä potilaasta oli tehty sairaalaan kaksi erillistä lähetettä tähytystutkimuksiin. Tutkimukset oli päätetty tehdä samalla käynnillä.

(92) Hiirikäsi-oireyhtymän oireet **siis** on lievittyneet (T45 fysi)

(93) Päädytty **siis** nyt sekä kolonoskopiaan että gastroskopiaan samassa yhteydessä (T76 ge)

Sekä esimerkissä 92 että 93 partikkeli *siis* välittää lääkärin päättelyä aiemmin teksteissä esiintyneistä seikoista, kuten oireiden muuttumisesta (esim. 92) tai siitä, että kaksi tutkimusta tehdään samalla käynnillä (esim. 93). Seuraavassa esimerkissä (94) esiintyy myös partikkeli *siis*, mutta sen funktio ei ole niin selvästi päättely kuin aiemmissa. Esimerkin 94 tekstissä lääkäri selittää, miten potilas on välillä ollut hoidossa keskussairaalassa ja välillä terveyskeskuksessa.

(94) Edelleen tk:n vuodeosastolla, välillä **siis** [sairaalan nimi] keskussairaalassa ollut osastohoidossa⁴⁴ (T3 onko)

---

⁴⁴ *tk* lyh. terveyskeskus

Esimerkin 94 partikkelilla *siis* voidaan ajatella olevan jonkinlaista kirjoittajaa itseään korjaavaa funktiota. Hän on ensin kertonut potilaan olevan terveyskeskuksessa, mutta täydentää sitten, että potilas on välillä ollut myös keskussairaalassa.

Aineistossa on yksi esiintymä partikkelista *tiettävästi*. *Tiettävästi*-partikkelia tutkinut Jaakola (2011) pohtii artikkelinsa aluksi, onko *tiettävästi* adverbi vai partikkeli. Hän toteaa sanan *tiettävästi* sijoittuvan myös VISK:n luokittelussa adverbien ja partikkelien välimaastoon, mutta valitsee käyttöönsä kuitenkin partikkelien luokan, mikäli luokittelu ylipäänsä on tarpeen (mas. 516). Jaakolan esimerkkiä noudattaen olen luokitellut sanan *tiettävästi* partikkeliksi. Esimerkki 95 on muistiongelmien vuoksi tutkittavana olevan henkilön esitiedoista.

(95) Tutkittavan suvussa on **tiettävästi** kahdella tädillä ollut muistiongelmia (T95 pslg)

Käyttämällä evidentiaalia *tiettävästi* kirjoittaja osoittaa tiedon muualta saaduksi, mutta ei spesifioi tiedon lähdettä. Oma kielitajuni tulkitsee sen tässä kontekstissa myös episteemiseksi merkityksessä 'on mahdollista, että kahdella tädillä on ollut muistiongelmia'. Tämäkin esimerkki kuvaa mielestäni hyvin sitä, että episteeminen ja evidentiaalinen merkitys voivat kietoutua niin tiiviisti toisiinsa, ettei niiden erottaminen ole mahdollista – eikä välttämättä aina tarpeellistakaan.

6.3 Muut leksikaaliset keinot

Tähän luokkaan jäi evidentiaalisiksi arvioimiani kielenaineksia, joita ei voinut luontevasti sijoittaa mihinkään aiemmin mainituista luokista. Tämän kategorian kielenainekset ovat erilaisia nominilausekkeita tai kehysilmausten kaltaisia rakenteita. Sana *anamneesi* esiintyy myös tässä kategoriassa, kuten adverbeissakin (ks. luku 6.2), ja sen käyttö esimerkeissä 96–97 on samankaltaista kuin aiemmin esittelemälläni adverbillä *anamnestisesti*. Seuraavissa esimerkeissä lääkäri kirjoittaa potilaalle aiemmin tehdyistä toimenpiteistä (esim. 96) sekä siitä, että potilaalla ei ole aiemmin ollut sokeritautia (esim. 97).

(96) **anamneesissa** potilaalta aiemmin kohtu ja vasen munasarja poistettu (T5 gyne)

(97) **anamneesissa** aiemmin siis ei sokeritautia (T29 teho)

Sanomalla, että *jtkn on anamneesissa* lääkäri ilmaisee, että jokin tieto on esitietoja eli potilaalta saatua tietoa. Erityisesti *anamneesissa* viittaa johonkin, joka on tapahtunut aikaisemmin, ennen nykysairautta. Rinnakkaisilmaus esimerkin 96 lausumalle voisi olla esimerkiksi *potilaalta on aiemmin poistettu kohtu ja vasen munasarja* ja esimerkin 97 lausumalle *potilaalla ei ole siis aiemmin todettu sokeritautia*.

Seuraavassa on esimerkki episteemisen kehysilmauksen kaltaisesta evidentialisuutta välittävästä kehysilmauksesta (esim. 98). Tekstissä kerrotaan keskustelusta, jota on käyty potilaan, tämän puolison ja psykiatristen sairaanhoitajien kesken.

(98) **Keskustelussa tulee myös esille**, että puolisoilla avohoidon tukena työntekijät mielenterveyspuolelta (T25 yps)

Funktioltaan ja syntaktisilta ominaisuuksiltaan esimerkin 98 kaltainen kehysilmaus on epäsuoran esityksen kaltainen, ja se voitaisiin ilmaista rinnakkaisilmauksella *puolisot kertovat, että heillä on avohoidon tukena työntekijät mielenterveyspuolelta*. Tekstin laatija halunnee välittää käsityksensä siitä, että tieto on nimenomaan peräisin keskustelusta eikä esimerkiksi potilasasiakirjoista.

6.4 Perfekti

Finiittiverbin perfektillä voidaan osoittaa päättelyä ja referointia (VISK § 1496; Seppänen 1997). Tällaisesta perfektin käytöstä on aineistossa neljä esiintymää, joista kahta käsittelen seuraavaksi (esim. 99–100). Esimerkin 99 potilaan keuhkopussinesteestä on tehty solututkimus, jossa soluja luokitellaan niiden pahanlaatuisuudesta kertovien piirteiden mukaan. Esimerkissä 100 on puolestaan puhe käden oireista kärsineen potilaan kuntoutuksesta.

(99) Pleuranesteestä luokka 3 voisi olla pienisolainen syöpä tai sitten lymfooma⁴⁵, mutta korkeampaa luokkaa kuin 3 **ei ole uskallettu** antaa (T20 keu)

(100) Kuntoutujalla **on siis ollut** pitkäaikainen ja vaikeaoireinen hiirikäsi-oireyhtymä oikean, dominantin yläraajan puolella. (T42 kun)

Esimerkissä 99 lääkäri kertoo, että joku on antanut solunäytteelle luokan 3. Tämä tekijä jää passiivin käytön vuoksi tuntemattomaksi. *Uskaltaa*-verbiä käyttämällä lääkäri myös antaa ymmärtää, että korkeampi luokka olisi ollut hänen mielestään oikeampi. Esimerkin 100 tekstiä edeltää sivun mittainen kuvaus potilaan moninaisista oireista. Lääkäri aloittaa yhteenvetonsa tilanteesta tekemällä johtopäätöksen, jossa hän käyttää sekä perfektii että partikkelia *siis* sen osoittamiseen, että kyseessä ovat hänen omat päätelmänsä. Puhekielen perfektii-ilmauksia tutkineen Seppäsen (1997: 14–15) aineistossa on samanlaisia esiintymiä, joissa on evidentialisten perfektii-ilmausten lisäksi muitakin arvelua tai päättelyä osoittavia kielenaineita.

6.5 Evidentialien välittämät merkitykset

Selvästi yleisin aineistoni evidentialisten kielenainesten välittämä merkitys on tiedon osoittaminen muualta saaduksi. Toiseksi yleisin merkitys on päättelyn osoittaminen. Esitän evidentialisten kielenainesten välittämien merkitysten lukumäärät ja prosenttiosuudet taulukossa 5.

Taulukko 5. Evidentialisuuden esiintymien lukumäärät ja prosenttiosuudet jaoteltuna merkityksen mukaan.

Evidentialinen merkitys	Lukumäärä	Prosenttiosuus
Muualta saatu tieto	49	67 %
Päättely	20	27 %
Oma havainto	4	6 %
Yhteensä	73	100 %

⁴⁵ *pleuraneste* 'keuhkopussissa oleva neste'; *lymfooma* 'imukudoksen syöpä'

Päättelyä osoittavista aineksista valtaosa koostuu partikkelista *siis*. Joukossa on myös kaksi A-infinitiivin translatiivin esiintymää, joista toinen on seuraavassa esimerkissä 101.

(101) Sinänsä hiirikäsiongelma **käsittääkseni** väistyi mutta jonkin näköinen toiminnallinen motorinen kömpelyys oikeassa yläraajassa tämän jälkeen [-] (T44 neur)

Esimerkin lausuman kirjoittanut lääkäri on katsonut tarpeelliseksi ilmaista, että tieto potilaan hiirikäsiongelmien väistymisestä perustuu hänen itse päättelemällä muodostamaansa käsitykseen eikä esimerkiksi potilaan kertomaan tai sairauskertomustietoon. Sanalla *käsittääkseni* voidaan ajatella olevan myös episteemistä epävarmuutta tuovaa sävyä. *Käsittääkseni* antaa ymmärtää, että kyseessä on kirjoittajan käsitys asiointilasta eikä välttämättä fakta.

Omiin havaintoihin perustuvaa tietoa ilmaistaan myös esimerkin 102 tavalla:

(102) Mutta multippelit tuumorivarjostumat⁴⁶ joita **allekirjoittaneen silmiin** jopa enempi kuin aikaisemmin (T20 keu)

Esimerkin 102 tekstissä lääkäri kuvailee potilaan keuhkokuvassa näkyviä lukuisia kasvaimia. Hän kertoo havaintonsa perustuvan siihen, mitä on omin silmin nähnyt kuvassa. Kokemukseni mukaan rakenteen *allekirjoittaneen mielestä / silmiin / korviin* on varsin yleisesti käytetty sairauskertomusteksteissä. Tällaisella lausumalla voidaan tulkita olevan myös episteemistä merkitystä. Lausuma jättää avoimeksi myös vaihtoehdon, että joku toinen näkee asian eri tavalla.

Olen nyt analysoinut aineistoni episteemisiä ja evidentialisia aineksia sekä muodon että merkityksen näkökulmasta. Jatkan tutkimustulosten esittelyä kertomalla siitä, miten modaaliainekset jakautuvat sairauskertomusteksteissä.

---

⁴⁶ *multippeli* 'monilukuinen'; *tuumori* 'kasvain'

7 Modaaliainesten jakautuminen sairauskertomusteksteissä

Tässä luvussa kerron modaaliainesten jakautumisesta sairauskertomustekstin sisällä (luku 7.1). Esittelen lyhyesti myös niitä tekstejä, joissa on paljon modaalaisia aineksia (luku 7.2), sekä niitä, joissa modaalaisia aineksia ei ole lainkaan (luku 7.3).

7.1 Modaaliset ainekset sairauskertomustekstien eri osissa

Aineiston sairauskertomusteksteissä modaalaisia aineksia esiintyy 24:n eri otsikon alla. Sekä episteemisten että evidentialisten kielenainesten esiintymiä on eniten *Esitiedoissa*. Olen koonnut taulukkoon 6 ne otsikot, joiden alla esiintymiä on 10 tai enemmän.

Taulukko 6. Modaalisten kielenainesten lukumäärä sairauskertomustekstin eri osien ja modaalisuuden lajin mukaan jaoteltuna. Mukana ovat ne osat, joissa modaalaineksia on 10 tai enemmän.

Otsikko	Episteemisten ainesten lukumäärä	Evidentialisten ainesten lukumäärä	Modaalitieteilijät yhteensä
Esitiedot	36	37	73
Jatkosuunnitelma	35	1	36
Nykytila	32	6	38
Neuropsykologinen tutkimus	15	1	16
Konsultaatiovastaus	14	3	17
Tutkimukset	11	4	15

Episteemisten ja evidentialisten kielenainesten runsas esiintyminen *esitiedoissa* kertoo siitä, että kyseisessä sairauskertomustekstin osassa on tarve ilmaista sekä tiedon alkuperää että arvioida tiedon varmuutta episteemisellä asteikolla. Otsikon *jatkosuunnitelma* alle kirjoitettaviin tietoihin puolestaan ei enää yleensä ole tarve kirjata tiedon alkuperää, sillä nimensä mukaisesti siihen osaan tekstiä kirjoitetaan tulevaisuuteen suuntaavasti potilaan hoitosuunnitelmaa, jossa taasen voi olla tarpeen esittää vaihtoehtoisia asiointiloja jatkohoitoa koskien. *Nykytila*-otsikon alle lääkäri

kirjoittaa tekemänsä tutkimushavainnot, joiden episteemistä varmuutta tai epävarmuutta on joskus tarpeen ilmaista. Tässä osassa tekstiä esiintyvät evidentialit liittyvät tavallisimmin lääkärin tutkimushavainnoista tekemiin päätelmiin. Aineistostani nousee esiin yksi psykologian alan teksti, jossa on muihin teksteihin nähden poikkeuksellisen paljon modaalaisia aineksia. Siksi kyseisen tekstin otsikko *neuropsykologinen tutkimus* on myös yksi niistä otsikoista, jonka alla on eniten modaalaisia aineksia. Käsittelen kyseistä tekstiä ja muita paljon modaaliaineksia sisältäviä tekstejä seuraavassa luvussa 7.2.

7.2 Paljon modaaliaineksia sisältävät tekstit

Sellaisia tekstejä, joissa on modaaliainesten esiintymiä kymmenen tai enemmän, on aineistossani neljä. Eniten modaalaisia aineksia on psykologian alan tekstissä numero 95. Teksti on pitkä, kaksi sivua, ja sen on laatinut psykologi. Potilaalla epäillään muistihäiriötä, minkä vuoksi hänelle on tehty paljon erilaisia tutkimuksia. Tilanteeseen liittyy monenlaista epävarmuutta, mikä selittää episteemisten aineiden runsauden.

Muut paljon episteemisiä aineksia sisältävät tekstit ovat selvästi lyhyempiä kuin edellä selostettu psykologian teksti. Tekstejä yhdistää se, että niissä kuvatut tilanteet ovat monimutkaisia tai epäselviä joko sairauden aiheuttajan, hoidon tai ennusteen kannalta. Edellä mainittuja seikkoja on tarve ilmaista episteemisin kielenaineksin. Teksti numero 3 (syöpätaudit) sisältää useita evidentialisia aineksia. Sen kirjoittanut lääkäri on nähnyt tarpeelliseksi useassa eri kohdassa tuoda ilmi, mistä esitiedot ovat peräisin tai osoittaa jonkin tiedon itse päättelemäkseen.

7.3 Tekstit, joissa ei ole lainkaan modaaliaineksia

Suurin osa niistä aineistoni 27 tekstistä, joissa ei ole lainkaan modaalaisia aineksia, on lyhyitä. Tekstit käsittelevät esimerkiksi aiemmin todetun sairauden kontrollikäyntiä, johon ei liity mitään epävarmaa tai epäselvää. Useissa teksteissä potilaan taudinkuva on hyvin tyypillinen, eikä tutkimuksissa tai hoidossa ole mitään spekulatiivista. Esimerkkinä tällaisesta on ihotautien alaan kuuluva teksti, josta on alla hieman pidempi katkelma (esim. 104).

(104) Potilaalla todetaan kauttaaltaan kasvojen alueella kaulalla ja ylävartalolla ärtyisiä punoittavia eczemaaläiskiä. PRICK perus- ja ruoka-ainesarjan testauksessa ei allergioita. Hoidoksi kasvoihottumaan viikon ajan Apolar emulsiovoide, jatkoksi Elidel emulsiovoide. Elidel voidetta saa täältä näytteeksi. Kirjoitetaan B-todistus lääkkeen korvattavuudesta. Perusvoiteeksi Ceralan. Aluksi silmäluomiin Oftan dexa, myöhemmin Elidel⁴⁷. (T48 iho)

Esimerkin 104 teksti on tyyliltään hyvin toteavaa ja episteemisesti varmaa. Siinä esiintyy sairauskertomustekstille ja muullekin virkakielelle varsin tyypillistä passiivin käyttöä (ks. esim. Tiililä 2007; Viinikka 2011; Kemppainen 2017) sekä finiittiverbittömiä rakenteita (Kallio 2008: 18).

Tyypillinen esimerkki tekstistä, joka ei sisällä lainkaan modaalisia aineksia, on sairaalassa syntyneen vauvan kotiinlähtötarkastus. Jos synnytyksessä tai vauvan ensimmäisissä elinpäivissä ei ole ollut mitään tavallisesta poikkeavaa, noudattavat tekstit samanlaista kaavaa. Ne sisältävät paljon numeerista tietoa ja lyhenteitä. Kotiinlähtötarkastusten tekeminen ja niistä kirjoittaminen ovat vastasyntyneitä hoitaville lastenlääkäreille jokapäiväisiä ja rutiininomaisia tehtäviä. Seuraavassa on katkelma muutaman päivän ikäisen vauvan kotiinlähtötarkastuksen tekstistä (esimerkki 105).

(105) Kyseessä on [äidin ikä]-vuotiaan äidin ensimmäinen synnytys. Äidin veriryhmä O, Rh +, vasta-aineet negatiiviset. Streptokokkiviljely negatiivinen. Raskaudenkesto 42+2. Kalvot puhkaistiin sairaalassa 31 min ennen synnytystä. Lapsivesi tavallinen, KTG normaali. Synnytyksen kesto yhteensä 6 t 9 min, ponnistusvaihe 24 min. ISP 6 %. Alateitse syntynyt poika, apgar 9/10/10. Syntymäpaino 4150 g/pit. 51,2 cm/pään ympärys 36,7 cm. Saturoinut ad 98 %. TSH 1,519. Kuulontarkastus +/+⁴⁸. (T60 las)

⁴⁷ *eczema* 'ihottuma'; *PRICK* 'ihopistokoe, jolla tutkitaan välitöntä allergiaa'

⁴⁸ *Rh* lyh. *rhesus* 'veriryhmäjärjestelmä, johon liittyvä äidin ja lapsen välinen epäsojivuus aiheuttaa vastasyntyneelle punasolujen hajoamista'; *streptokokkiviljely* 'tutkimus, jolla seulotaan streptokokkibakteeria äidin synnytyskanavasta'; *KTG* 'sikiön sydänäänten ja kohdun supistusten rekisteröinti synnytyksen aikana'; *ISP* 'istukan suhteellinen paino'; *apgar* 'pisteytysjärjestelmä, jolla arvioidaan vastasyntyntä'; *saturoida* < *saturaatio* tässä 'veren happikylläisyys'; *TSH* lyh. eng. *thyroid stimulating hormone* 'kilpirauhasta stimuloiva hormoni'

Aineistossa on muutamia pitkiäkin tekstejä, joissa käsitellään monimutkaisia ja epäselviä tilanteita, mutta joissa ei kuitenkaan ole lainkaan modaalaisia aineksia. Esimerkiksi teksti numero 80 on kipupoliklinikan käynniltä, jonka aikana on pohdittu sopivaa lääkitystä vaikeasta kivusta kärsivälle potilaalle. Voisi olettaa, että tekstissä olisi tarve esittää modaalainesten avulla vaihtoehtoisia kulkuja tuleville tapahtumille, mutta teksti on hyvin toteavaa tyyliltään samaan tapaan kuin ihotautien alan tekstissä edellä (esim. 104).

8 Yhteenveto ja pohdinta

Olen tässä tutkimuksessa tarkastellut episteemisen modaalisuuden ja evidentialisuuden ilmentymiä yhdessä tekstilajissa, sairauskertomustekstissä. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, millaisia ovat sairauskertomusteksteissä esiintyvät modaalaineokset (tutkimuskysymys 1) ja millaisia merkityksiä ne välittävät (tutkimuskysymys 2). Tavoitteena oli myös tutkia modaalainesten sijoittumista sairauskertomustekstin eri osiin (tutkimuskysymys 3).

Lyhyt vastaus ensimmäiseen tutkimuskysymykseen on, että sairauskertomuksissa esiintyy laaja kirjo erilaisia modaalisia aineksia. Leksikaaliset keinot ovat tässä aineistossa selvästi yleisempiä kuin kieliopilliset keinot, vaikka niitäkin esiintyy useissa muodoissa. Taajimmin aineistossa esiintyvät episteemiset adverbit, partikkelit sekä adjektiivit. Näiden joukossa on aiemmin yleisiksi tiedettyjä modaalilmaisimia, kuten adverbit ja partikkelit *ilmeisesti*, *tiettävästi*, *varmasti ja ehkä* (vrt. VISK § 1601), mutta myös aiemmalle tutkimukselle vieraita ilmauksia, kuten evidentialisesti käytetty adverbi *anamnestisesti* (ks. luku 6.2). Sanueeseen *selvä / selkeä* kuuluvat adjektiivit ja adverbit *epä*-alkuisine vastakohtineen osoittautuivat myös taajakäyttöisiksi. Kieliopillisista keinoista sairauskertomusteksteissä on esiintymiä molemmista episteemiseen käyttöön soveltuvista suomen verbimoduksista, ja aiemman tutkimustiedon perusteella oli odotuksenmukaista, että konditionaali on näistä yleisempi. Äidinkielenä itämurteen puhujana minua ilahduttivat myös muutamat potentiaalinen esiintymät, jotka ovat kuitenkin liian vähälukuisia, jotta niistä voitaisiin tehdä koko tekstilajia koskevia johtopäätöksiä. Potentiaalinen esiintymistä kolmasosa esiintyy samassa tekstissä, mikä kertonee kirjoittajan idiolektista enemmän kuin mistään muusta.

Kangasniemen (1987, 1992) ja HKV-korpuksen tietojen perusteella olisi ennakkoon voinut olettaa, että modaalisia verbi-ilmauksia olisi ollut enemmän. Arvioin, että tämä johtuu pääasiassa aiemman fennistisen modaalisuuden tutkimuksen keskittymisestä nimenomaan modaaliverbeihin, vaikka edellä mainituissa tutkimuksissa on käsitelty lyhyesti myös muita modaalisuuden ilmaisukeinoja. Oletan, että aiemmassa tutkimuksessa muiden modaalisten ilmaisukeinojen käsittely ei ole ollut yhtä systemaattista kuin modaaliverbien. Modaaliverbien vähäisen osuuden episteemisyyden ilmaisemisessa havaitsi myös Kallio-Soukainen (2022), jonka

aineisto, pörssiyhtiöiden tulosvaroitustiedotteet, on tekstilajiltaan hyvin erilainen kuin omani. Katson, että tutkimukseni täydentää aiemman fennististen tutkimuksen tuottamaa kuvaa kirjoitetun suomen modaali-ilmauksista tuomalla esiin muiden ilmaisukeinojen kuin modaaliverbien tai verbimodusten yleisyyttä.

Evidentiaalisuuden ilmauksista selvästi yleisimmäksi osoittautuivat postpositiolausekkeet *X:n mukaan / mielestä*. Nämä asettuvat sekä muodoltaan että merkitykseltään hyvin lähelle referoimiseen käytettyä epäsuoraa esitystä, jonka rajasin tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Mikäli olisin rajannut myös *X:n mukaan / mielestä* -tyyppiset postpositiolausekkeet tutkimukseni ulkopuolelle, olisi evidentiaalien esiintymien kokonaismäärä ja jakauma muodostuneet hyvin erilaisiksi.

Vastauksena toiseen tutkimuskysymykseen totean kokoavasti, että episteemisen modaalisuuden merkitykset sairauskertomusteksteissä painottuvat modaaliasteikon keskivaiheille.

Todennäköisyyden, mahdollisuuden ja epävarmuuden ilmauksia on eniten, ja asteikon ääripään merkityksiä välitetään selvästi vähemmän. Episteemistä mahdottomuutta ei tämän aineiston perusteella ollut tarpeen ilmaista lainkaan. Evidentiaalisten ainesten välittämistä merkityksistä selvästi yleisimmäksi osoittautui tiedon merkitseminen muualta saaduksi, mikä liittyy edellä mainitsemieni postpositiolausekkeiden runsauteen. Evidentiaalisuutta ilmiönä ei juurikaan ole suomessa tutkittu, eikä myöskään evidentiaalisia merkityksiä välittävien kielenainesten yleisyyttä tai jakaumaa. Evidentiaalisuutta käsitellään niin aiemmassa kuin tässäkin tutkimuksessa episteemisyden rinnalla, eikä omakaan tutkimukseni tuo tälle alueelle kovin merkittävää uutta tietoa. Aineistoni evidentiaalien lukumäärä jää liian vähäiseksi, jotta ilmiöstä voitaisiin tehdä kovin varmoja johtopäätöksiä.

Tutkittavana olevan tekstilajin erityislaatuisuus huomioiden on todettava, että tutkimustuloksiani ei voi suoraan yleistää koskemaan kaikkea kirjoitettua suomea. Olisikin mielenkiintoista selvittää, onko sairauskertomustekstissä modaalaisia ilmauksia paljon vai vähän verrattuna johonkin muuhun asiatekstiin. Myös kysymys siitä, missä määrin tässä tutkielmassa havaitun kaltainen modaalainesten käyttö johtuu tekstilajista tai kontekstista ja missä määrin puolestaan

kirjoittajien omista kielenkäyttötavoista, jää jatkotutkimusten varaan. Edellä mainittua kysymystä minut herätti pohtimaan havaintoni siitä, että aineistossa on varsin paljon sellaisia tekstejä, joissa ei ole modaalisia aineksia lainkaan. Onko joidenkin lääkärikollegoideni tyyli raportoida potilaan hoidosta toteava ja varma, vaikka raportoidut asiat sinänsä eivät olisikaan yksiselitteisiä?

Tämän tutkimuksen perusteella modaalisia aineksia esiintyy eniten sairauskertomustekstin *esitiedot*-osiossa. Myös otsikot *nykytila* ja *jatkosuunnitelma* nousevat esiin modaalaiainesten huomattavan määrän perusteella. Tämä on odotuksenmukaista ja osin tautologistakin, koska kyseiset otsikot ovat myös niitä, joita otsikoinnissa tavallisimmin käytetään. Kolmannen tutkimuskysymyksen vastaukseen liittyy metodologista epävarmuutta, sillä noin neljänneksessä episteemisiä aineksia sisältävistä teksteistä ei ollut käytetty otsikoita lainkaan, ja jouduin tekemään otsikoinnin itse.

Tutkimusta suunnitellessani minusta tuntui luontevimmalta lähestyä modaalisuutta ensisijaisesti muodosta käsin. Käytännössä tein siis tutkimusta etsimällä teksteistä episteemiseksi tietämiäni tai arvelemiani kielenaineksia, joiden välittämiä merkityksiä sitten käsittelin analyysiosioissa. Tämä näkökulma poikkeaa esimerkiksi Kangasniemen modaalisuutta käsittelevistä tutkimuksesta, joka on ensisijaisesti merkityslähtöistä. Kuten lähes kaikessa modaalisuutta käsittelevässä kirjallisuudessa todetaan, totean itsekin, että sekä modaalisuuden sinänsä että yksittäisen modaalin keinon tai merkityksen määrittelemineen on vaikeaa. Modaalisuuden ytimessä olevat tyypillisimmät keinot on yleensä helppo tunnistaa, mutta mitä kauemmas ytimestä edetään, muuttuvat ilmiöiden ja käsitteiden rajat yhä sumeammiksi. Aineistoa koodatessani koin, että joidenkin yksittäisten modaali-ilmausten sijoittaminen johonkin tiettyyn kategoriaan oli vaikeaa. Näitä epäselviä tapauksia olen pohtinut analyysiluvuissa ja tuonut esiin vaihtoehtoisia tulkintoja. Luonnontieteen paradigman piiristä tulevalle *joko-tai*-ajattelijalle tällainen ajoittainen epämääräisyys ja *sekä-että*-ajattelu tuntui joskus hankalalta.

Tarkoitukseni oli tehdä mahdollisimman kattava katsaus sairauskertomustekstien modaalisiin aineksiin. Jo tutkimussuunnitelmaa tehdessä kävi ilmeiseksi, että näkökulmaa on rajattava.

Päädyin valitsemaan tarkastelun kohteeksi episteemisen modaalisuuden ja evidentiaalisuuden, sillä minua kiinnostavat erityisesti varmuuden ja epävarmuuden ilmeneminen sairauskertomusteksteissä. Vaikka rajasinkin tutkimukseni ulkopuolelle deonttisen ja dynaamisen modaalisuuden, oli tutkittava kielellinen ilmiö silti hyvin laaja. Näen tutkimukseni vahvuudeksi sen, että esittelen siinä mahdollisimman kattavasti kaikkea sairauskertomusteksteissä esiintyvää episteemisyttä ja evidentiaalisuutta. Toisaalta tällainen laaja näkökulma tekee mahdottomaksi sen, että olisin paneutunut kuhunkin kielenainekseen tai merkitykseen kovin syvällisesti tällaisen tutkielman puitteissa. Tällainen ”laaja mutta matala” lähestymistapa on minulle tuttu oman lääketieteellisen erikoisalani, yleislääketieteen, maailmasta. Yleislääkärin tulee tietää lähes kaikista asioista ainakin vähän, mutta muiden erikoisalojen syvällistä tuntemusta häneltä ei odoteta. Pinnalliseksi jäävää episteemisten ja evidentiaalisten aineiden analysointia voitaneen pitää myös tutkimukseni heikkoutena.

Modaalisten aineiden analysointi aineistoesimerkkien pohjalta aiheutti jatkuvaa pohdintaa sen suhteen, miten paljon tekstiä voin julkaista ilman, että joku tunnistaa tai luulee tunnistavansa tekstistä itsensä tai läheisensä. Tämän vuoksi jouduin pitämään aineistoesimerkit hyvin lyhyinä, mikä on omiaan tekemään niiden tulkinnan vaikeaksi lukijalle. Tätäkin pidän tutkielmani heikkoutena. Olen kuitenkin selostanut kunkin aineistoesimerkin kontekstia mahdollisimman paljon ennen varsinaista modaaliaineksen analysointia. Modaalien analysoinnin yhteydessä ja myös luvussa 3.2 *Vastaanotolta sairauskertomukseksi* yritän perehdyttää lukijaa lääkärin erotusdiagnostiseen ajatteluun, josta tarve episteemisten merkitysten välittämisen usein kumpuaa.

Kartoitettuani tässä tutkimuksessa sairauskertomusteksteissä esiintyviä episteemisen modaalisuuden aineksia minulle jäi kiinnostus sitä kohtaan, mitä merkityksiä lääkärit itse ajattelevat välittävänsä episteemisten ja evidentiaalisten kielenainesten välityksellä. Olisi kiinnostavaa tehdä Kangasniemen (1992) tapaan tutkimusta siitä, miten lääkärit sijoittavat erilaiset episteemisyden ilmaukset episteemiselle asteikolle ja onko tässä eroja eri yksilöiden välillä. Jatkotutkimusten kannalta pidän kuitenkin kiinnostavimpana sen selvittämistä, onko sairauskertomusteksti tekstilajina muuttunut tai muuttumassa esimerkiksi episteemisyden

osalta. Kun otetaan huomioon sairauskertomustekstien historiallinen tausta tilastointimenetelmänä ja sen nykyinen ensisijainen käyttötarkoitus, tiedon välittäminen ammattilaisten välillä, voidaan ymmärtää, miksi tekstilaji on muuttunut tietynlaiseksi. Potilaiden oikeuksien, kuten tiedonsaantioikeuden, sinänsä tarpeellinen ja tärkeä vahvistuminen kuitenkin mielestäni väistämättä muuttaa tekstilajin luonnetta. Kun potilas pääsee lukemaan lääkärin kirjoittaman tekstin Omakannasta, joutuu lääkäri asettelemaan sanojaan entistä tarkemmin, jotta teksti olisi myös potilaalle ymmärrettävää, yksiselitteistä ja asianmukaista. Tällainen potilaiden entistä vahvempi mukaantulo sairauskertomustekstin diskurssiyhteisöön muuttanee tulevaisuudessa tekstilajia. Tekstilajin muutoksen tutkimisen voisi aloittaa esimerkiksi modaalisisista aineksista.

Sairauskertomusteksti on muutoksessa myös rakenteeltaan. Tätä tutkimusta varten saamani aineisto on jatkuvaan muotoon kirjoitettua, yleensä kokonaisista lauseista koostuvaa tekstiä. Jo useiden vuosien ajan potilasasiakirjojen laatimisessa on ollut suuntaus kohti niin sanottua rakenteista kirjaamista. Sillä tarkoitetaan sähköistä sairauskertomusta, jossa teksti syntyy valikoista ennalta määrätyistä vaihtoehtoisista valitsemalla. Suorasanaista kirjoitettua tekstiä syntyy vähemmän kuin aiemmin. Rakenteisen kirjaamisen avulla on tarkoitus tuottaa potilasasiakirjojen sisältämä tieto sellaisessa muodossa, jota on helppo analysoida informaatioteknologian välinein ja siten helpottaa tietojen poimimista tekstimassasta esimerkiksi tilastointia, tiedolla johtamista tai hoidon laadun tarkastelua varten. Useat terveydenhuollon ammattihenkilöt ovat julkisestikin kritisoineet rakenteista kirjaamista, sillä se koetaan kömpelöksi ja runsaasti aikaa vieväksi. Kielentutkijan näkökulmasta rakenteista kirjaamista käyttämällä kielellinen ilmaisu uhkaa kaventua ja siitä saattavat hävitä hienovaraiset semanttiset merkitys- ja sävyerot. Mikäli sairauskertomusteksteistä olisi enemmän lingvistiksi analysoitua tietoa, voitaisiin ajatella, että vaihtoehtona rakenteiselle kirjaamiselle opetettaisiin kielimalleihin perustuva tekoäly tunnistamaan tekstistä haluttuja kielenpiirteitä ja tietoja. Tämänkaltaista tulevaisuudennäkymää pohdiskelee myös kollegani Heikki Korvenranta tuoreessa *Lääkärilehdessä* Keskustelua-palstalla (Korvenranta 2023: 614). Tästä näkökulmasta tutkimukseni on hyvinkin ajankohtainen.

Tämän tutkimusaineiston hankkimisen jälkeen potilasasiakirjojen tutkimuskäyttöön luovuttamista koskeva lainsäädäntö on muuttunut. Vuonna 2019 tuli voimaan laki sosiaali- ja terveystietojen toissijaisesta käytöstä (552/2019, toisiolaki), joka ei enää mahdollista aineiston saamista samalla tavalla kuin tätä tutkimusta varten vuonna 2017. Nykyisin potilasasiakirjoja koskevat aineistopyynnöt toimitetaan sosiaali- ja terveydenhuollon lupaviranomaiselle (Findata), joka anonymisoi luovutettavat tiedot valmiiksi. Uuden lainsäädännön nojalla luovutettavia tietoja on käsiteltävä tietosuojatassa käyttöympäristössä. Findatan lupa- ja aineistonkäsittelypalvelut ovat maksullisia, ja aineistolle kertyy helposti hintaa yli tuhat euroa. Tämä on jo rajoittanut potilasasiakirjoista tehtävää rekisteritutkimusta ja rajoittanee jo ennestään vähäistä sairauskertomustekstien lingvististä tutkimusta. Toivon kuitenkin, että kielentutkijoilla on kiinnostusta ja rohkeutta tarttua tähän muuttuvaan ja mielenkiintoiseen tekstilajiin.

Lähteet

Allwood, Jens – Andersson, Lars-Gunnar – Dahl, Östen 1988: *Logiikka ja kieli*. Helsinki: Yliopistopaino.

Asetus kuolemansyyn selvittämisestä (948/1973).

van der Auwera, Johan – Aguilar, Alfonso Zamorano 2015: The history of modality and mood. – Jan Nuyts & Johan van der Auwera (toim.), *The Oxford handbook of modality and mood*. <https://doi.org.ezproxy.uef.fi/2443/10.1093/oxfordhb/9780199591435.001.0001>. (4.5.2023).

Eronen, Riitta 2006: Kysymysmerkki ? – *Kielikello 2/2006*. <https://www.kielikello.fi/-/kysymysmerkki-> (21.4.2023).

Flint, Aili 1980: *Semantic structure in the Finnish lexicon: Verbs of possibility and sufficiency*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimuksia 360. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Forsberg, Hannele 1993: *Suomen murteiden potentiaali. Morfologista, syntaktista ja semanttis-pragmaattista tarkastelua*. Suomen kielen lisensiaatintyö. Joensuun yliopisto.

Forsberg, Hannele 1998: *Suomen murteiden potentiaali. Muoto ja merkitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Forsberg, Hannele 2006: Modaalinen tuo. – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutokseen ja valintoihin* s. 80–105. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

GDPR = EPNAs (EU) 2016/679 luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta (yleinen tietosuojasetus).

de Haan, Ferdinand 2006: Typological approaches to modality. – William Frawley (toim.), *The Expression of Modality* s. 27–70. Berlin: Mouton de Gruyter.

Hakulinen, Auli – Karlsson, Fred 1979: *Nyky-suomen lauseoppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hakulinen, Auli – Karlsson, Fred – Vilkuna, Maria 1980: *Suomen tekstilauseiden piirteitä. Kvantitatiivinen tutkimus*. Publications of the department of general linguistics 6. Helsingin yliopisto.

Hamunen, Markus – Huomo, Tuomas 2020: Kielitaju kielentutkijan työkaluna. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä II* s. 199–239. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heikkinen, Vesa – Voutilainen, Risto 2012: Johdanto. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiirilä & Mikko Lounela (toim.), *Genre – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 17–47. Helsinki: Gaudeamus.

Jaakola, Minna 2011: Epäspesifi evidentialiaali. Nykysuomen *tiettävästi*. – *Virittäjä* 115 s. 515–541.

Jaakola, Minna 2018: Finnish evidential adverbs in argumentation. – Ad Foolen, Helen de Hoop & Gijs Mulder (toim.), *Evidence for Evidentiality. Human Cognitive Processing* 61 s. 121–14. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/hcp.61.06jaa>. (4.5.2023).

Jaakola, Minna 2021: Marking one's own viewpoint: The Finnish evidential verb *kseni* 'as far as I understand' construction. – *Nordic Journal of Linguistics*, 44(3) s. 255–280. doi:10.1017/S0332586520000244. (4.5.2023).

Jespersen, Otto 1924: *The philosophy of grammar*. Lontoo: George Allen and Unwin Ltd.

Juvonen, Riitta – Virtanen, Mikko – Voutilainen, Eero 2012: Fennistisen tekstilajitutkimuksen suuntia. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiirilä & Mikko Lounela (toim.), *Genre – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 453–469. Helsinki: Gaudeamus.

Järventaus, Ulla 1988: *Epävarmuuden ilmaiseminen Turun puhekielessä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

Kallio, Tina 2008: *Potilaskertomuksen prototyyppi*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Vaasan yliopisto.

Kallio-Soukainen, Iiro 2022: *Modaaliset ilmaukset suomalaisten pörssiyriyten tulostiedotteissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

Kangasniemi, Heikki 1987: *Suomen kielen modaaliasteikot*. Suomen kielen lisensiaatintutkimus. Oulun yliopisto.

Kangasniemi, Heikki 1992: *Modal expressions in Finnish*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kanta-arkiston verkkosivut. <https://www.kanta.fi/> (17.10.2022).

Kauppinen, Anneli 1998: *Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kauvo, Taina – Virkkunen, Heikki (toim.) 2022: *Potilastiedon kirjaamisen yleisopas*. THL 3/2022. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022031824085>.

Kemppainen, Sari 2017: *Käytännössä vuodepotilaana ollut. Sairauskertomustekstien syntaksin tarkastelua*. Suomen kielen kandidaatintutkielma. Itä-Suomen yliopisto.

Kielipankki = Oulun yliopisto, suomen ja saamen kielen laitos & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (1982). Oulun korpus [tekstikorpus]. Kielipankki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-201403266> (15.4.2023).

Kiuru, Silva 1977: *Suomen kielen kieltohakuiset verbit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Korvenranta, Heikki 2023: Tappaako tekoäly rakenteisen kirjaamisen? – *Lääkärilehti* nro 15–16/2023 s. 614.

KS = Kielitoimiston sanakirja. www.kielitoimiston-sanakirja.fi (29.3.2023).

Kuiri, Kaija 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kärkkäinen, Elise 2007: The role of *I guess* in conversational stancetaking. – Robert Englebretson (toim.), *Stancetaking in discourse. Subjectivity, evaluation, interaction* s. 183–220. Amsterdam: John Benjamins.

Laihanen, Esa 1993: *Epävarmuuden ja arvelun ilmaisemisesta kielitieteellisessä tekstissä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.

Laitinen, Lea 1992: *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Laitinen, Lea 1999: Pohdiskelun potentiaali. – *Virittäjä* 103 s. 121–129.

Laki sosiaali- ja terveystietojen toissijaisesta käytöstä (552/2019).

Larjavaara, Matti 2007: *Pragmasemantiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Latvala, Jussi 2017: *Liitepartikkeli -hAn ja kaksiulotteinen episteemisyys*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Lauerma, Petri 2012: Kieli. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genre – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 51–54. Helsinki: Gaudeamus.

Luodonpää-Manni, Milla – Ojutkangas, Krista 2020: Laadullinen aineistopohjainen kielentutkimus. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä II* s. 412–441. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lääketieteen termit. Duodecimin selittävä suursanakirja. Päätoimittaja Walter Nienstedt. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim 1991.

Martin, James Robert – White, Peter R.R. 2005: *The Language of evaluation. Appraisal in English.* Hampshire: Palgrave MacMillan.

Matihaldi, Hilkkä-Liisa 1979: *Nyky-suomen modukset I. Kvalitatiivinen analyysi.* Acta Universitatis Ouluensis. Series B Humaniora no. 7. Philologica No.2.

Matrone, Sara 2020: *"Vastasyntynyt oli varmaankin vaaleatukkainen ja pitkäraajainen". Epävarmuusilmaisut elämäkerroissa.* Suomen kielen syventävien opintojen tutkielma. Helsingin yliopisto.

Mustajoki, Pertti – Pelkonen, Risto – Sane, Timo (toim.) 1996: *Potilaan tutkiminen.* Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Nordlund, Taru 2011: Perustelevasta referoivaksi. Suomen partikkelin *muka* merkityksenmuutos 1800-luvun tekstiaineistojen valossa. – *Virittäjä* 115 s. 484–514.

Nuyts, Jan 2014: Analyses of the modal meanings. – Jan Nuyts & Johan van der Auwera (toim.), *The Oxford handbook of modality and mood.* <https://doi-org.ezproxy.uef.fi/2443/10.1093/oxfordhb/9780199591435.001.0001>. (4.5.2023).

Nuyts, Jan 2015: Surveying modality and mood: an introduction. – Jan Nuyts & Johan van der Auwera (toim.), *The Oxford handbook of modality and mood.* <https://doi-org.ezproxy.uef.fi/2443/10.1093/oxfordhb/9780199591435.001.0001>. (4.5.2023).

Paananen, Pauliina 2018: Mikään ei ole niin varmaa kuin epävarma. – *Lääkärilehti* 18. Verkko-versio. http://www.laakarilehti.fi/ajassa/verkkokommentti/mikaan-ei-ole-niin-varmaa-kuin-epavarma/?utm_medium=newsletter&utm_source=uk&utm_campaign=uk19ma-2018 (17.10.2022).

Pajunen, Anneli 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pallaskallio, Ritva 2016: Absoluuttisuudesta relatiivisuuteen. Pluskvamperfektin diskursiiviset funktiot kertovissa teksteissä. – *Virittäjä* 120 s. 84–121.

Potilasasiakirjaopas = Potilasasiakirjojen laatiminen ja käsittely. Opas terveydenhuollolle. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus julkaisu 2012: 4. Helsinki.

Potilaslaki = *Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992).*

Raevaara, Liisa 1996: Puheenaiheiden esittely ja jatkaminen lääkärin vastaanotolla. – *Virittäjä* 100 s. 357–374.

Raevaara, Liisa 2000: *Potilaan diagnoosiehdotukset lääkärin vastaanotolla. Keskustelunanalyttinen tutkimus potilaan institutionaalisista tehtävistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rauniomaa, Mirka 2007: Stance markers in spoken Finnish. *Minun mielestä ja minusta in assessments*. – Robert Englebretson (toim.), *Stancetaking in discourse. Subjectivity, evaluation, interaction* s. 221–252. Amsterdam: John Benjamins.

Saarelma, Osmo 1992: *Perusterveydenhuollon tietojärjestelmien kehitys*. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 49. Helsinki: VAPK-kustannus.

Salminen, Jutta 2020: *Epäilemisen merkitys. Epäillä-sanueen polaarinen kaksihakmotteisuus kiellon ja kielteisyyden semantiikan peilinä*. Suomen kielen väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Sannisto, Tuire 2001: Mikään ei ole niin varmaa kuin epävarma. – *Duodecim* 117 s. 1682–4. <http://www.duodecimlehti.fi/api/pdf/duo92446> (17.10.2022).

Seppänen, Eeva-Leena 1997: Suomen perfektin merkityksestä keskusteluaineiston valossa. – *Virittäjä* 101 s. 2–26.

Shore, Susanna 2020: *Lauseita ja vesinokkaeläimiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sorjonen, Marja-Leena – Peräkylä, Anssi – Eskola, Kari (toim.) 2001: *Keskustelu lääkärin vastaanotolla*. Tampere: Vastapaino.

SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* osat 1–3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1995.

Suppola, Mirja 1970: *Toki, tokkiinsa ja tokko -partikkeleista*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Swales, John 1981: *Aspects of article introductions*. Aston ESP research report 1. University of Aston in Birmingham.

Swales, John 2004: *Research genres. Exploration and applications*. Cambridge University Press.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen tilastoraportti 14/2022. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022042731012> (15.4.2023).

Tieteen termipankki 2023. <https://tieteentermipankki.fi>.

Tiililä, Ulla 2007: *Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätöksien kielestä ja konteksteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimuksia 1108. Helsinki: SKS.

Uusi sivistyssanakirja = Suomen kielen sanakirjat 1. Uusi sivistyssanakirja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava 1980.

Varjo, Mikael 2023: *Nollalla jaettua. Korpustutkimus nollasubjekttilauseista suomenkielisessä arkikeskustelussa.* Suomen kielen väitöskirja. Turun yliopisto.

Viinikka, Jenni 2011: *Kuoleman kielissä.* Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Virtanen, Mikko T. 2015: *Akateeminen kirja-arvio moniäänisenä toimintana.* Suomen kielen väitöskirja. Helsingin yliopisto.

VISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2008: *Iso suomen kieliopin verkkoversio.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. URN:ISBN:978-952-5446-35- 7. <https://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>. (12.4.2023).

Voutilainen, Jenni 2021: *Taitaa-modaaliverbin syntaktis-semanttista tarkastelua varhaisnykysuomessa.* Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.

Liite 1. Esimerkki tyhjästä neurologian erikoisalan sairauskertomuspohjasta

KAINUUN ESH JA ERITH KAINUUN SOTE

Sivunumero 1

NEUR

NEUR

NEUROLOGIA

NEUR

Henkilötunnus - Potilaan nimi

Nimen muutokset

NEUR

NEUR

NEUR

Päivämäärä,
PKL/OS

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

NEUR

Liite 2. Keksitty esimerkki kokonaisesta sairauskertomustekstistä

Tulosyy

Flunssa

Esitiedot

XX-vuotias nainen, jolla perussairautena hyvässä hoitotasapainossa oleva astma sekä siitepölyallergioita. Lääkityksenä Budesonid 200 ug x 2, Ventoline tarv. Nyt parin viikon ajan nuhaa ja yskää, muutamana päivänä myös kuumetta ad 38. Muutamana viime päivänä hengitys tuntunut raskaammalta, mutta koti-PEF pysynyt kuitenkin entisellä tasolla n. 350. Kertoo olevan myös päänsärkyä ja pakotusta poskipäissä. Itse epäilee poskiontelontulehdusta, joita ollut aikaisemmin useita.

Nykytila

Yt hyvä. Ääni hieman käheä. Hengittää vapaasti, ei apulihasten käyttöä. Sydäimestä auskultoiden säännöllinen, sivuääneton rytmi. Keuhkoista hieman limarahinaa basaalisesti l.a., forseeraten jkv expiratorista vinkunaa. Nielun takaseinässä paksu limavana, muuten nielu siisti. Nenä tukkoinen. Tärykalvot vaaleat, heijasteiset, herkkäliikkeiset. Ei nestepintoja.

Jatkosuunnitelma

Sinuiitti mahdollinen, mutta oireet vielä varsin lievät, joten ei aloiteta antibioottia. Hoidoksi huuhtelut nenäkannulla sekä nenästeroidiksi Nasonex. Duactia voi käyttää nenän tukkoisuuden helpottamiseen. Mikäli oireet eivät ala helpottaa muutamassa päivässä, ottaa yhteyttä uudelleen. Äänen käheyden vuoksi suosittelen äänilepoa. Sairauslomaa 3 pv.

Dg: J06.9 Äkillinen ylähengitystieinfektio

Liite 3. Tekstien erikoisalojen lyhenteet

anes	anestesiologia
fysi	fysiatria
fyster	fysioterapia
ge	vatsataudit
gyne	naistentaudit ja synnytykset
hamm	hammaslääketiede
iho	ihotaudit
keu	keuhkotaudit
kiru	kirurgia
kor	korva-, nenä- ja kurkkutaudit
kun	kuntoutus
las	lastentaudit
lneu	lastenneurologia
neur	neurologia
onko	syöpätaudit
pslg	psykologia
puhe	puheterapia
rav	ravitsemusterapia
sil	silmätaudit
sis	sisätaudit
teho	tehohoito
toi	toimintaterapia
yle	yleislääketiede
yps	yleissairaalapsykiatria